

EESTLASED MAAILMAS

R 057854

Tartu Ülikool
Majandusgeograafia kateeder

Hill Kulu

EESTLASED MAAILMAS
ÜLEVAADE ARVUKUSEST JA PAIKNEMISEST

Tartu 1992

Diplomitöö

Juhendaja: Kalev Katus

Kaane kujundanud A. Peegel

11.8 2

202502

SAATEKS

Soome-ugri rahvaste demograafia- ja territoriaalprobleemide uurimist püüti Tartu Ülikoolis alustada 1960. aastail. Kuigi ametlikku uurimissuunda polnud, algatas sellekohast tegevust üliõpilaste geograafiaring. Nii pidas allakirjutanu geograafiaringi aastakoosolekul 1960 ettekande läänemeresoome väikerahvaste (karjalaste, vepslaste, isurite ja vadjalaste) saatusest. Üliõpilaste algatust toetas ettevaatlikult kateedrijuhataja Endel Varep (1915-1988), kes oli ise asjast huvitatud. Sama aastakümne lõpul ilmusid mõned ülevaateartiklid laplaste ja läänemeresoomlaste (vepslaste, karjalaste) asualadest. Järgmise kümnendi alguses jõuti esimeste üliõpilasuuringuteni geograafiaosakonna diplomitööde näol. Suunaks oli tollase N Liidu soomeugrilaste, sealhulgas ka eestlaste eraldiseisvate rühmade uurimine. Esimesed diplomitööd käsitlesid Alüksne (Vaike Lorents 1971) ja Volgamaa eestlasi (Kersti Lepasaar 1975). Allakirjutanu poolt püstitatud ülesanne asuda Eesti maa-alal elanud ja elavate etnoste ning N Liidus elavate eestlaste rühmade laialdasemale geograafilisele uurimisele ei õnnestunud tollal valitsenud olude tõttu. Programmi täitmisele sai asuda alles paarkümmend aastat hiljem.

1961 hakati Tartu Ülikooli noorteadlaste ja üliõpilaste poolt korraldama loodusteaduslikke uurimisretki Siberisse ja Vene Kaug-Idasse. Vanu traditsioone silmas pidades olid üliõpilased nende raames kavandanud ka etnograafilise sisuga uurimistööd. Et aga ekspeditsioonide korraldamisel tooniandvate õppejõudude hulgas polnud sellekohaste huvidega loodusteadlasi, siis 1960. aastate ekspeditsioonide ajal rahvastiku küsimustega ei tegeldud. Hilisematel retkedel (1970. aastail) uuriti Siberi eestlaste kultuuri ja keelt Eesti Teaduste Akadeemia noorteadlaste poolt. Tartu Ülikooli geograafiaosakonnas koostatud diplomitöös käsitleti mari (Maie Ehatäht 1974), udmurdi (Vaike Kalm 1975) ja mordva (Mai

Männiste 1974), aga ka uurali rahvaste etnilisi protsesse (Heno Sarv 1977). Nendes töodes on rikkalikult faktilist materjali territoriaalaautonoomiate kujundamisest, rahvastiku paigutusest ja koosseisust, asustuse iseloomust. Vähem on teavet ja analüüsi rahvaste demograafilisest taandarengust, sest selle väljatoomine oli tollal takistatud. Järgmise aastakümne lõpul valmisid Tartus diplomitööd permikomi etnosest (Stella Tillo 1987) ning mari etnose kujunemisest ja struktuurist (Tiia Peedumäe). Kuigi üritust oli kavandatud, puudusid üliõpilasuurimused Venemaa eestlastest. Jätkusid aga 1950. ja 1960. aastail alanud Tartu geograafiaüliõpilaste õppereisid Karjala-Koola piirkonda ja Kesk-Aasiasse. Ühel sellisel ekskursioonil Kesk-Aasiasse 1979 osales ka Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurija Jüri Viikberg (sünd. 1953). Rääkisime siis Venemaa soomlastest ja eestlastest ning otsustasime järgmisel aastal teha andmekogumisreisi Siberisse. Allakirjutanu jäi siiski vaid ekspeditsiooni õhutaja rolli, sest aastail 1980-1983 oli ta suvekuudel seotud uute üliõpilaste vastuvõtu ja kooliõpetajatele korraldatavate loengusarjadega. Jüri Viikberg ja tema vanem kolleeg Lembit Vaba (sünd. 1944) sooritasid Siberi eestlaste juurde mitmeid reise ning avaldasid olulisi keelelis-kultuurilisi uurimusi, nt Jüri Viikberg, Lembit Vaba Siberi põhjaeestlasi kõnetamas (Keel ja Kirjandus 1984, lk 145-156, 210-223), Jüri Viikberg Estonskie jazykovye ostrovki v Sibiri (vozniknovenie, razvitie, kontakty) (Avtoreferat na soiskanie učennoj stepeni kandidata filologičeskijh nauk. Tartuskij gosudarstvennyj universitet, 1989. 19 s). 1980. aastate lõpus hakkas rahvastikuprobleemide ja diasporaa-eestlaste vastu huvi tundma geograafiaüliõpilane Hill Kulu, kes koostas kirjandusallikate põhjal seminaritöö Venemaa eestlaste kujunemisest. Õppinud 1990-1992 Helsinki Ülikoolis, kaitses ta kevadel 1992 Tartu Ülikoolis diplomitöö teemal **Eestlased maailmas: demograafiline ülevaade**. Käesolev publikatsioon **Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest** on nimetatud töö täiendatud ja täpsustatud variant.

Rohkete jooniste ja tabelitega uurimuse sissejuhatuses tutvustab autor töö eesmärki ning uurimisandmeid ja meetodeid. Eesmärgiks on seatud jälgida muutusi "väljaspool kodumaad elavate eestlaste

arvukuses ja paiknemises viimase poolteise sajandi jooksul". Lisaks on ta püüdnud "määratleda tänapäeval väljaspool kodumaad asuva eestlaskonna arvulist suurust ja ka eestlaste koguarvu maailmas", aga ka selle võimalikke muutusi lähima poolsajandi jooksul. Nii et eesmärk on soliidne. Ettevõetud töö võiks olla raamuurimuseks edaspidistele erikäsitlelustele. Märgiksin, et Soomes korraldab välissoomlaste uurimist Turus paiknev Siirtolaisuusinstituutti. Ilmunud on terve rida soome-, rootsi- ja ingliskeelseid uurimusi ja ülevaateid, nende hulgas Jouni Korkiasaari kokkuvõtlik *Suomalaiset maailmalla* (Turku 1989. 161 s). Ka meil oleks vaja sarnast väliseestlaste uurimist korraldavat asutust. Praegu on meil siiski vaid Hill Kulu monograafia. Selle kirjutamisel on kasutatud mitmesuguseid arhiivimaterjale ning viidud väliseestlaste hulgas läbi ankeetküsitlusi. Andmeanalüüs ja töö vormistamine on toimunud personaalarvutil.

Uurimuse põhiosa koosneb peatükkidest **Venemaa eestlased, Väliseestlased ja Eestlased maailmas**. Niisiis jagab autor väliseestlased senikäibinud kõnepruugi alusel kahte ossa. Märgiksin, et nõukogude aja lõpus hakati Venemaa eestlasi ametlikult kutsuma Liidueestlasteks, pärast N Liidu kokkuvarisemist aga Idaeestlasteks. Läänemaades elavad eestlased oleksid seega Lääne-eestlased. Need mõlemad usnimetused on aga mõnes suhtes eksitavad. Nii et autori jäämine rahvakeelsete nimetuste juurde tundub praegu olevat kõige õigem; ka ingliskeelsed *Russian Estonians* ja *Western Estonians* tuleb lugeda sobivaiks.

Venemaa eestlaste kujunemisel on vaadeldud väljarännu suundi ja tuumasunduste kujunemist Euroopa-Venemaal, Kaukaasias, Siberis jm. Lisaks rahvaloendustele on saadud tugineda A.Nigoli, O.Kalda, J.Sanga, L.Vaba, J.Viikbergi jt uurimustele ja kirjutistele; neist on laenatud ka iseloomulikke katkendeid. Asunduste elujõudu ja hääbumist on jälgitud piirkondade kaupa. 1926 oli N Liidu maa-alal 154666 Venemaa eestlast; nende asualadest Loode-Venemaal ja Siberis on toodud ülevaatlikud skeemid. Krimmi eestlaste asualade iseloomustamisel on kasutatud E.Vilde teost *Prohvet Maltsvet*. Kõrvale on esialgu jäänud sama autori teine teaberikas töö *Krimmi ja Kaukaasia eestlastel külaliseks* (Eduard Vilde Reisikirjeldused. Tallinn 1956, lk 231-387). Joonistel

ja tabelitel on antud ka ingliskeelsed peal- ja allkirjad, mis koos ingliskeelse kokkuvõttega teevad töö arusaadavaks ka eesti keelt mittevaldavale lugejale.

Põhjalikult on käsitletud ka Lääneriikides elunevate väliseestlaste kujunemist, mis toimus Venemaa omadest hiljem. 1918 oli Eestist lääne pool 10000-15000, enne Teist maailmasõda 25000-30000, sõja lõpus aga juba 85000-90000 eestlast. Sellegi osa ilmestamiseks on kasutatud iseloomulikke katkendeid R.Ise, T.Parmingu jt autorite töödest. Viitamist pole küll leidnud uusimad kirjutised väliseestlastest, nt Matti Punttila Eesti keelesaar Porvoo ja Loviisa vahel (Keel ja Kirjandus, 1992, 5, lk 281-285), mõningad huvipakkuvad seigad Aino Kalda mälestustest ega uurimused etnilisest identiteedist ja vähemuste saatusest, nagu Tõnu Parmingu *The Nature of Ethnic Identity* (Yale University 1976, väitekirj) ja Seppo Lallukka *The East Finnic Minorities in Soviet Union* (Helsinki 1990, väitekirj). See-eest on aga töös rohkesti värsket, Hill Kulu enda poolt kogutud ja analüüsitud ainekku Soomes jt maades elavatest eestlastest.

Kokkuvõtlik osa **Eestlased maailmas** on eelmistest väiksem ning käsitleb eestluse probleemi kogu maailma ulatuses. Tähelepanuväärne on autori leidlikkus eestlaskonna määratlemisel. 1986-1991 elas Eestist lääne pool 86000 eestlast ja nende järglast. Venemaal jt endise N Liidu aladel elas rahvaloenduse (1989) kohaselt üle 63000 eestlase. Neid andmeid klapitades on diplomitöö autor leidnud, et väljaspool kodumaad elab 13% eestlastest; 1918 oli see 19% ja pärast Teist maailmasõda 17%. Eesti päritoluga inimeste arv Idas on muidugi suurem kui seda näitavad 1989.a. ametlikud andmed. Nii hinnatakse Venemaa soomlaste (keda ametlikult on alati olnud peaaegu sama palju kui Venemaa eestlasi) üldarvu 100000le. Autori arvutuste kohaselt elas 1980. aastate teisel poolel Venemaal 46390, USA-s 26760, Rootsis 25500, Kanadas 20530, Austraalias 6330, Ukrainas 4208, Kasahstanis 3397, Lätis 3312, Suurbritannias 2730, Saksamaal 2400 ja Georgias 2316 eestlast või eesti päritoluga kodanikku. Teistes riikides oli neid vähem. Tabelite kõrval võiks olla ka maailma skeemkaart eestlaste leviku kohta tänapäeval ning suurima arvukuse ajajärgul.

Hill Kulu töö **Eestlased maailmas**. Ülevaade

arvukusest ja paiknemisest on oluline sissejuhatav käsitletu, millele peaksid lisanduma juba uurimused eestlaste rühmadest. Eriti vajalik on välja selgitada Venemaa eestlaste identiteedi probleemistik praegustes asukohamaades ning Eestisse tagasirännanute hulgas. Selle küsimusteringi juurde ongi Hill Kulu juba asunud. Möödunud suvel käis ta uurimisreisil Siberi eestlaste juures. Lähematel aastatel ootame Hill Kulult ka sellekohast publikatsiooni.

Tartus, 20. septembril 1992

Ott Kurs

SISUKORD

SISSEJUHATUS	10
I VENEMAA EESTLASED	14
1. VÄLJARÄNDE ÜLDINE TAUST	14
2. EESTI ASUNDUSTE TEKKIMINE VENE IMPEERIUMI VÄHEASUSTATUD ALADELE	15
3. ASUNDUSED ELUJÕUS	23
3.1. Eestlased Loode-Venemaal	25
3.2. Eestlased Siberis	29
3.3. Eestlased Kesk-Venemaal	32
3.4. Eestlased Kaukaasias	34
3.5. Eestlased Krimmis	36
3.6. Eestlased Põhja-Venemaal	38
3.7. Eestlased Volgamaal	39
3.8. Eestlased Baškiirias	41
3.9. Eestlased Uurali piirkonnas	42
3.10. Eestlased Kasahstanis	42
3.11. Eestlased mujal Venemaal ja Nõukogude Liidus	42
3.12. Venemaa eestlaste keelekasutusest 1920-ndatel aastatel	43
4. ASUNDUSED HÄÄBUMAS	46
4.1. Eestlased Loode-Venemaal	52
4.2. Siberi eestlased	55
4.3. Kaug-Ida eestlased	58
4.4. Kaukaasia eestlased	58
4.5. Türgi eestlased	61
4.6. Eestlased Kesk-Venemaal	61
4.7. Eestlased Uurali piirkonnas	62
4.8. Eestlased Põhja-Venemaal	64
4.9. Eestlased Volga-Vjatka piirkonnas	64
4.10. Volgamaa eestlased	65
4.11. Eestlased Ukrainas ja Krimmis	67
4.12. Eestlased Kasahstanis	70
4.13. Eestlased Lätimaal	70

II	VÄLISEESTLASED	73
1.	EESTLASED LÄÄNERIIKIDES ENNE II MAAILMASÕDA	73
2.	II MAAILMASÕDA JA TÄNASE VÄLISEESTLASTE KOGUKONNA TEKE	77
3.	VÄLISEESTLASTE TÄNASED ASUKOHAMAAD	80
3.1.	Põhja-Ameerika	82
3.1.1.	Ameerika eestlased	82
3.1.2.	Kanada eestlased	90
3.2.	Lõuna-Ameerika	99
3.2.1.	Brasiilia eestlased	99
3.2.2.	Argentiina eestlased	100
3.2.3.	Eestlased mujal Lõuna-Ameerikas	101
3.3.	Austraalia ja Uus-Meremaa	101
3.3.1.	Austraalia eestlased	101
3.3.2.	Uus-Meremaa eestlased	107
3.4.	Euroopa	110
3.4.1.	Rootsi eestlased	110
3.4.2.	Suurbritannia eestlased	118
3.4.3.	Saksamaa eestlased	120
3.4.4.	Belgia eestlased	121
3.4.5.	Hollandi eestlased	122
3.4.6.	Prantsusmaa eestlased	122
3.4.7.	Taani eestlased	122
3.4.8.	Soome eestlased	123
3.4.9.	Eestlased mujal Euroopas	128
3.5.	Aasia	128
3.5.1.	Hiina eestlased	128
3.5.2.	Eestlased mujal Aasias	129
3.6.	Aafrika	129
3.6.1.	Lõuna-Aafrika eestlased	129
3.6.2.	Eestlased mujal Aafrikas	130
III	EESTLASED MAAILMAS	131
1.	KUI PALJU ON EESTLASI MAAILMAS?	131
2.	MIS SAAB EDASI?	136
2.1.	Väliseestlased	138
2.2.	Venemaa eestlased	139
	KOKKUVÕTE	143
	KASUTATUD KIRJANDUS	147
	SUMMARY	152

SISSEJUHATUS

Enne XIX sajandi keskpaika elas eestlasi väljaspool oma etnilist territooriumi vähe. Vanemad, põhiliselt Liivi ja Põhjasõja ajal kodumaalt väljarännanud eestlaste poolt loodud asundused paiknesid Eesti alade vahetus läheduses: Pihkva (Kraasna maarahvas), Peterburi (Luuküla eestlased) ja Vitebski kubermangus (Lutsi maarahvas). Aegade jooksul oli eestlasi siirdunud ka Tsaari-Venemaa pealinna Peterburi. Lõuna-Liivimaa põhjaosas elas aga leivude (Kolva maarahvas) nime all tuntud eestisugu rahvas. Samuti paiknes enne 1850-ndaid aastaid eestlasi vähesel määral veel Siberis, kuhu oli XIX sajandi esimesel poolel eesti talupoegi karistuseks välja saadetud (Kallas 1894 ja 1903, Meomuttel 1900, Nigol 1918).

1850-ndate aastate lõpus sai aga alguse massiline väljaränne Eestist endise Vene Impeeriumi väheasustatud aladele, mis kestis ühtekokku üle poole sajandi. Suured eestlaste kolooniad tekkisid Peipsi-tagustele aladele, Peterburi linna, Siberisse, Kaukaasiasse, Volgamaale, Krimmi, Vologda kubermangu ja mujale. XX sajandi teise kümnendi lõpus elaski umbes 1/6 eestlastest Vene Impeeriumis väljaspool Eesti alasid. Kõnepruugis tunneme eelmise sajandi lõpus ja selle sajandi alguses endise Vene Impeeriumi teistele aladele väljarännanud eestlasi ja nende hilisemaid järeltulijaid *Venemaa eestlaste* nime all.

Teine eestlaste arvukam lahkumine kodumaalt leidis aset II maailmasõja ajal, kui arvukalt eestlasi sõjakeerises peamiselt Saksamaale ja Rootsi põgenes. Hiljem siirdus osa eestlasi sealt paljudesse teistesse riikidesse, nii et suuremad eestlaste kolooniad tekkisid sõjajärgsetel aastatel peale Rootsi ja Saksamaa veel Ameerika Ühendriikidesse, Kanadasse, Austraaliasse ja Suurbritanniasse. II maailmasõja ajal Eestist lääne suunas lahkunud inimesi ja nende järeltulijaid tunneme aga kui *väliseestlasi*. Venemaa

eestlased ja väliseestlased moodustavadki tänase väljaspool kodumaad asuva eestlaskonna tuumiku.

DIPLOMITÖÖ EESMÄRK

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on jälgida muutusi, mis on toimunud väljaspool kodumaad elavate eestlaste arvukuses ja paiknemises viimase poolteise sajandi jooksul. Lisaks olen püüdnud määratleda tänapäeval väljaspool kodumaad asuva eestlaskonna arvulist suurust ja ka eestlaste koguarvu maailmas. Samuti olen senisele arengusuunale tuginedes proovinud ennustada võimalikke muutusi väljaspool kodumaad paikneva eestlaskonna arvukuses lähima poole sajandi jooksul.

Diplomitöö koosneb 3 osast. Esimeses peatükis olen käsitlenud eestluse teket endise Vene Impeeriumi väheasustatud aladele XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses ning selle edasist saatust käesoleva sajandi jooksul. Teises peatükis on vaatluse all väliseestlased ning kolmandas olen teinud mõningaid kokkuvõtvaid üldistusi eestlaste tänase arvukuse ja paiknemise kohta maailmas, samuti vaadanud väljaspool kodumaad elava eestlaskonna väljavaateid püsijäämisele lähitulevikus.

Järgnevalt tahaksin peatuda ühe mõistetega seotud probleemi juures. Nimelt on väliseestlaste ja Venemaa eestlaste vahel vahe tegemine üsnagi küsitav. Tegelikult võime ju kõiki väljaspool Eestit elavaid eestlasi väliseestlasteks nimetada. Siiski olen seisukohal, et väljarände toimumise aega ja suunda arvestades, on need kaks, tekkeloolt üsnagi erinevat eesti rahva kildu üksteisest päris selgesti eraldatavad. Tänase Venemaa eestlaskonna moodustavad eelkõige XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi alguses Eesti aladelt ida suunas lahkunud eestlaste järeltulijad. (Detailsema andmestiku puudumise tõttu olen Venemaa eestlaste hulka arvestanud ka hiljem, peamiselt II maailmasõja järgsetel aastatel Eestist teistele Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud aladele asunud eesti rahvusest inimesed ja nende järeltulijad. Balti alade eestlaskonna olen siiski mitmes kohas võrdluskõlblikkuse huvides nende hulgast välja jätnud.) Väliseestlaste tuumik koosneb aga põhiliselt II maailmasõja ajal Eestist lääne suunas

lahkunud inimestest ja nende järeltulijatest. (Väliseestlaste hulka olen arvanud ka selle sajandi alguses ja samuti 1920-ndate aastate teisel poolel Eesti aladelt lääne suunas lahkunud inimesed ja nende järeltulijad.)

Loomulikult võib definitsioonide üle lõpmatult vaielda - siis kipuvad nad tavaliselt omaette eesmärgiks muutuma. Eelnevalt piiritletud määratlused on aga koostatud süsteemsust eestlaste väljarände käsitlemisel silmas pidades.

UURIMISANDMED JA -MEETODID

Venemaa eestlaste arvukuse ja paiknemise muutuste käsitlemisel on peamisteks algallikateks olnud Vene Imperiumis 1897. aastal ja Nõukogude Liidus ajavahemikul 1926-89 toimunud rahvaloenduste andmestik, lisaks arvukalt artikleid ja monograafiaid, mille hulgast eraldi vääriks märkimist A.Nigoli zegumatu väärtusega "Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal". Väliseestlaste uurimisel on põhilisteks abivahenditeks olnud mitme riigi (Ameerika Ühendriikide, Kanada, Rootsi, Austraalia, Uus-Meremaa) rahvaloenduste andmed, samuti mõned Rahvusvahelise Põgenike Organisatsiooni (IRO) arhiivmaterjalid. Lisaks olen muidugi kasutanud rohkesti sekundaarseid allikaid. Samuti on osa väliseestlaste kohta käivast andmestikust saadud ankeetküsitluse "Eestlased maailmas" abil, mille viisin läbi 1991. aastal, saates 10 riigi eesti organisatsioonidele järelepärimise sealse eestluse tekke- ja arenguloo kohta.

Andmeanalüüsi lihtsustamiseks olen tarvitanud personaalarvuti tabeltöötlusprogrammi "Lotus", joonised on saadud graafikaprogrammi "Harvard Graphics" ja "HP Paintbrush" vahendusel. Kanada eestlaste demograafiline prognoos on sooritatud programmpaketi "DemProj" abil. Diplomitöö vormistamine on toimunud aga tekstiredaktoriga "Word Perfect".

Lõpetuseks tahaksin tänada Ann Marksood, Riho Mällot, Kalev Katust, Ott Kursi ja Rein Vihalemma - need on inimesed, kellelt ülikooliaastate jooksul olen vajalikke nõuandeid ja toetust saanud. Suure osa käesolevas diplomitöös sisalduvast andmestikust olen

saanud paljudelt inimestelt nii kodu- kui ka välismaal. Suur tänu neile! Samuti lähetan oma tänusõnad Raili Poolile ja Valmar Moritzale, kes oma jõudu ja aega säästmata aitasid lahendada käesoleva diplomitöö vormistamisega seonduvaid probleeme.

I VENEMAA EESTLASED

1. VÄLJARÄNDE ÜLDINE TAUST

XIX sajandi jooksul toimusid olulised muutused Euroopa riikide demoarengus. Mitmes riigis oli suremus hakanud kahanema juba sajandi esimesel poolel, samal ajal püsis aga sündimus veel mõnda aega endisel tasemel ja alles seejärel - väikese ajalise nihkega - järgis suremuse kulgu. Sündimus- ja suremustrendide arengu ebasünkroonsusest tulenevalt sai teoks rahvastiku kiire juurdekasv ning maapiirkondades, kus elas põhiosa (80-90%) tolleaegsest rahvastikust, teravnesid "ülerahvastatuse" tõttu sotsiaalsed ja majanduslikud suhted. Nii loodigi olukord, kus üks osa elanikkonnast hakkas otsima võimalusi, et siirduda "ülerahvastatud" piirkondadest mujale, sinna, kus eluruumi ja elatusvahendeid paistis veel olevat. Tööstusliku revolutsiooniga kaasnevad muutused tööhõives soodustasid igati linnarahvastiku kasvu: jõudsalt arenev ja arvukalt töökäsi vajav, peamiselt suurematesse keskustesse koonduv tööstus oli võimeline töö- ja elatusvõimalusi pakkuma paljudele. Nii sai maalinn rändest üks võimalus maal valitsevate pingete leevendamiseks. Siiski ei suutnud tööstuse areng tol ajal rahvastiku juurdekasvu kiirusega sammu pidada, mistõttu osa maarahvastikust, kes n.-ö. "linna ei mahtunud", oli sunnitud oma etniliselt territooriumilt lahkuma. Tavaliselt sai sihtkohaks mõni hõredamalt asustatud (naaber)riik (Zelinsky 1971).

Eestlaste hulgas sai ränne oma etniliselt territooriumilt väljaspoole väga laia ulatuse. Näib, et peale eespool mainitud põhjuste (tööstuse arengu suhteline mahajäämus rahvastiku juurdekasvu kiirusega võrreldes), ei olnud Eesti linnad ka oma psühholoogilise elukeskkonna tõttu (sakslaste ja ka

venelaste suur osakaal) rände sihtkohana kuigi ligitõmbavad (Katus 1989). Tsaari-Venemaa sisepoliitika XIX sajandi teisel poolel soosis aga igati eestlaste väljarändamist oma kodumaalt: 1) Eestimaa 1856. ja Liivimaa 1861. aasta talurahvaseadused vabastasid talupojad põhimõttelistest takistustest massiliseks ümberasumiseks; 2) samuti võimaldati väljarändajatele tasuta (või suhteliselt väikese tasu eest) kroonu- ja riigimaade saamist Vene Impeeriumi väheasustatud aladel.

Teine tuntud seletusviis XIX sajandil Euroopas aset leidnud laiaulatuslikule maa-linn rändele ja emigratsioonile toetub K.Marxi ühiskonnateooriale. Marksistliku käsitluse kohaselt said just muutused majandussüsteemis aluseks "ülerahvastatuse" tekkimisele maapiirkondades ning löid seega eeldused maarahvastiku massiliseks väljarändeks (Marx 1974). Eestlaste ümberasumist XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses on marksistlikust lähtekohast tulenevalt põhjalikumalt analüüsinud A.Vassar (1975) ning V.Maamägi (1980).

2. EESTI ASUNDUSTE TEKKIMINE VENE IMPEERIUMI VÄHEASUSTATUD ALADELE

Arvestades väljarände toimumise aega, suunda ja suurust, on A.Nigol (1918) jaotanud eestlaste väljarände kolme etappi: 1) 1860-ndail Krimmi ja Samaarasse; 2) pisut hiljem väiksemad vöod Kaukaasiasse, Sise-Venemaale ja Siberisse; 3) ning lõpuks kaks suhteliselt arvukamat voogu Siberisse ja Vologdasse. A.Roos (1975) on hiljem rõhutanud ka sajandivahetusel ülemeremaadesse suundunud rändevoo olulisust. (Siinkohal on siiski huviorbiidis eelkõige ida suunas siirdunud ränne.) Püüdsin J.Meomutteli (1900) ja A.Nigoli (1918) monograafiates sisalduvat teavet eesti asunduste loomisaastate ja asunike arvukuse kohta võrrelda Vene Impeeriumi 1897. ja Nõukogude Liidu 1926. aasta rahvaloenduse andmetega ning niiviisi üldskeemi pisut kohandada, eelkõige välja selgitada võimalike väiksemate väljarändevöogude arvu ja suunda. Siiski peab ütlema, et ehkki asunduste loomisajad annavad üsna hea ettekujutuse esmasest kolonisatsioonist, on samas nende põhjal raske midagi

rohkemat öelda hilisemate, juba loodud asundustesse suundunud rändevogude kohta. Samuti saame 1897. ja 1926. aasta rahvaloenduse andmetest üsna korrektse ülevaate eesti asunduste mõnede demograafiliste suuruste hetkeseisuga kohta (asunike arv, vanuspüramiid), kuid vaatamata sellele on üsna vaearikas järeldusi teha ühe või teise asundustesse suundunud rändevoo suuruse kohta. Ka Venemaa eestlaste loomuliku juurdekasvu kohta sellest perioodist on meil suhteliselt vähe informatsiooni, lisaks avaldab antud küsimuse lahkamisele oma "segavat" mõju eesti asunduste vahel toimunud ränne ja kindlasti ka assimileerimisprotsess. Probleemi tähtsust on varasemast rõhutanud A.Vassar (1975), kes 1860-ndate algul toimunud ümberasumist käsitledes leiab üsnagi raske, kui mitte võimatu olevat määratleda, kui palju ühest või teisest Eesti maakonnast kokku inimesi Krimmi või Samaarasse lahkus.

Enne massilist väljarändamist elas eestlasi Vene Impeeriumi teistel aladel suhteliselt vähe. Tabelist (1) näeme, et aastal 1850, niisiis natukene enne esimeste väljarändevogude ilmnemist, paiknes eestlasi peale etniliste alade veel Peterburi, Pihkva ja Vitebski kubermangus ning Lõuna-Liivimaal.

TABEL 1. EESTLASTE PAIKNEMINE VENE IMPEERIUMIS 1850.
TABEL 1. THE LOCATION OF ESTONIANS IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1850.

KUBERMANG PROVINCE	EESTLASTE ARV NUMBER OF ESTONIANS	OSATÄHTSUS (%) PERCENTAGE
Estimaa	267 776	38.8
Liivimaa	394 097	57.1
Vitebski	11 241	1.6
Peterburi	8 521	1.3
Pihkva	8 370	1.2
Kokku/Total	690 005	100.0

Allikad: Pullat, R., 1981. Peterburi eestlased. - Tallinn.

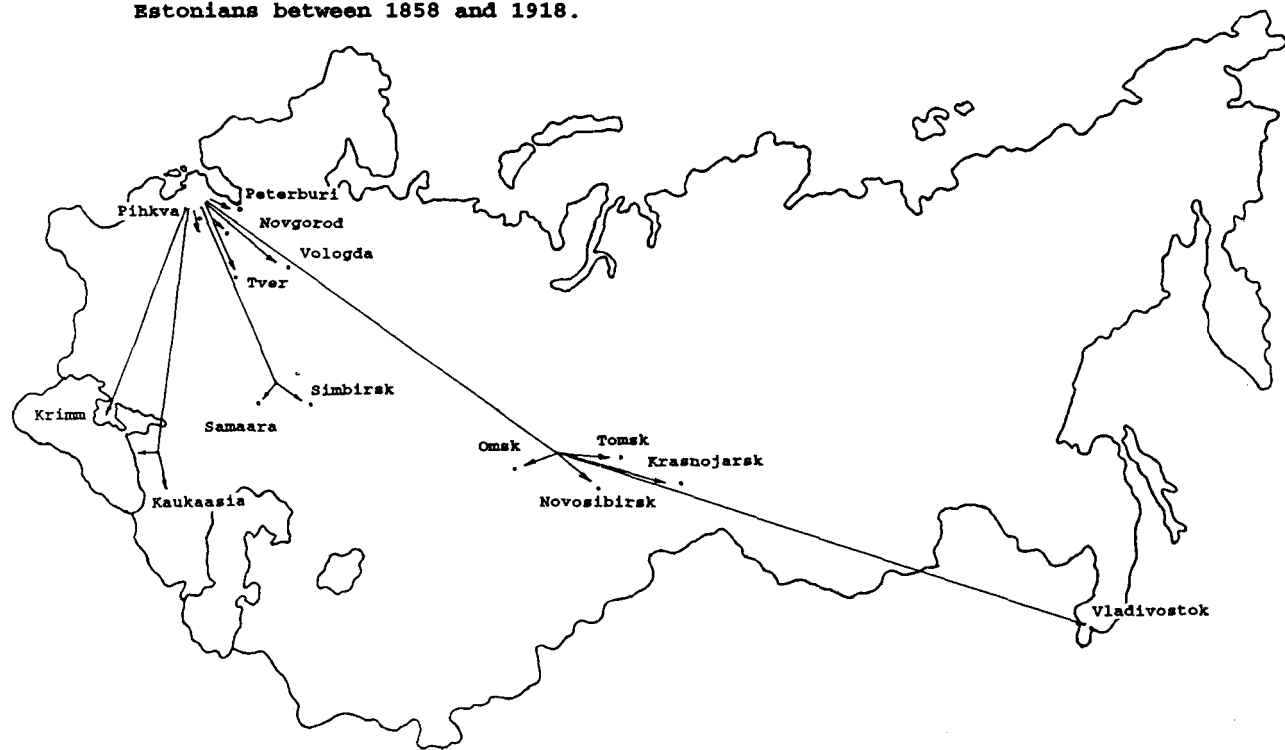
Peab aga ütlema, et tabelis välja toodud arvud ei

kajasta seda, kui palju toleaeegselt eestlaskonnast tegelikult paiknes väljaspool etnilist territooriumi. Nii näiteks on Peterburi kubermangu eestlaskonna hulka arvatud ka Narvas (kuulus halduslikult Peterburi kubermangu) elanud eestlased, samuti kuulusid Pihkva kubermangu eestlaste üldarvu sisse Setumaal asunud eestlased (setud). Seega võis tegelikkuses eestlaste arv XIX sajandi keskpaiku väljaspool eestlaste etnilisi alasid veelgi väiksem olla. Varasemate, põhiliselt sõdadest tingitud väljarännete tulemusena tekkinud eesti asundustest olid elujõulisena säilinud veel Pihkva (Kraasna maarahvas), Peterburi (Luuküla eestlased) ning Vitebski kubermangus (Lutsi maarahvas) ja samuti Lõuna-Liivimaal (Koiva maarahvas ehk leivud) paiknenud eesti asundused (Kallas 1894 ja 1903, Arens 1943, Niilus 1935). Samuti oli eestlasi aegade jooksul lahkunud Peterburi ja Riia linna (Pullat 1981). Ka oli selleks ajaks mõnisada eestlasest väljasaadetut (või nende järeltulijat) elama asunud Lääne-Siberisse soomlaste poolt 1804. aastal asutatud Rõžkovo külasse (Viikberg 1988). Niisiis enne suurema väljarändamise algust ei saanud eestlaskond väljaspool kodumaad olla kuigi suur - ehk 3-4% eestlaste üldarvust, suurem osa neistki elas Eesti alade vahetus läheduses.

Massiline eestlaste väljaränne sai alguse 1850-ndate aastate lõpus ning esimesed suuremad eesti asundused rajatigi ajavahemikul 1858-65 Samaara ja Tauria kubermangu (vt. joonis 1). Pärast seda algas Peterburi, Pihkva ja Novgorodi kubermangu koloniseerimine. Uute maa-alade hõivamine seal toimus kuni sajandivahetuseni välja ja uute asunike siirdumine Loode-Venemaale jätkus hoogsalt ka XX sajandi esimestel kümnenditel. 1870-ndate aastate alguses suundus üks asunikevoog Põhja-Kaukaasiasse Stavropoli ja Kubani kubermangu - sinna loodigi aastatel 1872-73 mitu eesti asundust. Veidi hiljem, 1884-86, rajati asundusi mitmesse piirkonda: Kaukaasiasse Musta mere rannikule, Karsi piirkonda, Simbirski, Mogiljovi ning Tveri kubermangu (Meomuttel 1900, Nigol 1918, Pullat 1981).

Sajandi viimasel kümnendil toimus ka Siberi "avastamine". Siis mindi põhiliselt lähematele, Siberi läänepoolsetele aladele (Akmolinski, Tomski ja Tobolski kubermangu). Olulisim rändelaine suundus Siberisse siiski käesoleva sajandi esimese kümnendi teisel

Joonis 1. Eestlaste väljarände üldsuunad 1858-1918.
Figure 1. The main directions of the emigration of Estonians between 1858 and 1918.

poolel: enamik eesti asundusi Siberis loodigi aastatel 1907-10. Samal ajal tekkisid asundused ka Euroopa-Venemaa põhjapoolsematele aladele, peamiselt Vologda kubermangu.

Tõenäoliselt pärast esmaste eesti "tuumasunduste" loomist (eriti Siberisse) toimus järk-järguline asunike valgumine ümbritsevatele aladele. Loode-Venemaa kubermangudesse siirdudes hõivati järjest kaugemaid piirkondi, ehkki ka siin olid algselt tekkinud mõned eestlastega tihedamini asustatud piirkonnad nii Pihkva (Toropetsi ja Holmi maakond) kui ka Peterburi (Oudova ja Jamburgi maakond) kubermangus. Oluliseks sai ka eesti asunduste vaheline ränne - mitu asundust eelkõige Siberisse ja Kaukaasiasse loodigi algselt Loode-Venemaale ning samuti Krimmi ja Samaarasse väljarännanud eestlaste poolt (Meomuttel 1900, Nigol 1918).

Esmaseid kokkuvõtteid asunike arvust väljaspool Eesti alasid on võimalik teha Vene Impeeriumi 1897. aasta rahvaloendusele tuginedes. Näeme (vt. tabel 2), et sel ajal elas väljaspool Eesti- ja Liivimaad (samuti Visla-äärseid ehk Poola alasid) 113 813 eesti emakeelega inimest. Pool sajandit varem oli aga eestlaste arv väljaspool Eesti- ja Liivimaad olnud 28 142 inimest. Niisiis oli eestlaste arv väljaspool Eesti alasid suurenenud vähemalt 85 671 inimese võrra (304 %). Tegelikult oli juurdekasv vahest ehk suuremgi, sest 1897. aasta rahvaloenduse ankeedis küsiti ainult isiku emakeelt, mis lubab järeldada, et väljaspool eestlaste etnilist territooriumi eesti rahvuse alla kuuluvate inimeste arv oli tegelikkuses suurem.

Jälgides muutusi regionaalsel tasandil ilmneb, et jõudsalt oli eestlaste arv kasvanud mitmes Euroopa-Venemaa kubermangus, eelkõige juba varasema eesti asustusega Peterburi ja Pihkva kubermangus, samuti Novgorodi, Tauria, Samaara ja Tveri kubermangus. Vitebski kubermangu eestlaskond oli aga 1850. aastaga võrreldes (11 241 eestlast) oluliselt vähenenud (1897. aastal 907 eesti emakeelega inimest). Tõsi küll, 1893. aastal külastas O.Kallas (1894) Lutsi eestlasi (kes moodustasid põhiosa Vitebski kubermangu eestlaskonnast) ning loetles seal 4387 rahvuskaaslast, ehkki eesti keele oskajaid oli ainult 800 inimese ringis. Seegi väide kinnitab, et tegelik eestlaskond nii väljaspool

Eesti- ja Liivimaad kui ka üldse Vene Impeeriumis kokku oli 1897. aastal suurem kui rahvaloenduse andmetes kajastub. (B.Silver (1986) on siinkohal viidanud Vene tsaaririigi šovinistlikule poliitikale, millest tulenevalt püüti mitte-venelaste arvu riigis võimalikult väiksenäidata. Seetõttu kasutati isiku rahvuskuuluvuse määramise allikana tema emakeelt.) Tuules tagasi eestlaste asualade juurde XIX sajandi lõpus näeme (vt. tabel 2), et peale Loode-Venemaa paiknes suhteliselt arvukalt eesti emakeelega inimesi ka Kaukaasias. Küll oli aga Siber tol ajal veel eestlastele üsnagi tundmatu paik, ehkki juba 1890-ndatel oli alanud mõnede Lääne-Siberi alade (eriti Tobolski kubermangu) asustamine.

TABEL 2. EESTI EMAKEELEGA INIMESTE PAIKNEMINE VENE IMPEERIUMIS 1897.

TABEL 2. THE LOCATION OF ESTONIANS (BY MOTHER TONGUE) IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1897.

KUBERMANG PROVINCE	ARV NUMBER	KUBERMANG PROVINCE	ARV NUMBER
EUROOPA-VENEMAA	989 443	KAUKAASIA	4 281
Liivimaa	518 594	Stavropoli	1 279
Eestimaa	365 959	Kubani	880
Peterburi	64 116	Musta mere	791
Pihkva	25 458	Kutaisi	621
Novgorodi	3 112	Karsi	455
Tauria	2 210	mujal	255
Samaara	2 029	SIBER	4 202
Tveri	1 516	Tobolski	2 031
Vitebski	907	Jenissei	1 424
Simbirski	837	Tomski	377
Mogiljovi	662	mujal	370
Kuramaa	620	KESK-AASIA	440
Ufaa	617	Akmolinski	375
mujal	2 806	mujal	65
VISLA-ÄÄRSED ALAD*	4 372	väljaspool Eesti-ja	
Ljublini	2 197	Liivimaad**	113 813
Varssavi	1 566		
mujal	609	KOKKU/TOTAL	1002 738

*- põhiliselt ašdurid

**-välja arvatud Viisla-Äärsed alad

Allikad: Pervaja vseobštšaja perepis' naselenija Rossiiskoi Imperii 1897 goda. - Sankt-Peterburg.

Niisiis elas sajandivahetusel väljaspool Eesti- ja Liivimaad umbes 11% kogu endise Vene Impeeriumi eestlaskonnast. Väljaspool Eesti alasid võis see arv olla pisut suuremgi. T.Raun (1986) on hinnanud eestlaskonna arvukuse väljaspool eestlaste etnilist territooriumi 120 000 inimesele, mis teeks umbes 12% eestlaste tolleaegsest üldarvust. (Mõlemal juhul jäävad välja ka Setu alad, kus tol ajal elas 16 571 eestlast (Hurt 1904). Setumaa arvamisel eestlaste etniliste alade hulka saaksime umbes 10% suuruse eestlaskonna väljaspool Eestit.) Et võrrelda 1897. aasta rahvaloenduse andmeid hilisema, 1926. aasta loenduse tulemustega, tuleb võrdluskõlblikkuse huvides märkida, et väljaspool Balti ja Türgi (Karsi eestlased) alasid elas kuni 105 314 eesti emakeelega inimest.

Käesoleva sajandi kahe esimese kümnendi jooksul siirdus eestlasi jätkuvalt nende poolt juba varemasustatud Loode-Venemaa kubermangudesse, kuid samuti võeti kasutusele uusi alasid, eelkõige Siberis ning Vologda kubermangus. Näib, et XX sajandi teise kümnendi lõpuks oli eestlaste väljarändepotentsiaal ennast siiski ammendanud ning Venemaa eestlaste arvukus lähenemas oma maksimumile. See aeg ongi sobivaim, et teha kokkuvõtteid Eesti aladelt ida suunas väljarännanud inimeste üldarvust ja paiknemisest. Ka siinkohal mitu korda viidatud A. Nigoli (1918) monograafia on kirjutatud sel ajal. Lisaks saame kujunenud seisust üsna korrektse ülevaate Nõukogude Liidu 1926. aasta rahvaloenduse andmetele tuginedes, ehkki on teada, et koos Eesti Vabariigi tekkimisega siirdus 37 578 eestlast aastail 1920-23 Nõukogude Venemaalt Eestisse (Katus 1989). Seetõttu ei kajasta 1926. aasta rahvaloenduse andmed täielikult olukorda, mis valitses I maailmasõja lõpus, kui eestlaste arv Vene Impeeriumi teistel aladel oli oma täismõõtmetes. Ka Nõukogude Venemaa 1920. aasta rahvaloenduse andmestik jätab soovida - sõjategevusest tingituna hõlmas viimane ainult osa Nõukogude Venemaa territooriumist. Siiski võime nendele kolmele allikale toetudes saada üsna hea ülevaate eestlaste arvukusest ja paiknemisest endise Vene Impeeriumi territooriumil XX sajandi teisel kümnendil.

Kui palju siis eestlasi kokku Venemaale rändas? Küsimus on tõepoolest raskete killast. Lisaks

väljarändajate arvu määratlemisele on raske leida isegi eestlaste täpset arvu enne Eesti Vabariigi tekkimist, mil eestlaskond Vene Impeeriumis väljaspool Eesti alasid oli suurem kui kunagi varem. Siiski, 1926. aasta rahvaloenduse andmetel oli Nõukogude Liidus 154 666 eesti rahvusest inimest, mis lubab oletada (arvestades, et opteerus 37 578 inimest) kuni 200-tuhandelist eestlaskonda väljaspool Balti alasid Vene Impeeriumi lõpupäevil. Ka 1920. aasta osaline rahvaloendus, mil eestlasi loendati 153 564 (samas polnud aga opteerumist veel suuremas osas toimunud), annab vihje umbes 200 000 eestlase olemasolule tolleaegse Nõukogude Venemaa territooriumil. V.Maamägi (1980) on hinnanud Venemaa eestlaste arvukuse käesoleva sajandi teise kümnendi lõpuks 180-185 tuhandele, A. Vassar (1975) umbes 190 tuhandele, M.Graf omakorda 185-190 tuhandele inimesele (Raun 1986). A.Nigoli (1918) umbkaudsetest andmetest on tuletatav 220-tuhandeline eestlaskond Vene Impeeriumi territooriumil väljaspool Balti alasid.

Nii võime kokkuvõtteks öelda, et eestlaste massilise Venemaale väljarändamise ehk Suure väljarände (1858-1918) lõppfaasis elas ligi 200 000 ehk umbes 1/6 kogu tolleaegsest eestlaskonnast maailmas Vene Impeeriumis väljaspool Balti alasid. Niisiis oli 60-70 aasta jooksul toimunud eestlaste paiknemises suuri muudatusi: kui 1850. aastal elas kogu eestlaskond peamiselt tema poolt juba aastatuhandeid hõivatud aladel, siis 1920. aastaks oli praktiliselt iga kuues eestlane leidnud eluaseme Venemaa avarustes. Kuid küsimusele "kui palju eestlasi kokku kodumaalt välja rändas?" jääb vastus siiski lahtiseks. On raske midagi konkreetsemat öelda eesti asunike loomuliku juurdekasvu ja assimilatsiooni kohta, samuti ei lange kodumaalt väljarännanud eestlaste arv alati kokku sihtkohta jõudnute arvuga - paljud väljarändajatest jäidki teele, paljud pöördusid kurnatuna koju tagasi.

"Nüüd alles hakkas sõber surm eestlaste seas lõikust pidama! Ei möödunud peaaegu päevagi, kus mitte üks või teine kurnatud tööori, kes Balti sunnitöölt palja hinge ja tühja kõhuga oli tulema pääsenud, silmad uuel kodumaal igavesele unele kinni poleks pannud. Oli päevi, kus veeti kaks-kolm eestlast korraga haigemajast surnuaiale ja maeti musta mätta alla. Neile möödeti siin lapike hingemad kätte, mis parem oli kui kõik Vene

riigi asumaad: ei see nõudnud tööd ega orjust, pakkus aga lõpmata puhkust kõigest senini nähtud vaevast..." (E.Vilde.)

3. ASUNDUSED ELUJÕUS

1926. aasta rahvaloenduse kohaselt elas Nõukogude Liidus 154 666 eesti rahvusest N.Liidu kodanikku (lisaks oli Nõukogude Liidus 1297 Eesti Vabariigi kodanikku), neist eesti keel oli emakeeleks 136 688 eestlasel (88%). Kokku oli eesti emakeelega inimesi 139 486. Võrreldes viimast arvu 1897. aasta Vene Impeeriumi rahvaloenduse andmetega - tol ajal elas väljaspool Balti alasid 105 314 eesti emakeelega inimest - näeme, et eestlaste arvukus oli ligi 30 aasta jooksul suurenenud 34 172 inimese võrra. Kui siia juurde arvestada ka ajavahemikul 1920-23 Eestisse siirdunud optandid (37 578 inimest, kellest suurem osa kasutas tõenäoliselt eesti keelt emakeelena), siis võib öelda, et XX sajandi kahe esimese aastakümne jooksul kasvas Vene Impeeriumis väljaspool Balti alasid elanud eesti emakeelega inimeste (eestlaste) arv umbes 70 000 inimese võrra (67%). (Mäletatavasti oli XIX sajandi teisel poolel Venemaa eestlaste arvukus kasvanud umbes 85 000 inimese võrra.)

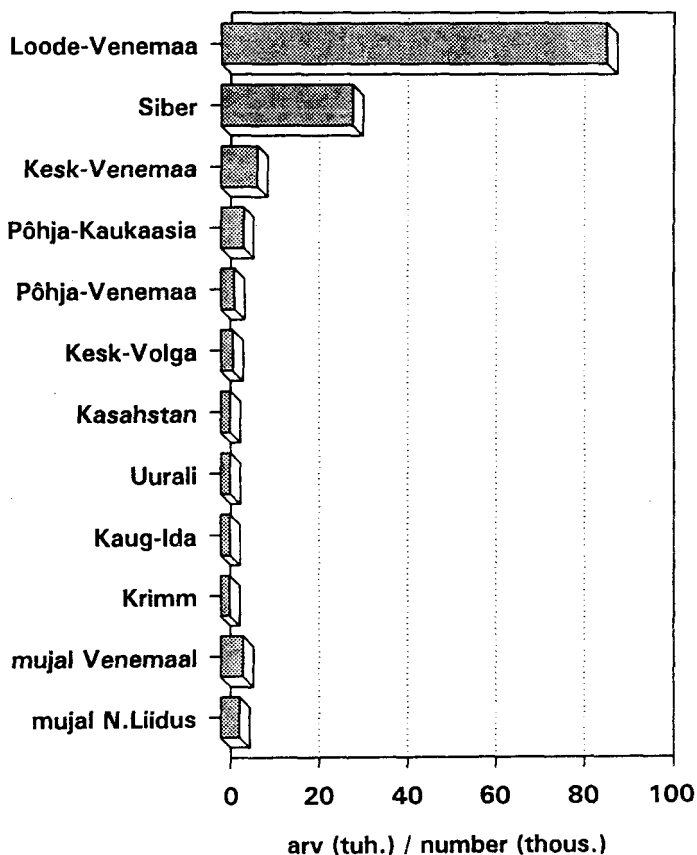
Põhiline osa (97%) Nõukogude Liidus elanud eestlaskonnast paiknes Venemaal, teistes vabariikides asunud eestlaste osakaal oli seega tühine. Valdav enamik (77%) eestlastest elas maapiirkondades. Arvestades eesti keelt kui eestlaste rahvusliku identiteedi ühte olulist koostisosa (Laar 1990) peab tõdema, et 94% Nõukogude Liidu maapiirkondades elanud eestlastest kasutas emakeelena eesti keelt, samal ajal kui eesti rahvusest linnaelanikest pidas seda oma emakeeleks ainult 68%. Suhteliselt suur maarahvastiku osatähtsus Venemaa eestlaste hulgas löi kõik eeldused selle rahvakillu kestmajäämiseks.

Vaadeldes eestlaste paiknemist regionaalsel tasandil näeme (vt. joonis 2), et arvuliselt suurem osa Vene aladel elanud eestlastest asus Loo-de-Venemaal. Samuti oli suurem asunikeala Siberis, mujal oli eestlasi arvuliselt vähem.

Joonis 2. Eestlaste regionaalne paiknemine Nõukogude Liidus 1926.

Figure 2. The regional distribution of Estonians in the Soviet Union in 1926.

region / region

SAATEKS

Soome-ugri rahvaste demograafia- ja territoriaalprobleemide uurimist püüti Tartu Ülikoolis alustada 1960. aastail. Kuigi ametlikku uurimissuunda polnud, algatas sellekohast tegevust üliõpilaste geograafiaring. Nii pidas allakirjutanu geograafiaringi aastakoosolekul 1960 ettekande läänemeresoome väikerahvaste (karjalaste, vepslaste, isurite ja vadjalaste) saatusel. Üliõpilaste algatust toetas ettevaatlikult kateedrijuhataja Endel Varep (1915-1988), kes oli ise asjast huvitatud. Sama aastakümne lõpul ilmusid mõned ülevaateartiklid laplaste ja läänemeresoomlaste (vepslaste, karjalaste) asualadest. Järgmise kümnendi alguses jõuti esimeste üliõpilasuuringuteni geograafiaosakonna diplomitööde näol. Suunaks oli tollase N Liidu soomeugrilaste, sealhulgas ka eestlaste eraldiseisvate rühmade uurimine. Esimesed diplomitööd käsitlesid Alüksne (Vaike Lorents 1971) ja Volgamaa eestlasi (Kersti Lepasaar 1975). Allakirjutanu poolt püstitatud ülesanne asuda Eesti maa-alal elanud ja elavate etnoste ning N Liidus elavate eestlaste rühmade laialdasemale geograafilisele uurimisele ei õnnestunud tollal valitsenud olude tõttu. Programmi täitmisele sai asuda alles paarkümmend aastat hiljem.

1961 hakati Tartu Ülikooli noorteadlaste ja üliõpilaste poolt korraldama loodusteaduslikke uurimisretki Siberisse ja Vene Kaug-Idasse. Vanu traditsioone silmas pidades olid üliõpilased nende raames kavandanud ka etnograafilise sisuga uurimistööd. Et aga ekspeditsioonide korraldamisel tooniandvate õppejõudude hulgas polnud sellekohaste huvidega loodusteadlasi, siis 1960. aastate ekspeditsioonide ajal rahvastiku küsimustega ei tegeldud. Hilisematel retkedel (1970. aastail) uuriti Siberi eestlaste kultuuri ja keelt Eesti Teaduste Akadeemia noorteadlaste poolt. Tartu Ülikooli geograafiaosakonnas koostatud diplomitöös käsitleti mari (Maie Ehatäht 1974), udmurdi (Vaike Kalm 1975) ja mordva (Mai

Männiste 1974), aga ka uurali rahvaste etnilisi protsesse (Heno Sarv 1977). Nendes töödes on rikkalikult faktilist materjali territoriaalaautonoomiate kujundamisest, rahvastiku paigutusest ja koosseisust, asustuse iseloomust. Vähem on teavet ja analüüsi rahvaste demograafilisest taandarengust, sest selle väljatoomine oli tollal takistatud. Järgmise aastakümne lõpul valmisid Tartus diplomitööd permikomi etnosest (Stella Tillo 1987) ning mari etnose kujunemisest ja struktuurist (Tiia Peedumäe). Kuigi üritust oli kavandatud, puudusid üliõpilasuurimused Venemaa eestlastest. Jätkusid aga 1950. ja 1960. aastail alanud Tartu geograafiaüliõpilaste õppereisid Karjala-Koola piirkonda ja Kesk-Aasiasse. Ühel sellisel ekskursioonil Kesk-Aasiasse 1979 osales ka Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurija Jüri Viikberg (sünd. 1953). Rääkisime siis Venemaa soomlastest ja eestlastest ning otsustasime järgmisel aastal teha andmekogumisreisi Siberisse. Allakirjutanu jäi siiski vaid ekspeditsiooni õhutaja rolli, sest aastail 1980-1983 oli ta suvekuudel seotud uute üliõpilaste vastuvõtu ja kooliõpetajatele korraldatavate loengusarjadega. Jüri Viikberg ja tema vanem kolleeg Lembit Vaba (sünd. 1944) sooritasid Siberi eestlaste juurde mitmeid reise ning avaldasid olulisi keelelis-kultuurilisi uurimusi, nt Jüri Viikberg, Lembit Vaba Siberi põhjaeestlasi kõnetamas (Keel ja Kirjandus 1984, lk 145-156, 210-223), Jüri Viikberg *Estonskie jazykovye ostrovki v Sibiri (vozniknovenie, razvitie, kontakty)* (Avtoreferat na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskih nauk. Tartuskij gosudarstvennyj universitet, 1989. 19 s). 1980. aastate lõpus hakkas rahvastikuprobleemide ja diasporaa-eestlaste vastu huvi tundma geograafiaüliõpilane Hill Kulu, kes koostas kirjandusallikate põhjal seminaritöö Venemaa eestlaste kujunemisest. Õppinud 1990-1992 Helsinki Ülikoolis, kaitses ta kevadel 1992 Tartu Ülikoolis diplomitöö teemal **Eestlased maailmas: demograafiline ülevaade**. Käesolev publikatsioon **Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest** on nimetatud töö täiendatud ja täpsustatud variant.

Rohkete jooniste ja tabelitega uurimuse sissejuhatuses tutvustab autor töö eesmärgi ning uurimisandmeid ja meetodeid. Eesmärgiks on seatud jälgida muutusi "väljaspool kodumaad elavate eestlaste

3.1. EESTLASED LOODE-VENEMAAL

Esimesed teadaolevad eesti asundused Peipsi järve tagustele aladele tekkisid juba Põhjasõja ajal, mil sõjapõgenikena siirduti peamiselt järve idakaldale ning rajati Luuküla asundus (Nigol 1918). Hiljem asutati eestlaste poolt selle lähedusse veel Griva, Solna, Kazakova, Korlova ja Heršova küla - kõik kokku tuntud siiski Luuküla asunduse nime all (Arens 1943). Tuleb aga lisada, et enne 1860-ndaid aastaid elas seal kandis eestlasi üsnagi vähe. Massilisem Peterburi ja Pihkva kubermangu asustamine sai alguse 1860-ndate aastate keskel: siis siirduti ning rajati asundusi Jamburgi ja Oudova kreisi (Peterburi kubermang) ning Toropetsi kreisi (Pihkva kubermang). Tasapisi valgus küll rahvast juurde, kuid uus suurem rändevoo suundus Peipsi-tagustele aladele XIX sajandi kahel viimasel kümnendil: siis loodi ohttrasti asundusi Oudovast idas paiknenud Luuga kreisi, samuti Toropetsi läheduses asunud Velikije-Luki ja Holmi kreisi. Samal ajal asustati eestlaste poolt ka Novgorodi kubermang: neil aastail mindi peamiselt Valdai ümbrusesse.

Sajandivahetuseks kujunenud olukorrast Loode-Venemaa kubermangudes ning XX sajandi esimesel kahel kümnendil toimunud muutustest sealsete eestlaste arvukuses ja paiknemises annab üsnagi hea ülevaate Vene Impeeriumi 1897. ja Nõukogude Liidu 1926. aasta rahvaloenduse andmete võrdlus väiksemate haldusüksuste (kas kreisi või siis rajooni) lõikes (vt. tabel 3). Selgub, et aastal 1897 elas eestlasi kõige rohkem Eesti alade vahetus läheduses: Jamburgi (Kingissepa), Oudova ning Pihkva ümbruses, lisaks veel arvukalt pealinnas Peterburis (Leningradis). Suhteliselt vähem oli eestlasi kaugematel aladel: Luuga, Toropetsi, Holmi ja Valdai lähistel.

Käesoleva sajandi esimese kahe aastakümne jooksul suundus aga eestlasi jätkuvalt Peterburi, Pihkva ja Novgorodi kubermangu aladele, ehkki kubermangu tasandil tehtav võrdlus 1897. ja 1926. aasta rahvaloenduse baasil näitab, et mainitud ajavahemikul kasvas eestlaste üldarv ainult Novgorodi kubermangus. Kahanes aga pisut Peterburi ja ligi poole võrra Pihkva kubermangus (samuti kogu Loode-Venemaal). Saamaks selgust viimase ilmingu kohta, peame siinkohal jälgima

rajooni (kreisi) tasandil toimunud muutusi.

TABEL 3. EESTI EMAKEELEGA INIMESTE PAIKNEMINE LOODE-
VENEMAA KUBERMANGUDES 1897 JA 1926.

TABEL 3. THE LOCATION OF ESTONIANS IN NORTH-WEST
RUSSIA IN 1897 AND 1926.

KUBERMANG PROVINCE	EESTI EMAKEELEGA INIMESTE ARV NUMBER OF ESTONIANS (BY MOTHER TONGUE)			
	1897	1926	SALDO DIFFERENCE	
			(ABS.)	(%)
Leningradi	64116	59239	-4877	-8
sh.Leningradi rajoon	12600	12603	3	0
sh.Leningradi linn	12238	10970	-1268	-10
Oudova rajoon	15278	17275	1997	13
Trotski rajoon*	12428	10384	-2044	-16
Luuga rajoon	4805	9853	5048	105
Kingissepa rajoon**	17953	8714	-9239	-51
Novgorodi	2886	6406	3520	122
sh.Novgorodi rajoon	798	1391	593	74
Demjanski rajoon	639	1287	648	101
Valdai rajoon	1146	1906	760	66
Borovitši rajoon	175	746	571	326
Pihkva***	25458	12158	-13300	-52
sh.Pihkva rajoon	17725	1441	-16284	-92
Toropetsi rajoon	2897	3671	774	27
Holmi rajoon	2196	2616	420	19
Porhovi rajoon	907	860	-47	-5
Velikije-Luki rajoon	764	2274	1510	198
Novorževi rajoon	442	645	203	46
Kokku/Total	92460	77803	-14657	-16

*- 1897. aastal Trotski (Gatšina) maakonda ei eksisteerinud, mistõttu eestlaste tolleaegse arvukuse aluseks olid võtnud Peterhoffi ja Tearskoje-Selo maakonnas elanud eesti emakeelega inimeste koguarvu. Viimane on siiski pisut ebatäpne.

** - Peterburi kubermangu koosseisu kuulusid 1897. aasta rahvaloendusel Narva linn (7313 eesti emakeelega inimest) ning lisaks hiljem Eesti Vabariigile läinud Narva-tagused Ingeri alad.

*** - Pihkva kubermangu koosseisu kuulunud Setumaal elas selle asjandi alguses (1904. aastal) 16571 eestlast. Eesti Vabariigi haldusesse 1920. aastal läinud Peterburi alal elas 1922. aastal 19412 eestlast.

Allikad: Pervaja vseobštšaja perepis' naselenija Rossiiskoi Imperii 1897 goda. - Sankt-Peterburg.; Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda. - Moskva.

Nii näeme (vt. tabel 3), et eestlaste üldarv Leningradi (Peterburi) kubermangus kahanes ainult tänu Leningradi (Peterburi) linnas ja Kingissepa (Jamburgi) rajoonis elanud eestlaste arvukuse vähenemisele, samuti johtus

Pihkva kubermangu eestlaskonna suuruse "dramaatiline" kahanemine eelkõige just Pihkva rajooni (kreisi) eestlaste arvu vähenemisest.

Eespool mainitud muutusi on lihtne seletada. Teame ju, et koos Eesti Vabariigi tekkega läksid viimase koosseisu nii Jamburgi kreisi läänepoolsemad alad ning Narva linn kui ka varem Pihkva kreisi koosseisu kuulunud setudega asustatud alad. Tuleb lisada, et ligi 40 000 optandist võis üsna suur osa pärineda Peterburi linnast ja teistelt Peterburi kubermangu aladelt, samuti Pihkva kubermangust. Niisiis on selge, et tegelikkuses suurenes eestlaste arv ka XX sajandi esimestel kümnenditel Eestiga piirneval territooriumil, ehkki suhteliselt vähem kui kaugematel, eriti Novgorodi kubermangu aladel.

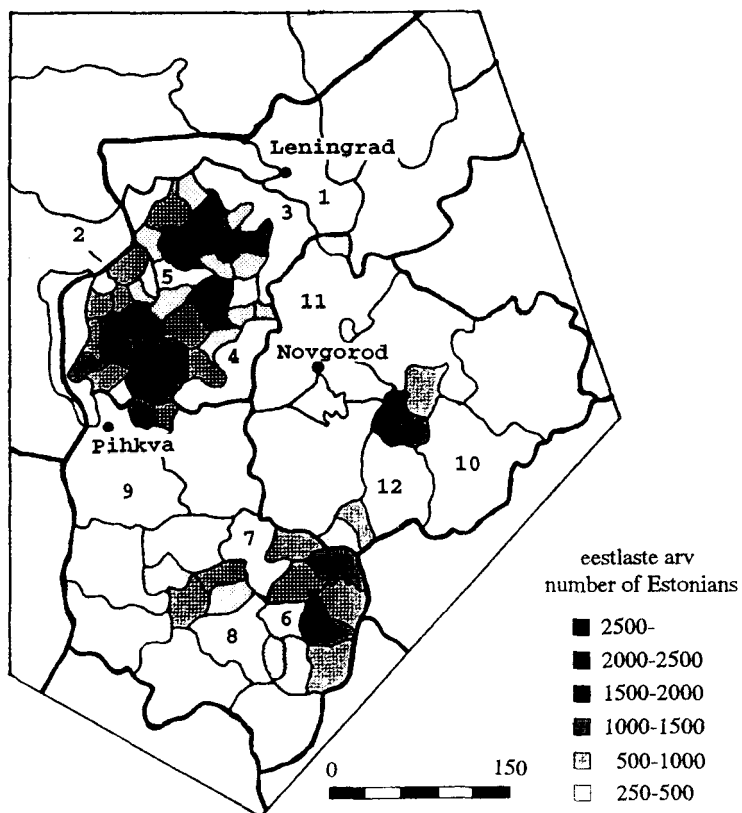
Tabelile (3) veel korra pilku heites näeme, et Novgorodi kubermangu eestlaste üldarv kahekordistus viidatud ajavahemikul, samavõrra suurenes eestlaste arv ka Leningradi (Peterburi) kubermangus Luuga ümbruses ja Pihkva kubermangus Velikije Luki lähistel. Viimane annab tunnistust sellest, et algselt asustatud Eestiga piirnev territoorium oli XIX sajandi lõpuks juba "piisavalt" hõivatud, mistõttu hilisemad väljarändajad siirdusid kaugematele, küll siiski juba varem asustatud aladega piirnevatele maadele.

Eestlaste paiknemisest 1926. aastal Leningradi (Peterburi), Pihkva ja Novgorodi kubermangus annab ülevaate alljärgnev joonis (3), kus on esile toodud suuremad eestlaste asualad. Regionaalselt võib eristada 3-4 eestlastega tihedamini asustatud piirkonda: 1) Oudova ja Luuga rajoon (algselt asuti Oudova kanti, hiljem aga toimus järk-järguline Luuga ümbruse asustamine); 2) Kingissepa (Jamburgi) ja Trotski (Gatšina) rajoon; 3) Holmi ja Toropetsi rajoon (kuhu esmased asundused tekkisid juba 1870-ndail, hilisemad asunikud siirdusid viimaste lähedusse, Velikije-Luki ja Demjanski piirkonda); 4) Valdai rajoon (esimesed asunikud suundusid sinna XIX sajandi viimasel veerandil, hiljem asus eestlasi arvukalt elama Valdai naabruses paiknenud Borovitši rajooni).

Niisiis seondus eesti asunduste tekkimine Loode-Venemaa kubermangudesse algselt asustatud "tuumalade" (Jamburgi, Oudova, Toropetsi, Holmi ja Valdai) hilisema laienemisega ümbritsevatele maadele. Lisaks tuleb

Joonis 3. Eestlaste peamised asualad Loode-Venemaal 1926.

Figure 3. The location of Estonians in North-West Russia in 1926.

eestlased
Estonians

eesti emakeelega
inimesed
people by Estonian
as their mother
tongue

	eestlased Estonians	eesti emakeelega inimesed people by Estonian as their mother tongue
LENINGRADI KUBERMANG	66333	59347
1. Leningradi rajoon	17890	12603
sh.Leningradi linn	15847	10970
2. Oudova rajoon	17417	17275
3. Trotski rajoon	10838	10384
4. Luuga rajoon	10444	9853
5. Kingissepa rajoon	8982	8714
PIHKVA KUBERMANG	13241	12158
6. Toropetsi rajoon	3766	3671
7. Holmi rajoon	2888	2616
8. Velikije-Luki rajoon	2505	2274
9. Pihkva rajoon	1610	1441
NOVGORODI KUBERMANG	6895	6404
10. Valdai rajoon	1967	1906
11. Novgorodi rajoon	1545	1391
12. Demjanski rajoon	1326	1287

öelda, et eestlaste poolt kõige arvukamalt asustatud alad ei paiknenud päris Eesti külje all, pigem asetesid need viimase idapiirist (või Peipsi järvest) mõnekümne kilomeetri kaugusel. Põhjus näib olevat eelkõige selles, et nii Peipsi järve idakallas kui ka Kingissepa (Jamburgi) rajooni läänepoolsemad alad olid juba varasemast venelaste poolt asustatud - nii siirdusidki eestlased vähemasustatud sisealadele, sageli otse põlismetsa keskele (Arens 1958). Küll on aga ilmne, et hajusalt leidus eestlasi Loode-Venemaal praktiliselt kõikjal, eriti Leningradi (Peterburi) kubermangus.

Arvandmetest lisatagu veel niipalju, et 1926. aastal elas Leningradi, Pihkva ja Novgorodi kubermangus kokku 86 469 eesti rahvusest inimest, neist eesti keelt kasutas emakeelena 76 466 eestlast (88%) ning kokku oli eesti emakeelega inimesi 77 909. Niisiis oli XX sajandi teiseks kümnendiks Peipsi- ja Narva-tagustele põlistele läänemeresoome rahvaste aladele tekkinud ligi 90 000 inimese suurune eestlaskond.

"Peterburi kubermang on otsast otsani asunikka täis, nõnda et meil siin mitte üksikutest asundustest rääkida ei tule, vaid ühest suurest Peterburi kubermangu Eesti asundusest. Et selles suures asunikkuude peres nende huvide kohased seltsid ja ühisused elule tärkavad, on kõigiti loomulik nähtus ja aeg on selleks ammugi olnud. /-/ Kaugelt suurem hulk Peterburi kubermangu ja ülepea Euroopa-Wenemaa Eesti asunikka on maa pärisomanikud ja ainult väike osa rentnikud ja ilma maata. 30 aasta eest oli suurem osa Peterburi kubermangu ainult wenelaste ja soomlaste päralt. Seal, kus enne Wene kütt suures laanes karu taga ajas, on nüüd ilusad ja haljendavad eesti aasad ja põllud." (A.Nigol.)

3.2. EESTLASED SIBERIS

Teine suurem eestlaste asuala oli selle sajandi teise kümnendi lõpuks kujunenud Siberi aladele.

"Terwe Siber on eestlasi täis. Siin ei ole eestlased mitte nii tundmata rahvus nagu Sise-Wenemaal. Peale 90 enam-vähem korraldatud asunduse leiame üksikute ehk paari pere kaupa neid igalt poolt, kas läheme põhja poole, taigasse (põline Siberi mets) ja

tundrasse wõi lõuna poole. Wäga mitmed pered on neid Altai, Sajani ja teistes mägedes ja isegi üle piiri Mongooliasse ja Hiinamaale on mõned üksikud ehk perekonnad elama asunud, olgu wabatahtlikult ehk aga sunnitöölt ära põgenedes." (A.Nigol.)

Vanimaks teadaolevaks eesti asunduseks Siberis peetakse Rõžkovo küla Lääne-Siberis Tjukalinski linna lähistel, mis loodi 1804. aastal Jamburgi kreisist väljasaadetud ingerisoomse talupoegade poolt (Viikberg 1988). Veel oli enne suurema väljarändamise algust Siberisse saadetud sunnitööliste järeltulijate poolt asutatud Viruküla (1860) Lääne-Siberis ning Ülem-Sujetuk (1848) ja Ülem-Bulanka (1861) Minussinski lähistel (Jenissei kubermang) Ida-Siberis.

Esimene suurem rändelaine suundus Siberisse XIX sajandi viimasel kümnendil: mitu asundust loodi Tara ja Tjukalinski kreisi (Tobolski kubermang), Kainski ja Tomski ning Mariinski kreisi (Tomski kubermang), samuti Altai kubermangu ja Vaikse ookeani rannikule. 1897. aasta rahvaloenduse kohaselt elas Siberis kokku 4202 eesti emakeelega inimest, kellest suurema osa moodustasid siiski XIX sajandi esimesel poolel Eesti aladelt väljasaadetud talupojad või nende järeltulijad. Viimane leiab kinnitust just seeläbi, et enamik tolleaegselt Siberi eestlaskonnast asetses kas Tjukalinski kreisis (1753 inimest) või Minussinski ümbruses (1269 inimest), mis nagu juba mainitud, olid "vanad" eestlaste asualad. Niisiis näeme, et sajandilõpu ränne ei kajastu kuigi hästi 1897. aasta rahvaloenduse andmetes, sest esimene suurem vabatahtlik Siberisse minek leidis aset aastatel 1895-1902, mil ka rahvaloendus läbi viidi.

Teine ning siiski peamine rändelaine suundus Siberisse aastatel 1907-10, kui mindi peamiselt aladele, mis olid hõivatud esimese rändelainega kodumaalt lahkunud eestlaste poolt. Samal ajal loodi sinna ka arvukalt uusi asundusi. Niisiis laienesid ka Siberis uute väljarändajate saabudes varem asustatud keskused ümbritsevatele aladele. Tabelist (4) näeme, et 30 aasta jooksul (1897-1926) oli Suur-Siberi (Uuralidest Vaikse ookeanini) eestlaskond (emakeele järgi) kasvanud 4202 inimeselt 30420 inimeseni - niisiis praktiliselt seitsmekordistunud. Tõenäoliselt oli Siberi eestlaskond enne Eesti Vabariigi tekkimist

veelgi suurem: 1918. aastal hindas A.Nigol sealsete eestlaste (rahvuse järgi) arvu umbes 40 000 inimesele (1926. aasta rahvaloendusel loetleti Siberis 32 321 eesti rahvusest isikut).

TABEL 4. EESTI EMAKEELEGA INIMESTE PAIKNEMINE SIBERIS JA KAUG-IDAS 1897 JA 1926.

TABEL 4. THE LOCATION OF ESTONIANS IN SIBERIA AND THE FAR-EAST IN 1897 AND 1926.

REGIOON* REGION	EESTI EMAKEELEGA INIMESTE ARV NUMBER OF ESTONIANS (BY MOTHER TONGUE)			
	1897	1926	SALDO DIFFERENCES (ABS.) (%)	
Siberi krai	3880	28488	24608	634
sh.Minussinski okrug	1269	1860	591	47
Omski okrug	1753	4416	2663	152
mujal	858	22212	21354	2489
Kaug-Ida krai	170	1848	1678	987
sh.Vladivostoki okrug	70	1424	1354	1934
mujal	100	424	324	324
teised alad	152	84	-68	-45
Kokku/Total	4202	30420	26218	624

*-1897. ja 1926. aasta rahvaloenduse üldisesse haldusjaotusesse oli olulisel erinevusel. Vaadeldes aga eestlaste asustust rajooni (kreisi) tasandil (kui väikseim kättesaadav haldusüksus) - eeldusel, et viimaste üldpiirid on püsivad muutumatutena -, võime me siiski mõningaid võrdlusi teha. Aluseks olen siinkohal võtnud 1926. aasta haldusjaotuse.

Allikad: Pervaja vseobštšaja perepis' naselenija Rossiiskoi Imperii 1897 goda. - Sankt-Peterburg.; Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda. - Moskva.

Kui üldarvukuses suurenes Siberi eestlaskond 30 aasta vältel jõudsalt, siis regionaalses lõikes varieerus kasvutempo üpris oluliselt. Niinimetatud "vanade tuumalade" (Minussinski ja Tjukalinski (=Omski okrug) kreisi) eestlaste arvukuse kasv oli nii absoluutselt kui ka suhteliselt väiksem kui mujal, kus enne sajandivahetust elas vaid üksikuid eestlasi ning kuhu esimene suurem asunikevoog siirdus alles XIX sajandi lõpukümnendil. Hiljem, ajavahemikul 1907-10, läks Siberisse kodumaalt eesti asunikke juurde. Nii suunduski põhiline osa eestlastest sajandivahetusel ja

sellele järgnenud kümnendil aladele, mida eestlased "varem ei tundnud". XX sajandi esimese kümnendi jooksul tekkisid suured eestlaste kolooniad Tomski, Krasnojarski, Novosibirski, Tara, Kanski, Barabinski ümbrusesse. Samuti kasvas tol ajal oluliselt Kaug-Ida eestlaskond, eelkõige XIX sajandi viimastel aastatel Ussuurimaale väljarännanud eestlaste arvel. 1899. aastal loodigi Vladivostoki lähistele Vaikse ookeani rannikule Liivi ja Linda küla (Rekk-Lebedev 1989).

Käesoleva sajandi kahekümnendaiks aastaiks oli Siberi ja Kaug-Ida eestlaskond jõudnud oma täismõõtmete piirimaile. 1926. aastal elas Siberis ja Kaug-Idas kokku 32 321 eesti rahvusest inimest (vt. joonis 4), neist eesti keelt kasutas emakeelena 30 128 inimest (93% eestlastest). Kokku oli aga eesti emakeelega inimesi 30 420.

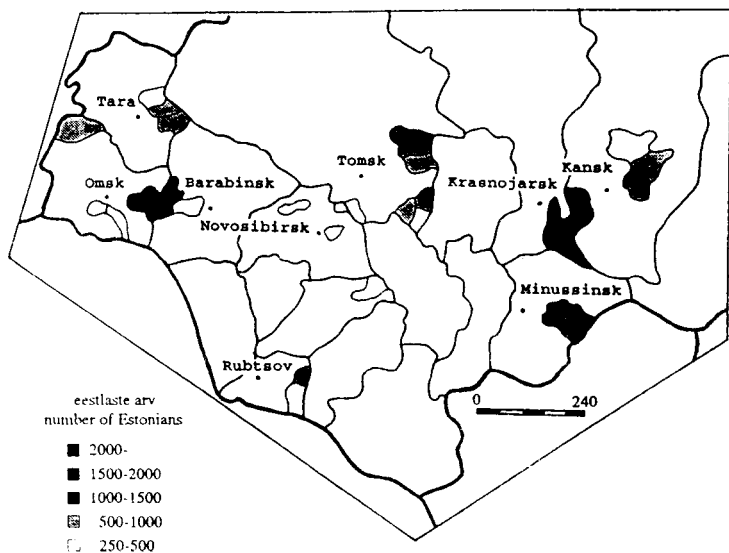
3.3. EESTLASED KESK-VENEMAAL

Halduslikult Kesk-Tööstusrajooni alla kuulunud kubermangudes elas aastal 1926 kokku 8349 eestlast, neist eesti keelt pidas emakeeleks 6486 inimest (78%). Kokku oli Kesk-Tööstusrajoonis eesti emakeelega inimesi 6693. Valdav enamik sealsetest eestlastest paiknes kahe kubermangu, Tveri (2580 inimest) ja Jaroslavli (2021 inimest) piirides ning Moskva linnas (1868 inimest).

Esimene suurem asunikevoog siirdus Kesk-Venemaale XIX sajandi eelviimasel kümnendil: 1885. aastal rajatigi Tveri kubermangu lääneossa hulk eesti asundusi. Üldse tuleks mainida, et eestlaskonna tekkimine Tveri kubermangu oli orgaaniliselt seotud Pihkva kubermangu Holmi ning Novgorodi kubermangu Demjanski ja Valdai kreisi eestlaskonna kujunemisega, s.t. praktiliselt ühe rändelainega (1884-86) kodumaalt lahkunud eestlased asusid elama naaberaladele, ehkki halduslikult eri kubermangudesse. Lisaks suundus Liivimaalt väljarändajaid Tveri ümbrusesse ka XX sajandi esimestel kümnenditel (vt. tabel 5).

Jaroslavli kubermangu läksid eestlased suuremalt jaolt sajandivahetusel, samuti siirduti siis arvukalt Moskvasse, kuhu esimesed eestlased olid elama asunud juba Ivan Groznõi ajal. A.Nigol (1918) on arvanud, et I maailmasõja lõpus võis Moskvast ja selle ümbruses elada kuni 8000 eestlast.

Joonis 4. Eestlaste peamised asualad Siberis 1926.
 Figure 4. The location of Estonians in Siberia in 1926.

eestlased eesti emakeelega
 Estonians people by Estonian
 as their mother
 tongue

SIBERI KRAI	29890	28488
1. Tomski okrug	5115	5013
2. Krasnojarski okrug	4631	4481
3. Omski okrug	4618	4416
4. Kanski okrug	3240	3126
5. Barabinski okrug	3103	3035
6. Tara okrug	2155	2102
7. Novosibirski okrug	1984	1812
8. Minussinski okrug	1934	1860
9. Rubtsovi okrug	1109	1010

TABEL 5. EESTI EMAKEELEGA INIMESTE PAIKNEMINE KESK-
VENEMAA KUBERMANGUDES 1897 JA 1926.

TABEL 5. THE LOCATION OF ESTONIANS (BY MOTHER TONGUE)
IN PROVINCES OF CENTRAL RUSSIA IN 1897 AND
1926.

KUBERMANG PROVINCE	EESTI EMAKEELEGA INIMESTE ARV NUMBER OF ESTONIANS		
	1897	1926	SALDO DIFFERENCES (%)
Tveri	1516	2335	54
Jaroslavli	198	1820	819
Moskva	396	1675	323
sh.Moskva linn	318	1143	259
mujal	194	863	345
Kokku/Total	2304	6693	190

Allikad: Pervaja vseobštšaja perepis' naselenija
Rossiiskoi Imperii 1897 goda. - Sankt-Peterburg.;
Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda. - Moskva.

3.4. EESTLASED KAUKAASIAS

"Eestlased said Krimmi ja Samaraga ennemini tuttawaks ja sinna on ka esimesed Eesti wäljarändajad läinud, Kaukaasiaga aga umbes 15-20 aastat hiljemini. Seda lugu tuleb õieti kahetseda. Olgu küll, et eestlased on jõudnud Krimmis ja Samaras ilusa kodu luua, aga mõlemad on lagendikud, kus tihti mitmekümne wersta peal muud ei näe kui maad ja taewast, ei ühte puud ega põõsast, mäge ega orgu, järwe ega jõge. Kaukaasia loodus on aga väga mitmekesine, tihti suurepärane ja paradiisliku iluga. Kaukaasiasse on eestlasi ka suuremal arwul woolanud, - neid on siin ligi 6 tuhat hinge. Kaukaasias rännates ja Eesti asundusi waadates tuled tahtmata mõtte peale: kahju, väga kahju, et aasta 30-40 eest kedagi wäljarändamis korraldajat ja nõuandjat ei olnud. Kaukaasias wõiks palju rohkem Eesti asundusi olla ja need, kes Siberi lagendikkudele ja Wologda metsadesse on läinud, neil oleks Kaukaasias ruumi küllalt ja siin oleks igatahes parem elada ja kultuuritööd teha kui mujal. Ja needki 12 Eesti küla,

mis praegu olemas, on üksteisest kaugel, 4 (õigem koguni 6) Saksa koguduse õpetaja all ja 5 kubermangus (Stawropoli kubermangus Allmäe ja Eesti-Haginsk, Kubani maakonnas Liwoonia, Eesti-Maruha ja Hussõ-Kardonik, Musta mere kubermangus Punaselageda, Salme ja Sulev, Suhumi maakonnas Estonia, Ülem- ja Alam-Linda ja Karsi maakonnas Uue-Estonia küla). (A.Nigol.)

Kaukaasiasse olid eesti asundused tekkinud kahes järgus: Põhja-Kaukaasiasse loodi suurem hulk asundusi aastatel 1872-73 (esimesed 90 eesti perekonda olid sinna läinud juba 1866. aastal Krimmist (Maamägi 1980)), Musta mere äärsed alad asustati aga põhiliselt ajavahemikul 1882-86. Aastal 1886 loodi eestlaste poolt Karsi lähedale Uus-Estonia küla, mis 1921. aastal läks Türgi koosseisu.

1897. aastal elas Põhja-Kaukaasias ja Suhumi maakonnas 3644, 1926. aastal aga 5414 eesti emakeelega inimest. Niisiis suurenes XX sajandi kahe esimese aastakümne jooksul Kaukaasia eestlaskond veelgi umbes poole (49%) võrra.

TABEL 6. EESTLASTE PAIKNEMINE PÕHJA- JA KESK-KAUKAASIAS 1926.

TABEL 6. THE LOCATION OF ESTONIANS IN NORTH- AND CENTRAL-CAUCASIA 1926.

REGIOON REGION	EESTLASED ESTONIANS	sh.EESTI incl. ESTONIANS	EMAKEELEGA BY MOTHER TONGUE	OSATÄHTSUS (%) PERCENTAGE
Armaviri	1185	1097		93
Stavropoli	1165	1140		98
Musta mere mujal	1797	1679		93
	1054	667		63
Kokku Põhja- Kaukaasia	5201	4583		88
Suhumi*	758	728		96
Kokku/Total	5959	5311		89

*-kuulus halduslikult Gruusia koosseisu

Allikad: Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda. - Moskva.

1926. aasta rahvaloenduse andmetest selgub (vt. tabel

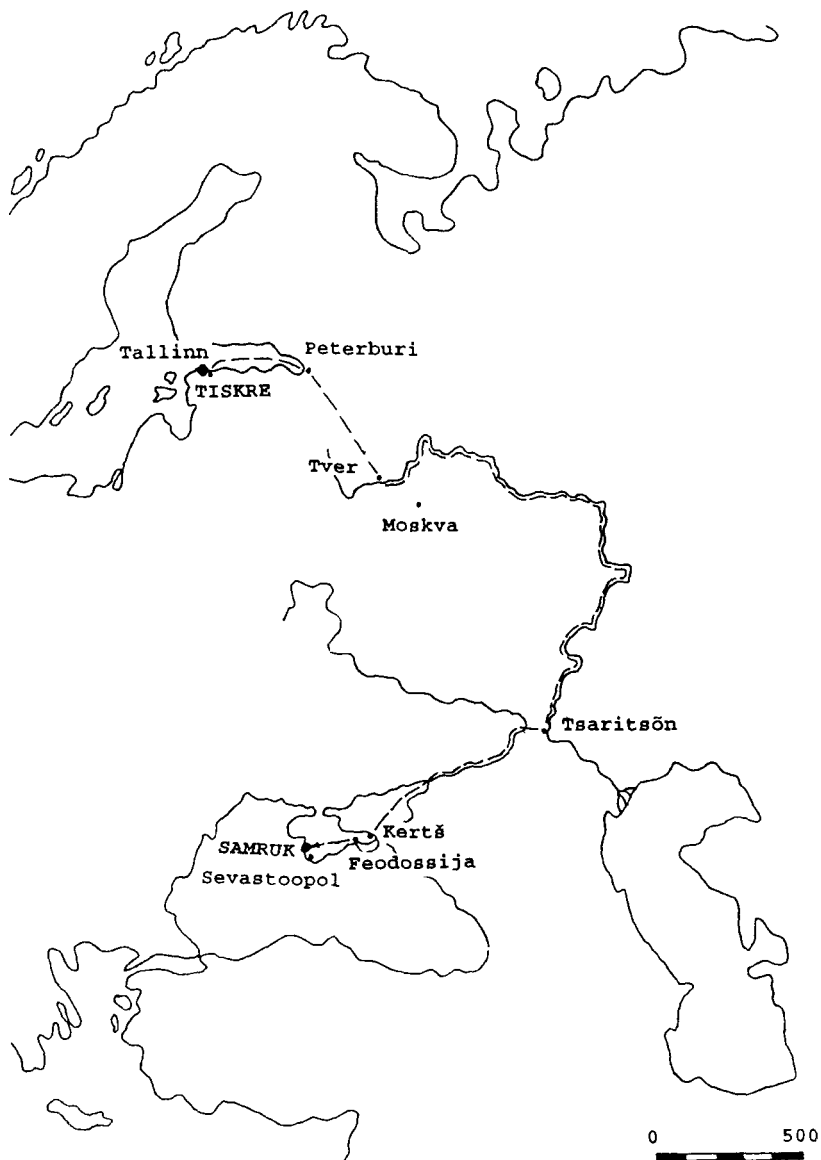
6), et siis elas Põhja-Kaukaasia kraisis ja Suhhumi rajoonis kokku 5959 eestlast, kusjuures neist eesti keelt pidas emakeeleks 5311 inimest (89%). Eesti emakeelega inimesi oli kokku aga 5414. Nagu mainitud, olid Kaukaasia eesti asundused tekkinud ajalisel peamiselt kahes järgus (1872-73 ja 1884-86). Ka geograafiliselt paiknesid Kaukaasia eestlased põhiliselt kahes piirkonnas: Suur-Kaukasuse jalamil Põhja-Kaukaasias (Armaviri ja Stavropoli ümbruses) ning Musta mere rannikul (Suhhumi ja Gagra lähistel). Tabelist (6) võime väikese arvutuse põhjal leida, et rannikuäärsetel aladel ja Kaukasuse põhjajalamil elas 1926. aastal mõlemas umbes kahe ja poole tuhandeline eestlaskond, mis koos mujal asunud eestlastega andis Kaukaasia eestlaste tolleaegseks üldarvuks ligi 6000 inimest.

3.5. EESTLASED KRIMMIS

"Teejuhid ütlesid inimestele, et nad on nüüd Krimmis. Aga keegi ei tahtnud seda uskuda. Nad olid ju kõrves! Enne kui lage, aga vähemalt rammusast rohest haljendav Krimm tuleb - mõtlesid rändajad -, on vist ribake tõmmult kollendavat kõrbe või kõrvesarnast nõmme. Aga kui sellest üle saame, siis tuleb Krimm, päris Krimm, roheline Krimm! /- / Ent kui edasi rännati ja kõrveriba ei tahtnud lõppeda ja teejuhid ikka peale kinnitasid, et see ongi Krimm, mitte mõni kõrb ega nõmm, siis tuli rahvahulga üle nagu halvatus. Jäädi seisma ja vaadati pärani silmil ja pärani suul keeletult ringi. /- / Ja see pidi olema nende Kaanan!" (E.Vilde.)

Esimesed malsvetlased Tiskre külast jõudsid Krimmi 1861. aastal (vt. joonis 5), asudes elama poolsaare läänerannikul paiknenud, tatarlaste poolt tühjaks jäetud Samruki külasse (Meomuttel 1900, Nigol 1918, Vilde 1980, Laamann 1981). Rahvast valgus tasapisi Krimmi juurde ning 1864. aastaks oli sinna loodud juba 4 eesti asundust. Sajandi lõpus elas Krimmis üle paari tuhande eestlase (1897. aastal 2210 eesti emakeelega isikut). Tõenäoliselt oli 1880-ndail Krimmi eestlaskond veelgi suurem olnud: teada on, et aastatel 1892-93 siirdus eestlasi sealt arvukalt Kaukaasiasse ja Baškiiriasse (Nigol 1918). Samuti

Joonis 5. Tiskre küla inimeste teekond Krimmi.
Figure 5. The path of people of the Tiskre village to the Crimea.

lahkus XX sajandi esimesel kümnendil Krimmist eestlasi ülemeremaadesse, peamiselt Põhja-Ameerikasse (Laamann 1981). Käeoleva sajandi teiseks kümnendiks oli eestlaste arvukus Krimmis seetõttu ka pisut kahanenud (1926. aastal 1872 eesti emakeelega inimest, võrreldes 1897. aastaga vähenemine 15%). Kokku oli Krimmis eestlasi 1926. aastal 2084, neist kõneles eesti keelt emakeelena 1852 inimest (89%).

"Üleüldine mulje jääb Krimmi Eesti asundustest wõõrale igatahes hea. Sa leiad igas asunduses kõigi puuduste peale vaatamata, mida igal pool oma jagu on, ilusa Eesti kodu, ilusad talud, rohkesti puid (naabrite, tatarlaste, külades on puude istutamine nagu tundmata asi), lahke ja sõbraliku rahwa. Puhas Eesti keel kõlab igauhe suus, kui mõned kohalikud laensõnad maha arvata (näituseks räägitakse muldamise asemel sahkwkatama), igas talus leiad Eesti ajalehe, waga mitmes talus klaweri - unustad koguni ära, et wõõrsil, kuskil kaugel kodumaalt ära oled. Kirikust peavad Krimmi eestlased lugu. Seltsielu poolest on rohkem tegevust märgata. Kahjuks ei ole veel mitte üht ainust seltsimaja olemas, kuna Kaukaasias pea igal asundusel see juba üles on ehitatud, ehk küll Kaukaasia eestlased jõukuse poolest taha jäävad." (A.Nigol.)

3.6. EESTLASED PÕHJA-VENEMAAL

Eestlaste asustus Euroopa-Venemaa põhjapoolsetele aladele tekkis suhteliselt hiljem, käeoleva sajandi esimesel kümnendil, täpsemalt aastatel 1905-08, kui umbes 7000 eestlast peamiselt Võrumaalt tollaegaes Vologda kubermangu idapoolsetele aladele siirdus. Suurem osa neist asus elama Nikolski maakonda Oparino ümbrusesse (Nigol 1918).

1926. aastal oli kogu Põhjapiirkonna peale kokku 3133 eestlast, neist eesti emakeelega oli 2941 inimest (94%). Üldse kõneles eesti keelt emakeelena 2978 inimest. Suurem osa (76%) eestlaskonnast paiknes Põhja-Dvinaa kubermangus Oparina rajoonis (2378 inimest). Nigol (1918) on aga hinnanud sajandi teise kümnendi lõpus Oparina ümbruses elanud eestlaste koguarvu kuuele tuhandele. Seega - juhul kui Nigoli hinnang on korrektne - kahanes suhteliselt lühikese ajavahemiku jooksul Oparina eestlaste arvukus märgatavalt. Kas

tingis selle opteerumine kodumaale või ränne mujale, on info puudumise tõttu raske öelda.

"Maapind on siin enamasti tasane, paiguti ka mägine ja kaunis ilus. Jõgede kaldad tuletavad Liiwimaa Schweitsi meelde. Maapõhi enamasti sawikas ja wiljakandja. Suurem jagu ümbrust on veelgi ilusa leht- ja okaspuu-metsa all, enamasti nii paks, et wõimata läbi pääseda. Suwi on lühem ja talw pikem ja karedam, kui meie kodumaal. Lund sajab palju. Kus palju sood ja raba, seal teevad öökülmad rohkesti kahju, kõrgematel kohtadel aga vähem. Kui sood kanalite abil kuiwaks teha, on tulevikus öökülma vähem karta. Siin kaswawad meie kodumaa wiljad. Wiljasaak on rahuloldav. Maad on weel wähe metsast põllu jaoks puhastatud. Waimline järg ja seltsielu jätab rohkesti soowida, kuid nendel asundustel wõib rohkesti tulevikku olla. Et eestlasi suurel arwul ühes kohas elab, terwe ümbrus 60 w. pikuti ja 60 laiuti eestlasi täis, see asjalugu kergendab hariduse- ja kultuuritöö tegemist. (A.Nigol.)

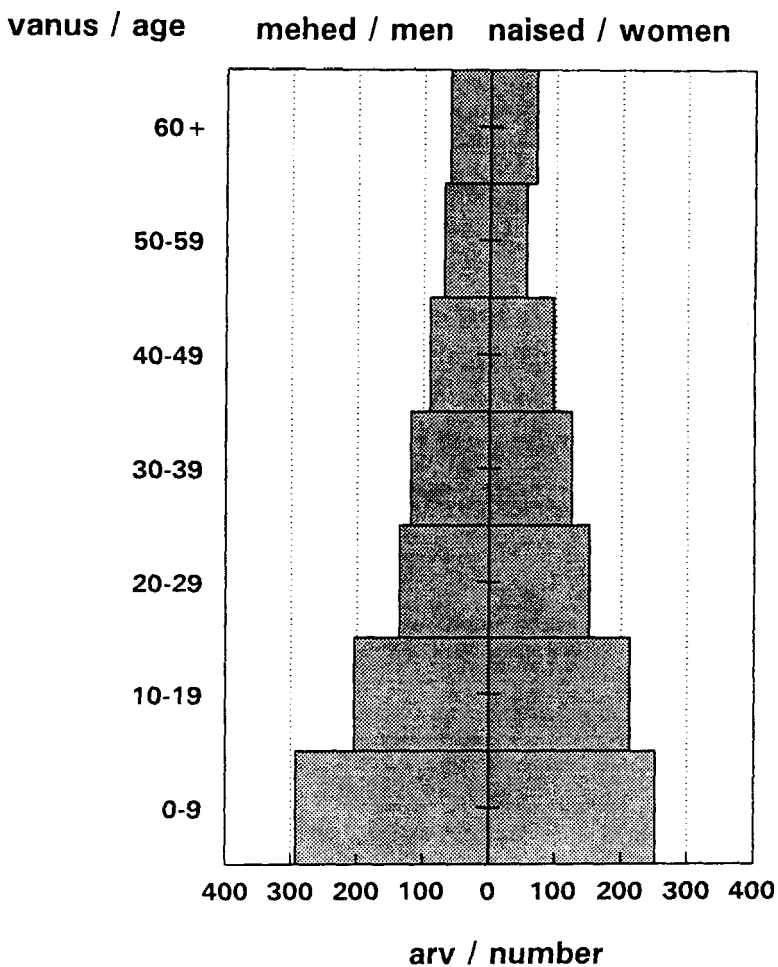
3.7. EESTLASED VOLGAMAAL

1858. aastal loodi Samaara kubermangu lõunaossa Võru- ja Tartumaalt väljarännanud eestlaste poolt Liflândka küla (Pallo 1897, Meomuttel 1900, Nigol 1918), mis oli kahtlemata üks esimesi Suure väljarände ajal tekkinud eesti asundusi. Veidi hiljem, ajawahemikul 1860-65, rajati mitu asundust kubermangu põhjapoolsematele aladele. Sajandi viimasel veerandil (1875-85) siirdus kodumaalt suhteliselt arvukamalt inimesi aga Samaara kubermangu lõunaossa. Aastal 1897 loetleti kogu kubermangu peale 2029 eesti emakeelega inimest.

Sarnaselt Krimmi asunikega siirdus XX sajandi alguses osa Samaara kubermangus elanud eestlasi mujal (peamiselt Baškiirias ja Siberis) paiknenud eesti asundustesse, samuti Põhja-Ameerikasse (Nigol 1918, Laaman 1971). 1926. aastal elas Samaara kubermangus ja Volga-Saksa Autonoomses Vabariigis (moodustati Samaara kubermangu lõunapoolsematele, peamiselt sakslastega asustatud aladele) kokku 1943 eesti emakeelega inimest. Niisiis oli eesti keelt kõnelevate inimeste arv sajandi esimesel veerandil pisut (4%) kahanenud. Samaara eestlaste vanuspüramiid aastast 1897 (vt. joonis 6)

Joonis 6. Samaara kubermangu eestlaste vanuspüramiid 1897.

Figure 6. The age-specific structure of the Estonians of the Samara Province in 1897.

viitab aga selgesti asjaolule, et sel ajal veel täies elujõus olnud rahvagrupi suuruse kahanemine järgneva veerandsajandi jooksul sai johtuda üksnes sealsete eestlaste arvukast ümberasumisest.

Kokku elas 1926. aastal Samaara kubermangus ja Volga-Saksa Autonoomses Vabariigis 2036 eesti rahvusest inimest. Eesti keelt kasutas emakeelena 1906 eestlast (94%).

Teine suurem Volgamaa eestlaskond paiknes Uljanovski (endise Simbirski) kubermangus (1296 eestlast, neist eesti emakeelega 1226 inimest (95%)). Esimesed eestlased olid sinna asunud ajaliselts pisut hiljem kui Samaarasse, XIX sajandi seitsmekümnendate aastate alguses. Põhiline rändelaine viis eestlased Simbirski ümbrusesse siiski ajavahemikul 1885-90 (Pallo 1897, Nigol 1918). Samuti läks Simbirski kubermangu arvukalt eesti asunikke ka selle sajandi esimestel kümnenditel: nii elas seal 1897. aastal 837, 1926. aastal aga 1243 eesti emakeelega inimest (kasv 49%).

3.8. EESTLASED BAŠKIIRIAS

Esimesed eestlased asusid baškiiride maale 1893. aastal Krimmist, rajades Bebelevi kantonisse "Krimmi Huutori" asunduse (Meomuttel 1900, Nigol 1918). Aastal 1897 elas Ufaa kubermangus kokku 617 eesti emakeelega inimest, neist enamik (550 inimest ehk 89%) paiknes Bebelevi ümbruses. Sajandivahetusel läks sinna eestlasi Samaarast ja samuti kodumaalt juurde ning 1902. aastal rajati Baškiiriasse veel kolm eesti asundust (Nigol 1918). 1926. aastal elaski Baškiirias 1149 eesti emakeelega inimest. Võrreldes seda arvu Ufaa kubermangus 1897. aastal elanud eesti emakeelega inimeste üldarvuga (617 inimest) näeme, et ligi 30 aasta jooksul oli sealsete eestlaste arv tänu uutele ümberasujatele praktiliselt kahekordistunud (kasv 86%). Eesti rahvusest isikuid oli 1926. aastal 1190, neist eesti keelt kasutas emakeelena 1123 inimest (94%).

"Need 4 asundust käiwad 2 piirkonda: ühes on Krimmi Huutor, Linda ja Estonka ja teises Sakala. Maa on mägine, musta ja maamullaga segi. Hein kaswab hästi. Metsa mitmel pool kaunis rohkesti. Asunikkuude majandusline järg enamasti hea, Sakalas wähe kehmem."
(A.Nigol.)

3.9. EESTLASED UURALI PIIRKONNAS

Uurali piirkonnas elas 1926. aastal 2167 eesti rahvusest inimest, eesti keelt kasutas emakeelena 1949 eestlast (90%). Üldse oli seal eesti emakeelega inimesi 2042.

Suuremat osa Uurali piirkonnas elanud eestlaskonnast tuleb vaadata Lääne-Siberi Tjukalinski ja Tara kreisi eestlaskonna orgaanilise osana: tekkis see samuti peamiselt sajandivahetusel ja XX sajandi esimestel kümnenditel kodumaalt ja Euroopa-Venemaa läänepoolsematelt aladelt väljarännanud eestlaste arvel. Nii lahutaski Uurali piirkonna arvukamat, Ižimi okrugit eestlaskonda (1926. aastal 557 inimest) Siberi krai Omski okrugit läänepoolsetest eesti asualadest üksnes halduspiir.

Lisaks olid suuremad eesti kogukonnad 1926. aastal veel mitmes Uurali piirkonna linnas: Sverdlovskis, Tšeljabinskis ja Permis.

3.10. EESTLASED KASAHSTANIS

XIX sajandi lõpus (1895-98), kui Võrumaalt rahvast Lääne-Siberisse suundus, asus osa väljarännanud lõunaeestlastest ka Kasahstani stepialadele, peamiselt Akmolinski ja Semipalatinski kubermangu. Käesoleva sajandi esimesel kümnendil valgus eestlasi nii Akmolinski kui ka Semipalatinski ümbrusesse juurde. 1926. aastal elaski Kasahstanis kokku 2192 eesti rahvusest inimest (eesti keelt kõneles emakeelena 2000 eestlast (91%)). Eesti emakeelega inimeste üldarv oli 2029. Suurem osa Kasahstani eestlastest paiknes Akmolinski (1430 inimest ehk 65%) ja Semipalatinski kubermangus (650 inimest ehk 30%).

3.11. EESTLASED MUJAL VENEMAAL JA NÕUKOGUDE LIIDUS

Teistes halduslikult Venemaa koosseisu kuulunud kubermangudes eestlased suuremaid kogukondi ei moodustanud, ehkki hajusalt leidis neid kõikjal. Peale Venemaa oli 1926. aastal eestlasi suhteliselt arvukamalt veel Ukrainas (2011 inimest) ja Valgevenes (967 inimest). Ukraina eestlaskonna põhiosa moodustasid suurlinnades: Odessas, Kiievis ja Harkovis elanud

eestlased, Valgevene eestlased paiknesid aga suuremalt jaolt Vitebski okrugri maarajoonides. Suhhumi ümbruses (Abhaasias) paiknenud Kaukaasia eesti asundused (758 inimest) kuulusid halduslikult Gruusia koosseisu.

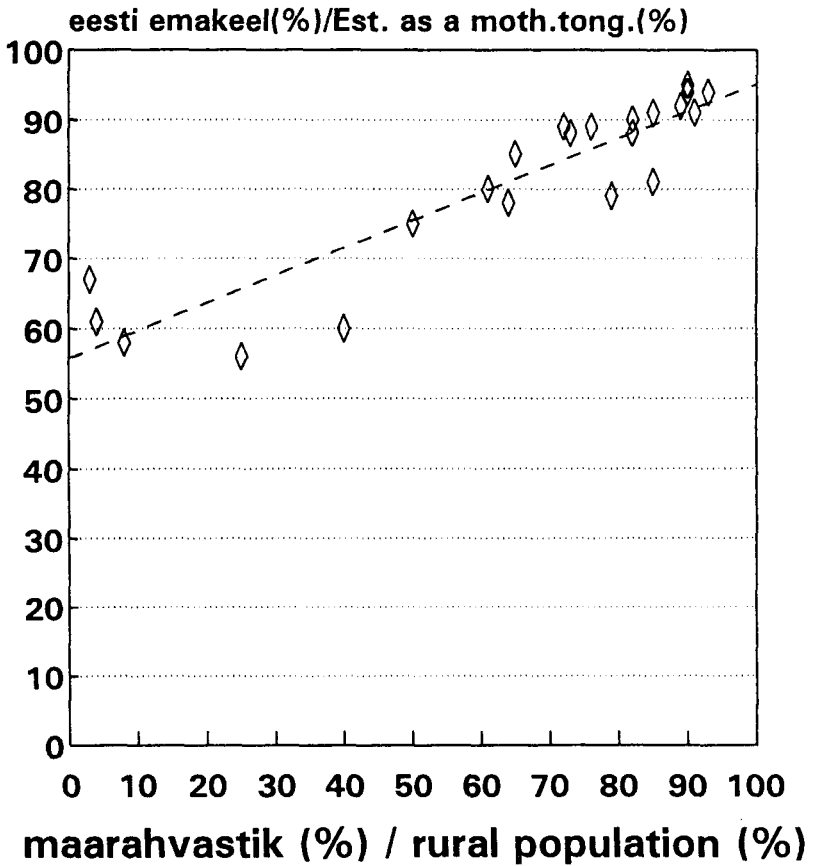
3.12. VENEMAA EESTLASTE KEELEKASUTUSEST 1920-NDATEL AASTATEL

Huvitav on jälgida, milliseks oli 1920-ndateks aastateks Nõukogude Liidus kujunenud eestlaste keelekasutuse olukord. 1926. aastal tarvitas ligi 9/10 Nõukogude Liidus elanud eestlastest eesti keelt emakeelena, samal ajal elas suurem osa, ligi 8/10 eestlastest maapiirkondades. Maal elanud eestlaste hulgas oli eesti keele kasutamine emakeelena tunduvalt laiemalt levinud (94%) kui linnas elanud rahvuskaslaste juures (68%). Positiivsele sõltuvusele maarahvastiku ja eesti keele emakeelena kasutamise osatähtsuse vahel Venemaa eestlaste hulgas viitab alljärgnev joonis (7).

Nõukogude Liidu 1926. aasta rahvaloenduse andmete põhjal võib teha mõningaid kokkuvõtteid eestlaste keelelise assimilatsioonikohta regionaalsel tasandil. Nii selgub üldandmetest (vt. tabel 7), et kõige väiksem oli assimileerumine Baškiiria, Siberi, Volgamaa, Kasahstani ja Põhja-Venemaa eestlaste hulgas (I veerg). Nendes piirkondades oli ka maarahvastiku osatähtsus suhteliselt suurem kui mujal (II veerg). Veidi suurem oli keeleline assimileerumine üldandmete baasil Loode-Venemaal, Uurali piirkonnas, Kaug-Idas, Krimmis ning Kaukaasias elanud eestlastel. Tulenes see aga eelkõige eesti rahvusest linnaelanike suuremast osatähtsusest mainitud piirkondades. Samas ei olnud näiteks Krimmis ja Kaukaasias, samuti Uurali piirkonnas ja Loode-Venemaal maapiirkondades paiknenud eestlaste hulgas keelelist assimileerumist praktiliselt toimunudki (III). Üldse oli eestlastest maaelanike hulgas ümberrahvastumine üsnagi harv nähtus, eriti suuremate kogukondade puhul (mingil määral ilmnis see Lääne- ja Kesk-Venemaal, samuti Vitebski (Valgevene) lähistel asunud eestlaste hulgas). Linnades elanud eestlastest oli aga keskmiselt üks kolmandik üle läinud vene keelele (IV).

Joonis 7. Eesti emakeelega eestlaste ja eesti
 maarahvastiku osatähtsuse sõltuvussirge
 Nõukogude Liidus 1926.

Figure 7. The number of Estonians by their mother
 tongue as a function of the Estonian rural
 population in the Soviet Union 1926.

TABEL 7. EESTI KEELE KASUTAMINE EMAKEELENA VENEMAA EESTLASTE HULGAS 1926.

TABEL 7. USAGE OF ESTONIAN AS THEIR MOTHER TONGUE AMONG ESTONIANS IN THE SOVIET UNION IN 1926.

REGIOON REGION	EESTLASED ESTONIANS	I	II	III	IV
VENEMAA	150378	89	78	95	69
Loo-de-Venemaa	87296	88	73	95	71
Siber	29890	94	93	95	73
Kesk-Venemaa	8349	78	64	89	58
Põhja-Kaukaasia	5201	88	82	95	57
Põhja-Venemaa	3133	94	90	97	71
Kesk-Volga	2784	91	85	96	60
Kasahstan	2192	91	91	93	73
Uurali	2167	89	76	95	90
Kaug-Ida	2132	85	65	92	70
Krimm	2084	89	72	97	68
Alam-Volga	1806	92	89	97	56
Lääne-Venemaa	1222	81	85	85	56
Baškiiria	1190	95	90	96	81
Kesk-Mustmulla	508	60	40	70	54
Vjatka	254	80	61	87	70
UKRAINA	2011	56	25	62	54
TAGA-KAUKAASIA	1043	86	69	98	61
Aserbaidžaan	168	67	3	80	67
Armeenia	4	75	50	100	50
Gruusia	871	90	82	98	56
VALGEVENE	967	79	79	84	50
USBEKISTAN	216	58	8	41	59
TURKMEENIA	51	61	4	50	61
KOKKU/TOTAL	154666	88	77	94	68

I- Eesti keelt emakeelena kasutavate eesti rahvusest inimeste osatähtsus (%) eestlaste üldarvust antud regioonis / Percentage of Estonians using Estonian as their mother tongue among all Estonians in the specified region

II- Maal elavate eestlaste osatähtsus (%) eestlaste üldarvust antud regioonis / Percentage of rural Estonians among all Estonians in the specified region

III- Eesti keele kasutamine emakeelena maal elavate eestlaste hulgas (%) / Percentage of the usage of Estonian as their mother tongue among rural Estonians

IV- Eesti keele kasutamine emakeelena linnas elavate eestlaste hulgas (%) / Percentage of the usage of Estonian as their mother tongue among urban Estonians

Allikad: Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda. - Moskva.

"Üleüldse on küll lugu nii: kus eestlased külade

kaupa elavad, kus neil korraldatud seltsielu, oma kirik ja koolimaja on, kus nad jumalateenistust kuulevad ja kus Eesti laul kõlab ja lastele Eesti keeles õpetust antakse - seal on Eesti rahvuse kadumist waewalt karta. /-/ Aga kus eestlased üksikult siin ja seal elavad, seal on kadumine kindel. Luteri kirik ja emakeelne kool - need on igatahes kaks kõige suuremat nurgakiwi meie rahvuse alalhoidmiseks asundustes. /-/ Kõige enam on Wene mõju tunda Peterburi, Pihkwa ja Novgorodi kubermangus, Siberis õige wähe, Kaukaasias ja Krimmis peaaegu mitte sugugi." (A.Nigol.)

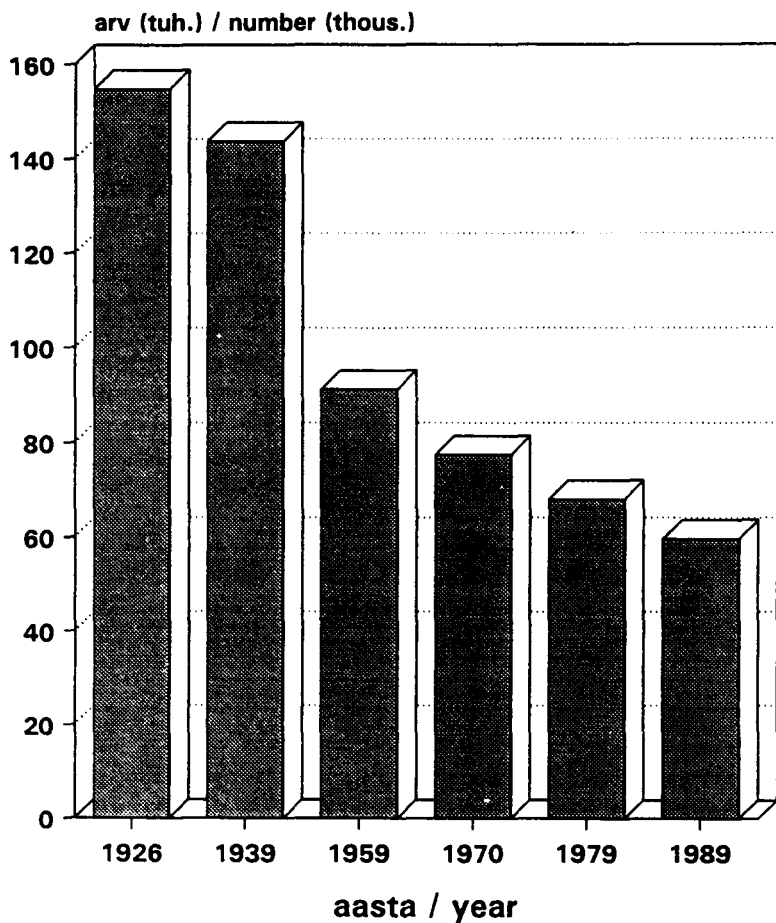
4. ASUNDUSED HÄÄBUMAS

XX sajandi teiseks kümnendiks oli eestlaste demorevolutsiooniga kaasnev väljarändepotentsiaal ennast ammandanud. Ajawahemikul 1858-1918 Vene Impeeriumi mitte-Balti aladele tekkinud eestlaskond oli sel ajal suurem kui kunagi varem - praktiliselt iga kuues eestlane elas Peipsi järve ja Vaikse ookeani vahelisel maa-alal. Siitpeale hakkas Venemaa eestlaskonna arvukus kahanema: kollektiviseerimine ja sellega kaasnenud repressioonid, II maailmasõda, emakeelse koolihariduse keelustamine - kõigil sellel oli oma osa eesti rahvakillu hääbumises Nõukogude Liidu aladel. Samuti võtsid II maailmasõja järgsetel aastatel, eriti 1950-ndate alguses paljud Venemaale siirdunute järeltulijad suuna esiisade kodumaale.

Võrreldes eestlaste arvukuse muutumist Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) näeme (vt. joonis 8), et 60-aasta jooksul kahanes Venemaa eestlaste arvukus märgatavalt. Kui 1926. aastal elas Nõukogude Liidus 154 666 eestlast, siis aastal 1989 loetleti Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) 59 458 eesti rahvusest inimest. Niisiis oli Venemaa eestlaskond sel ajawahemikul kahanenud 62% võrra, kusjuures lõviosa sellest langes aastatele 1939-59. Sõjaajal, täpsemalt 1943. aasta sügisel, toodi Eestisse suurem osa Peipsi-tagustel aladel elanud Oudova eestlaskonnast (Arens 1966). Teisalt tuli aga eelkõige 1950-ndate aastate alguses rohkesti Venemaa eestlasi Eestisse. 1989. aasta Nõukogude Liidu rahvaloenduse kohaselt elaski Eestis vähemalt 38 538

Joonis 8. Eestlaste arvukuse muutumine Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) 1926-1989.

Figure 8. The changes in the number of Estonians on the territory covered by the census of the Soviet Union (except the Baltic states) between 1926-1989.

eestlast, kes olid sündinud Eestist ida pool (Tepp 1991). Nendest valdava enamiku (75%) moodustasid endiste eesti asunike järeltulijad (K. Katus 1992: isiklik teade). Niisiis, liites viimase arvu Venemaa eestlaste üldarvule aastast 1989 saame kokku umbes 90-tuhandelise potentsiaalse Venemaa eestlaskonna ning seega võime öelda, et tegelikult kahanes Venemaa eestlaskond ajavahemikul 1926-89 umbes 40% võrra. (Viimane väide ei ole küll päris täpne, sest sõjajärgsetel aastatel on eestlasi ka Eestist ida poole siirdunud.)

Olulisim tuleb aga esile siis, kui jälgime muutusi, mis on toimunud Venemaa eestlaste keelekasutuses (vt. joonis 9). Kui 1926. aastal kasutas ligi 90% Nõukogude Liidus elanud eesti rahvusest inimestest eesti keelt emakeelena, siis 1989. aastal oli Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) 43%-l eestlastest emakeeleks eesti keel. (Eestis elavatel Venemaa eestlastel oli see näitaja tunduvalt kõrgem - üle 90%.) Need arvud kujutavad ilmekalt, et läbi keelelise assimilatsiooni on Venemaa eestlaskond aja jooksul tegelikult veelgi väiksemaks jäänud.

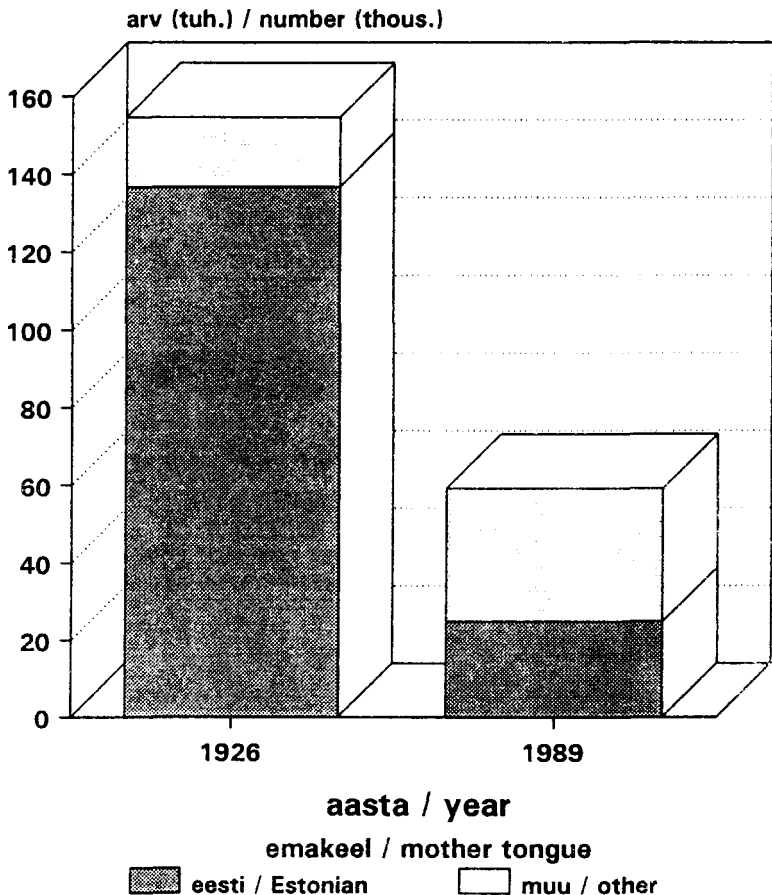
Teisalt oleks siinkohal paslik vaadata ka Venemaa eestlaste linnastumist, mis on eestlaste juures olnud otseselt seotud keelelise assimilatsiooniga. (Aastal 1979 kasutas 39% linnas ja 62% maal elanud eestlastest eesti keelt emakeelena.) Käesoleva sajandi teisel kümnendil elasid eesti asunikud peamiselt (77%) maapiirkondades, 1979. aastal oli aga keskmine Venemaa eestlane suuremalt jaolt (65%) linnakodanik. Linnastumine on Venemaa eestlaste hulgas kiire olnud just sõjajärgsetel aastakümnetel.

Samuti on toimunud muutusi ka eestlaste jagunemises erinevate vabariikide vahel: 1926. aastal elas suurem osa (94%) eestlastest Venemaal (praegustes piirides), 1989. aastaks oli Venemaa osakaal kahanenud 78%-ni (vt. joonis 10). Peale Venemaa elas aastal 1989 eestlasi arvukamalt veel Ukrainas, Kasahstanis ja Gruusias, samuti leidus neid vähemalt mõnesaja ringis kõikides teistes (endise Nõukogude Liidu koosseisu arvatud) vabariikides (vt. joonis 11).

Võrreldes 1926. ja 1989. aasta rahvaloenduse andmeid näeme (vt. tabel 8), et mitmes vabariigis on

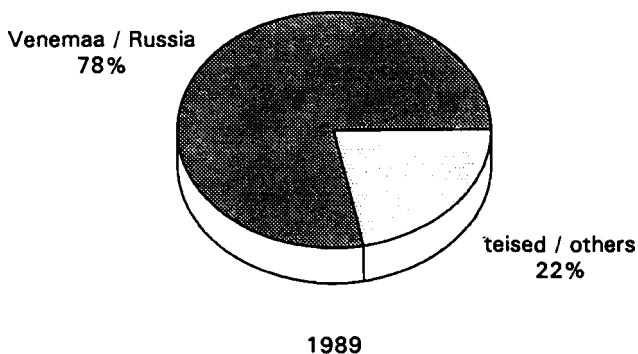
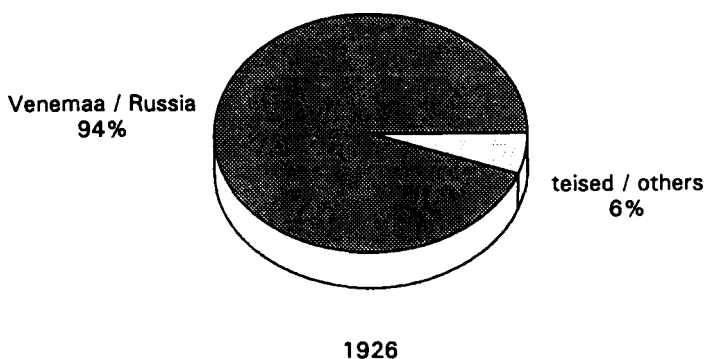
Joonis 9. Eesti emakeelega eestlaste osakaal eesti rahvusest inimeste hulgas Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) 1926-1989.

Figure 9. The fraction of Estonians by mother tongue of the total number of Estonians on the territory covered by the census of Soviet Union (except Baltic states) in 1926 and 1989.

Joonis 10. Eestlaste jaotumine Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) 1926 ja 1989.

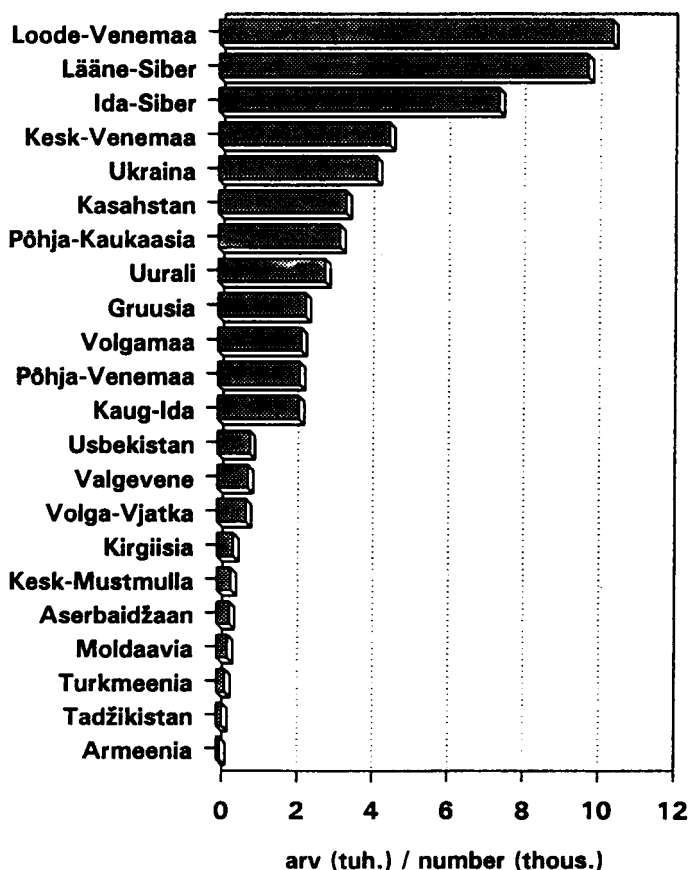
Figure 10. The distribution of Estonians on the territory covered by the census of Soviet Union (except Baltic states) in 1926 and 1989.

Joonis 11. Eestlaste regionaalne paiknemine Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Balti alad) 1989.

Figure 11. The regional distribution of Estonians on the territory covered by the census of the Soviet Union (except the Baltic states) in 1989.

region / region

eestlaste arv viimase 60 aasta jooksul kasvanud. Kahanenud on see eelkõige just Venemaal, kus teatavasti on paiknenud põhilised eelmise sajandi lõpus ja käesoleva sajandi alguses väljarännanud eestlaste asualad. Viimane viitab aga selgesti asjaolule, et vanemad eestlaste asualad on hääbumas, uuemal ajal - eriti viimaste aastakümnete jooksul - on eestlasi suhteliselt arvukamalt just teistesse vabariikidesse siirdunud.

TABEL 8. EESTLASTE PAIKNEMINE NÕUKOGUDE LIIDU RAHVALOENDUSEGA HÕLMATUD TERRITOORIUMIL (välja arvatud Balti alad) 1926 JA 1989.

TABEL 8. THE LOCATION OF ESTONIANS IN AREAS COVERED BY SOVIET CENSUS (excluding Baltic States) IN 1926 AND 1989.

VABARIIK REPUBLIC	EESTLASTE ARV NUMBER OF ESTONIANS		MUUTUS DIFFERENCES
	1926	1989	(%)
Venemaa	146051*	46390	-68
Ukraina	4095	4208	-3
Kasahstan	2192	3397	55
Grusia	871	2316	166
Usbekistan	216	854	295
Valgevene	967	804	-17
Kirgiisia	51	430	743
Aserbaidžaan	168	324	93
Moldaavia	...	282	...
Turkmeenia	51	217	325
Tadžikistan	...	147	...
Armeenia	4	89	2125
Kokku/Total	154666	59458	-62

* - 1926. aasta haldusjaotuse kohaselt kuulusid Venemaa koosseisu Krim, Kasahstan ja Kirgiisia. Siinkohal toodud arvu aluseks on aga 1989. aasta haldusjaotus. Seega on Krimmi eestlaskond arvatud Ukraina üldandmete sisse, Kasahstanis ja Kirgiisias 1989. aastal elanud eestlaste arvu leiame aga vastavate vabariikide nime juurest.

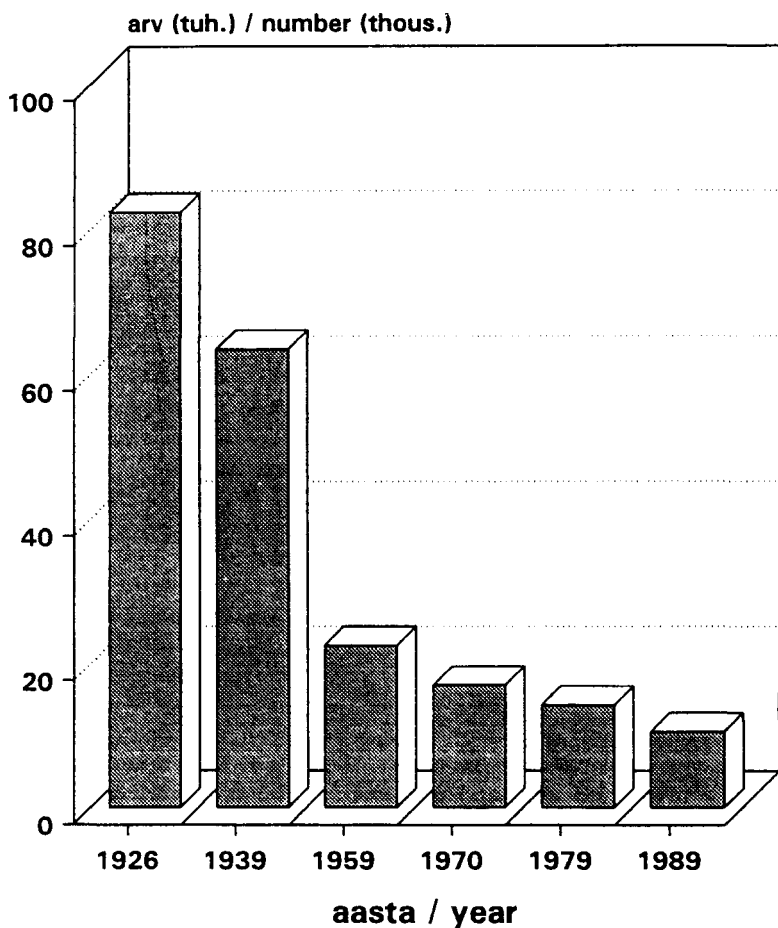
Allikad: Vsesojuznaja perepis' naselenija 1989 goda. - Moskva.

4.1. EESTLASED LOODE-VENEMAAL

Viimase poole sajandi vältel on Venemaa loodeosas elav eestlaskond kahanenud ligi 90 % (vt. joonis 12). 1920-ndate lõpus ja 1930-ndatel seoses

Joonis 12. Eestlaste arvukuse muutumine Loode-Venemaal 1926-1989.

Figure 12. The changes in the number of Estonians in the North-West Russia between 1926 and 1989.

kollektiviseerimisega küüditati arvukalt eestlasi Peipsi- ja Narva-tagustelt aladelt Siberisse ning Põhja-Venemaale (Valge mere äärde) (Arens 1958). Samuti võttis osa eesti asunistest ise vabatahtlikult Siberi teekonna jalge alla, kuna siis näis see olevat ainus võimalus terve nahaga pääsemiseks (Vaba, Viikberg 1984). Siiski küündis eestlaste üldarv Leningradi, Pihkva ja Novgorodi oblastis enne II maailmasõda 63 000 inimeseni (1939. aastal 63 290 inimest). II maailmasõja ajal ning sellele järgnenud kümnendil kahanes aga Loode-Venemaal paiknevate eestlaste arv järsult. On teada, et 1943. aasta sügisel toodi Oudovamaalt Eestisse väldav osa (55%) sealkandis elanud eestlastest (6125 inimest) (Arens 1966). Ka sõjasündmused ja repressioonid tegid oma töö, lisaks tuli sõjajärgsetel aastatel arvukalt sealseid eestlasi esivanemate kodumaale tagasi (1989. aastal elas Eestis 18 329 eestlast, kes olid sündinud Leningradi, Pihkva või Novgorodi oblastis (Tepp 1991)). 1959. aastal elaski Venemaa loodeoblastites kokku ainult pisut üle 20 tuhande (22 410) eestlase.

Tänaseks on kujunenud olukord, kus A.Nigoli poolt kirjeldatud "ilusatest ja haljendavatest eesti aasadest ja põldudest" ei ole Peipsi-tagustel aladel praktiliselt midagi säilinud: 1989. aasta Nõukogude Liidu rahvaloenduse kohaselt elas Loode-Venemaal kokku 10 450 eestlast, kusjuures neistki ligi pooled (48%) asusid Leningradi linnas (5001 inimest), kellest tõenäoliselt suurema osa moodustasid sinna sõjajärgsetel aastakümnetel Eestist ümberasunud inimesed. Leningradi oblastis (ilma Leningradi linnata) elas 2642, Pihkva oblastis 2259 ja Novgorodi oblastis 548 eesti rahvusest inimest. Kui arvestes võtta veel keelelist assimilatsioonit - 1926. aastal oli 88%-l Loode-Venemaal elanud eestlastest emakeeleks eesti keel, 1979. aastal oli viimane näitaja aga alla 40% -, siis on selge, et kadunud on see käesoleva sajandi algupoolel oma õitseas olnud rahvakild. Vahest rohkem kui teised on Peipsi- ja Narva-tagused eesti asundused jäänud jalgu II maailmasõjale ja sealsed asunikud langenud küüditamise, repressioonide ohvriks. See on määranud ära ka nende saatuse.

" Kui väikene ojakenne suurde jõkke langeb, siis näeb rannal kõndija veel mõne aja ta jooksu ja uuest

vee ümbrusest. Kuid edasi, - juba muutuvad ta ääred, juba jääb vool veel kitsamaks, viimati on ta vägevamaga kokku sulanud, ja ainult vaevarikas järelkatsumine ehk laseb aimata, et voolas laanejõgi kord sambla all vulisevalt." (O.Kallas.)

4.2. SIBERI EESTLASED

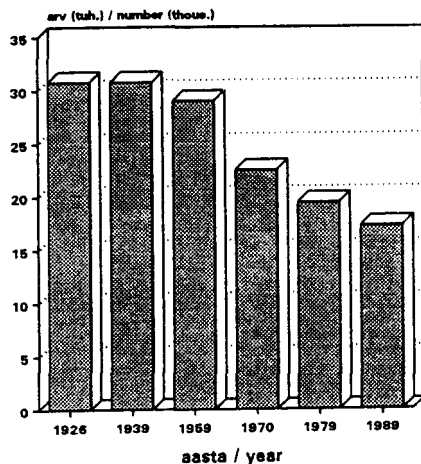
Kahtlemata paikneb Siberis üks suuremaid eesti kogukondi Eestist ida pool. 1970-ndate lõpus ja 1980-ndate alguses sooritasid keeleteadlased ekspeditsioone Siberisse ja leidsid kokkuvõttes sealse eestluse veel üsna elujõulise olevat (Viikberg ja Vaba 1984, Saaber 1982 ja 1986, Sang 1982). Siiski on ka Siberis aeg eestlaste kallal oma töö teinud, ehkki mitte nii laostavalt, nagu seda Venemaa loodeosa eestlaste puhul võisime tõdeda. Selle sajandi teisel kümnendil elas Siberis üle 30 tuhande eestlase (1926. aastal praegustes piirides 30 778 inimest), aastal 1989 aga 17 269 eesti rahvusest isikut (vt. joonis 13). Niisiis kahanes eestlaste arvukus mainitud ajavahemikul 44% võrra, mis oli aga tunduvalt väiksem kui Loode-Venemaal või üldse Venemaal keskmiselt (68%). Erinevalt muutustest Loode-Venemaa eestlaste arvukuses püsis Siberi eestlaskond ajavahemikul 1926-59 praktiliselt muutumatuna, kahanemine on aset leidnud eelkõige viimase 30 aasta jooksul. Siberi eestlaskonna elujõulisust II maailmasõja eelsel, aegsel ja järgsel perioodil seletab eelkõige asjaolu, et Euroopa-Venemaa kubermangudest saadi siis ohtrasti lisajõudu nii sealt küüditatud kui ka põgenenud eestlaste näol (Arens 1958, Viikberg ja Vaba 1984). Nii näiteks Krasnojarski krai eestlaskond isegi suurenes mainitud perioodil (1926. aastal elas seal 9877, 1959. aastal aga 11075 eestlast). Sõjajärgsetel aastatel siirdusid aga paljud Siberi eestlased Eestisse (1989. aastal elas Eestis 7192 Siberis sündinud eestlast (Tepp 1991)).

1989. aastal elas Siberis kokku 17 269 eestlast, neist üle poole (57%) paiknes halduslikult Lääne-Siberisse kuulunud oblastites ning ülejäänud Ida-Siberi aladel. Suurim Lääne-Siberi eesti kogukond asetses Omski oblasti piirides (4069 inimest). Enamik sealsetest eestlastest asus Omi jõe kaldal paiknevas Omi asunduses, samuti oli suhteliselt arvukamalt

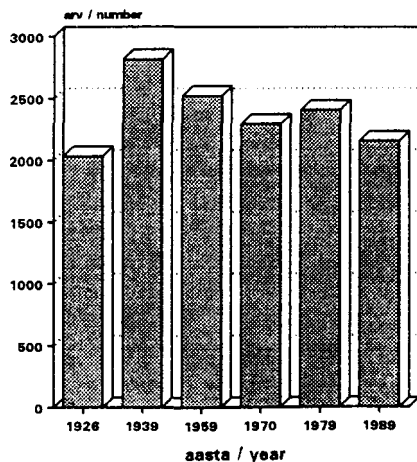
Joonis 13. Eestlaste arvukuse muutumine Siberis ja Kaug-Idas 1926-1989.

Figure 13. The changes in the number of Estonians in Siberia and the Far East between 1926 and 1989.

Siber / Siberia

Kaug-Ida / Far East

eestlasi nii oblasti kirde- kui ka põhjaosas. Üle tuhande (1149) eestlase oli endale eluaseme leidnud Omski linnas. Novosibirski oblastis elas 1974 eestlast (neist 641 inimest elas Novosibirski linnas), Lääne-Siberi idapoolsematel aladel, Kemerovo ja Tomski oblastis, vastavalt 1454 ja 916 eesti rahvusest inimest. Tjumeni oblastis asus 786, Lääne-Siberi lõunaosas paiknevas Altai krais aga 609 eestlast. Siberi vaieldamatult suurim eesti kogukond asetses Ida-Siberis Krasnojarski krai piirides (kokku 6061 eestlast). Arvukamalt oli eestlasi Krasnojarski ja Kanski vahelisel maa-alal, samuti Minussinskist ida pool. Krasnojarski linnas küündis aga eestlaste arv tuhandeni (1156).

Millised muutused on toimunud Siberi eestlaste keelekasutuses? Käesoleva sajandi teisel kümnendil elas eestlaskond Siberis 93% ulatuses maal, seejuures eesti keelt kasutas emakeelena 94% Siberi eestlastest. Sõjajärgsel linnastumisprotsessil on kindlasti olnud oluline mõju Siberi eestlaste keelelisele assimileerumisele. Teisalt aitasid nii kolhooside loomine kui ka eestikeelsete algkoolide kaotamine 1930-ndatel aastatel kahtlemata suuresti kaasa Siberi eesti asunduste rahvusliku struktuuri lammutamisele (Viikberg ja Vaba 1984). Nii näiteks kasutati 1989. aastal ainult 53% Omski oblastis elanud eestlastest eesti keelt emakeelena, samal ajal kui 1926. aastal oli sealsete eestlaste eestikeelsus küündinud 95%-ni. Sellele vaatamata on Siberis eesti keele kasutamine emakeelena eestlaste hulgas tänapäeval suhteliselt laiemalt levinud kui mujal Venemaal elavate eestlastel keskel. Ehk on seda aegade jooksul säilitada aidanud Siberi rahvastikule omane etnilise koosseisu kirevus. Siiski on viimastel aastakümnetel vene keele roll igapäevaelus järjest tõusnud, nii et noorem põlvkond on juba täielikult sellele üle minemas.

"Nagu juba öeldud, elasid Siberi luteriusulised rahvad ümberasumise algusaegadest kuni 1930-ndate aastateni, kui algas kolhooside rajamine, õieti päris omaette ühiskonnana, kus kool, kirik ja seltsidki toetasid emakeelsust. Massiline vene keele oskus ongi uue aja nähtus, mis iseloomustab venekeelse hariduse saanud sõjajärgseid põlvkondi. Enne sõda sündinud ja täisikka jõudnud meestest ning naistest oskavad külas

head vene keelt vaid need, kellel on tulnud pikemat aega vene ümbruses viibida. /-/ Vene keele prestiiž on kõrge, selle valdamine ei määra automaatselt rahvuslikku kuuluvust. Vene keele püsiv mõju algas kolhooside loomisega ja hilisema liitumisega, kui paljudesse eesti küladesse tuli väljaspoolt teistest rahvustest inimesi. Ka kooliõpetus on 1930-ndate aastate lõpust alates venekeelne. Vene keel on saanud sõfajärgsete põlvkondade tavakeeleks: omaealiste ja lastega, sageli kodus vanemategagi kõneldakse vene keeles. Linnadesse elama asunud noorte eesti keel on passiivne: nad saavad küll aru, kuid vastavad vene keeles. Võime siis öelda, et praegused kakskeelsed Siberi eestlased kujutavad endast siirdpõlvkondi ühekeelsuse suunas." (J.Viikberg, L.Vaba.)

4.3. KAUG-IDA EESTLASED

Eestlaskonna arvukus Kaug-Idas on püsinud selle sajandi vältel peaaegu et muutumatuna. Nii 1926. kui ka 1989. aastal oli sealmail pisut üle kahe tuhande eesti rahvusest inimese (vt. joonis 13). Siiski tuleb lisada, et Primorje kraisis Vladivostoki lähistel elavate eesti asunike arv on viimase poole sajandi jooksul jätkuvalt kahanenud. Järelikult on Kaug-Ida eestlaste arv stabiilsena püsinud eelkõige tänu eestlaste arvukuse kasvule teistes piirkondades. Nii moodustasid Vladivostoki lähistel elavad eesti asunikud 1926. aastal 76%, 1989. aastal aga ainult 41% Kaug-Ida eestlaste üldarvust. 1930-ndatel aastatel, samuti sõjaaegsel (-järgsel) perioodil saadeti Kaug-Ida põhjapoolsematel aladel paiknenud vangilaagritesse arvukalt eestlasi, kellest nii mõnedki hiljem vabanenutena sinnamaile oma kodu rajasid (eelkõige Magadani oblastisse). Sõfajärgsetel aastakümnetel on Kaug-Ida, ja eriti Primorje krai eestlastele iseloomulikuks jooneks olnud Eestisse tagasitulek (1989. aastal elas Eestis 1114 Kaug-Idas sündinud eestlast (Tepp 1991)). Ka keeleline assimileerumine on Kaug-Ida eestikeelse rahvastiku arvukust kärpinud.

4.4. KAUKAASIA EESTLASED

Teine elujõuline eesti koloonia Siberi kõrval

paikned tänapäeval Kaukaasias. Ka seasete eestlaste arv on aja möödudes tasapisi väiksemaks jäänud (1926. aastal 5959 ning 1989. aastal 4698 eestlast, kahanemine umbes 21%), kuid on siiski tänaseni säilinud üsna märkimisväärseks. 1920-ndate aastate lõpus ja 1930-ndate aastate alguses saabus Musta mere äärsetesse asundustesse eestlasi Euroopa-Venemaalt ja Siberist (Sang 1982), nii et Kaukaasia eestlaskond saavutas oma arvulise maksimumi 1930-ndate aastate lõpus. Siis elaski Põhja-Kaukaasias ja Abhaasias kokku ligi 7000 eesti rahvusest inimest (vt. joonis 14). Ka Kaukaasia enda siseselt liikus eestlaskond asunduste vahel: Kubani- ja Stavropolimaalt siirdusid paljud Musta mere äärsetesse eesti asundustesse (Salme, Sulevi ja Punase Lageda) (Sang 1982). Sõjajärgsetel aastatel aga rändesuund muutus: paljud nooremad eestlased võtsid suuna esivanemate kodumaa poole. (1989. aastal elas Eestis 1198 Põhja-Kaukaasias või Abhaasias sündinud eestlast (Tepp 1991).)

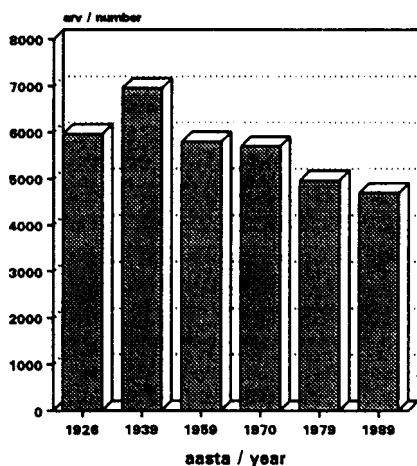
1989. aastaks oli kujunenud olukord, kus suuremad Kaukaasia eesti kogukonnad paiknesid kolme haldusüksuse piirides: Krasnodari krais elas 1678 (36% Kaukaasia eestlaste üldarvust), Abhaasias 1466 (31%) ning Stavropoli kubermangus 848 (18%) eesti rahvusest inimest. Kaukaasia eestlaste eripäraks võib kindlasti lugeda nende tunduvalt väiksemat keelelist assimilatsioonimujal elavate eestlastega võrreldes. Ehkki eesti keelt emakeelena kõnelevate eestlaste arv on ka Kaukaasias aastate jooksul langenud, püsib see siiski veel suhteliselt kõrgel, küündides näiteks Abhaasia eestlastel 80%-ni (1979. aastal 81%). Selge on see, et üpris suured on Kaukaasia enda sisesed erinevused. Musta mere rannikul ja eriti Abhaasias asuvates eesti küldes on eestlaste hulgas eestikeelsus tänapäeval tunduvalt laiemalt levinud kui mitmes Põhja-Kaukaasia külas. Nii on Abhaasia eestlasi aegade jooksul ümbritsenud suhteliselt heterogeensem keelekeskkond, kus ühe keele esilepääs on seega pärsitud olnud, samal ajal kui Põhja-Kaukaasia homogeensem keeleümborus on põhjustanud eestlaste hulgas suhteliselt suurema assimileerumise.

Kaukaasia eestlastest on küll siiani ajaloo keerdkäikudele vaatamata vapralt vastu pidanud, kuid mis saab neist lähitulevikus?

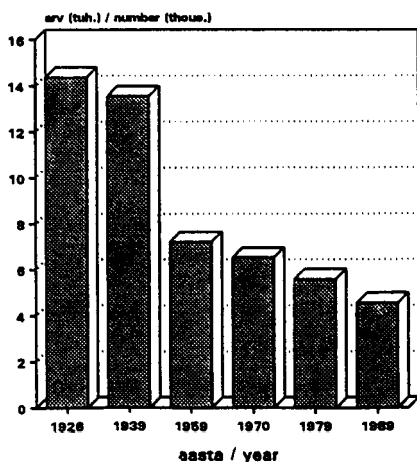
Joonis 14. Eestlaste arvukuse muutumine Põhja-Kaukaasias ja Abhaasias ning Kesk-Venemaal 1926-1989.

Figure 14. The changes in the number of Estonians in the North-Caucasia and Abkhazia and Central Russia between 1926 and 1989.

Põhja-Kaukaasia ja Abhaasia North-Caucasia and Abkhazia

Kesk-Venemaa / Central Russia

"Praegu on Sulevi veel eesti küla, kuigi juba ilmses langusjärgus. Noori külas peaaegu pole, kes veel on jäänud, see plaanitseb lähemasse linna või Eestisse ümber kolida. Põhielanikkond on keskeltläbi 60-65-aastane. Arvestades isegi mägilaste legendaarset pikaealisust, ei jää Sulevi eesti külaks rohkem kui sajandi lõpuni." (J.Sang.)

4.5. TÜRGI EESTLASED

Kaukaasia eestlaste demograafilise ajaloo juures ei saa mööda minna 1886. aastal Karsi linna (alates 1921. aastast Türgi halduses) lähistele tekkinud "Uus-Estonia" asundusest. Aastal 1897 elas Karsi ümbruses 455 eesti emakeelega inimest, kuid I maailmasõja ajal evakueeriti nendest suurem osa Musta mere äärsetesse asundustesse, kuhu ka paljud hiljem peatuma jäid (Vääri 1960, Teder 1960). (1920-ndatel pöördus siiski osa uusestonlastest oma kodukülla tagasi.) II maailmasõja ajal lahkusid paljud ülemeremaadesse (eelkõige Brasiiliasse) ning 1960-ndatel Saksamaale. 1969. aastaks oligi Karsi ümbrusesse alles jäänud umbes 60 eestlast, kellest eesti keelt kõneles paarkümmend inimest (Roos 1975).

"See on koguni isemoodi Eesti asundus ja läheb teistest mitmetpidi lahku. Eestlased elavad nagu mutid maa all; elumajad on madalad, kiwist ja mullast wõi päewa käes kuiwatatud sawist, nagu neljanurgelised hallid kastid, mida ainult poole wersta peale ära näed. /-/ Kõige parema otsuse annavad eestlased türklaste kohta, kes õige lahked ja sõbralikud võõraste vastu, kõige halvema aga kurdide ja armeenlaste kohta." (A.Nigol.)

4.6. EESTLASED KESK-VENEMAAL

Ka Kesk-Venemaa eesti asunikke ei ole saatus viimase poole sajandi vältel hellitanud. Nii elas seal 1926. aastal 14 386 eesti rahvusest inimest (praegustes piirides), aastal 1989 loetleti neid aga ainult 4551 (vt. joonis 14). Nii kahaneski Kesk-Venemaa eestlaskond 60 aasta jooksul 68% võrra, kusjuures suurim eestlaste arvukuse vähenemine langes ajavahemikku 1939-59.

Vahest kõige kehvemini on käinud Tveri eestlaste

käsi: kui 1939. aastal oli seal veel üle seitsme tuhande (7068) eesti rahvusest inimese, siis 1959. aastal saadi sealsete eestlaste arvuks 2662 inimest (kahanemine 62%). Niisiis olid sõda ja sellega kaasnenud repressioonid andnud hävitava löögi endise Tveri kubermangu lääneosas paiknenud eesti asundustele. Samuti siirdusid sõjajärgsetel aastatel paljud sealsete eesti asunike järeltulijad Eestisse (1989. aastal oli Eestis 795 eestlast, kes olid sündinud Kalinini (Tveri) oblastis).

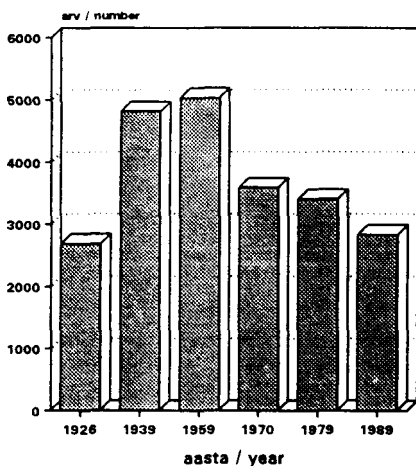
Aastate jooksul on vähenenud ka Tveri eestlaste osakaal Kesk-Venemaa eestlaste hulgas. Nii moodustasid nad 1926. aastal üle poole (52%), 1989. aastal aga ainult 18% Kesk-Venemaa eestlaskonna koguarvust. Need arvud viitavad aga selgesti sellele, et vanemad eesti asualad Kesk-Venemaal on hääbumas, küll on mitmesse piirkonna suuremasse linna - eriti Moskvasse - eestlasi viimastel aastakümnetel suhteliselt arvukalt elama asunud. Nii paiknesidki 1980-ndate aastate lõpus pooled (56%) nelja ja poole tuhandelisest (4551 inimest) Kesk-Venemaa eestlaskonnast Moskva linnas ja selle ümbruses, endise Tveri kubermangu aladele oli jäänud 840 eesti rahvusest inimest.

4.7. EESTLASED UURALI PIIRKONNAS

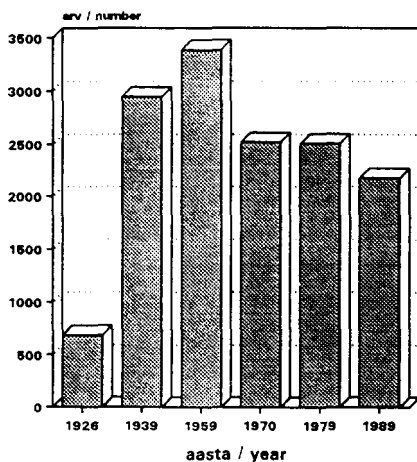
Uurali piirkond on üks neist paikadest Põhja-Venemaa kõrval, kus eestlaskond oma arvukuse poolest nii II maailmasõja eelsel kui ka järgsel kümnendil kasvas, kuid seda pigem sunniviisiliselt ümberasustatute kui vabatahtlikult väljarännanute arvel. 1926. aastal elas sealmail (nüüdsetes piirides) pisut üle kahe ja poole tuhande eestlase (2684 inimest), 1939. aastaks oli eestlaste arv tõusnud 4815 inimeseni (kasv 79%), aastal 1959 aga elas Uurali aladel üle viie tuhande (5028) eestlase (vt. joonis 15). Need arvud viitavad aga selgesti asjaolule, et 1930-ndatel aastatel saadeti Euroopa-Venemaalt eesti asunikke sinna sundasumisele ning 1940-ndatel ja 1950-ndatel aastatel viidi sealsetesse laagritesse ja vanglatesse ka Eesti alade elanikke. Eestlaste arv suurenes märgatavalt just Permi, Sverdlovski ja Tšeljabinski oblastis, kus teatavasti paiknesid suuremad väljasaadetute laagrid. Tõenäoliselt oli

Joonis 15. Eestlaste arvukuse muutumine Uurali piirkonnas ja Põhja-Venemaal 1926-1989.
 Figure 15. The changes in the number of Estonians in the Ural region and North-Russia between 1926 and 1989.

Uurali / Ural

Põhja-Venemaa / North Russia

sealne eestlaskond 1950-ndate alguses veelgi suurem, sest 1959. aastaks, kui toimus rahvaloendus, olid paljud väljasaadetud Eestisse juba naasta jõudnud. Siiski võib oletada, et nii mõnedki jätkasid oma eluteed Uuralimaal. 1989. aastal elas seal kokku 2830 eesti rahvusest inimest, neist 791 (ehk 28%) paiknes Tšeljabinski, 706 (25%) Sverdlovski ja 496 (18%) Permi oblastis. Vanemate asunike järeltulijaid elas arvukamalt Baškiirias, kokku 447 (16%) inimest.

4.8. EESTLASED PÕHJA-VENEMAAL

Põhja-Venemaa eestlaste arvu muutumine on kulgenud sarnaselt Uurali piirkonnas elavate eestlaste arvukuse käekäiguga. 1920-ndate aastate lõpust alates kasvas sealsete eestlaste arvukus jõudsalt, saavutades oma maksimumi tõenäoliselt 1950-ndate alguses (vt. joonis 15). Kui 1926. aastal elas Venemaa põhjaosas (praegustes piirides) kokku 684 eesti rahvusest inimest, siis 1959. aastaks oli eestlaste arv sealkandis tõusnud 3386 inimeseni (suurenemine 395%). Kindlasti ei saanud selline juurdekasv toimuda loomulikul teel. Teada on, et 1930-ndatel aastatel saadeti peamiselt Loode-Venemaal elanud eestlasi asumisele Valge mere äärde (Arens 1958). Seda kinnitavad ka arvud: 1926. aastal elas Murmanski kubermangus/oblastis 68, aastal 1939 aga 1395 eesti rahvusest inimest (juurdekasv 1951%). Hiljem, 1940-ndate lõpus ja 1950-ndate alguses, viidi eestlasi (tõenäoliselt juba suuremas osas Eestist) Komimaal paiknenud laagritesse. Nii näiteks elas seal 1939. aastal ainult 170, 1959. aastal aga juba 1213 eestlast (614%). Ehkki paljud eluga pääsenutest tulid hiljem kodumaale tagasi, leidis osa eestlastest sealt omale uue kodukoha.

1989. aastal elas Põhja-Venemaal kokku 2177 eestlast, neist suuremad kogukonnad paiknesid Komimaal (651 inimest ehk 30% Põhja-Venemaa eestlaste üldarvust) ning Murmanski (468 inimest ehk 21%) ja Arhangelski oblastis (445 inimest ehk 20%).

4.9. EESTLASED VOLGA-VJATKA PIIRKONNAS

1920-ndate aastate teisel poolel Nõukogude Liidus

toimunud haldusjaotuse muutmise tulemusena sattus varem Vologda kubermangu kuulunud Oparina eestlaskond Vjatka oblasti koosseisu. Ka Oparina läheduses elavad eestlased on ajalootuulte poolt tugevasti rasida saanud. 1926. aastal elas praeguse Volga-Vjatka rajooni piirides 3147 eestlast (nendest 76% Oparina ümbruses), 1989. aastal oli sealmail eestlasi kokku veel 755 (kahanemine 76%). Suurim arvukuse langus leidis aset aga ajavahemikul 1939-59, kui sealsete eestlaste arv kahanes ligi poole (49%) võrra (vt. joonis 16).

1989. aastal elas suurem osa (54%) Volga-Vjatka eestlastest Kirovi (Vjatka) oblastis (Oparina piirkonnas), vähem oli eesti rahvusest inimesi Gorki (Nižni-Novgorodi) linnas ja selle läheduses.

4.10. VOLGAMAA EESTLASED

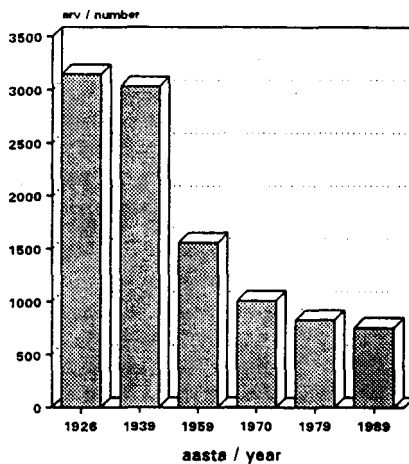
Mis on saanud ühest vanimast eesti väljarändajate asualast Volgamaal? Selle sajandi teise kümnendi keskpaiku elas Volgamaal kokku 4530 eestlast, kuuskümmend aastat hiljem saadi sealsete eestlaste arvuks 2209 (vt. joonis 16). Niisiis vähenes Volgamaa eestlaskond selle aja vältel umbes poole (51%) võrra, kusjuures ka siin kahanes eestlaste arvukus oluliselt just sõja-aastatel ja sellele järgnenud kümnendil. 1989. aastal elas arvukamalt eestlasi Kuibõševi (Samaara) (600 inimest ehk 27% Volgamaa eestlaste üldarvust), Uljanovski (463 inimest ehk 21%) ja Saraatovi (396 inimest ehk 18%) oblastis.

1970-ndate aastate alguses käis endiste Samaara, Simbirski ja Saraatovi eesti asunike järeltulijate elu uurimas tolleaegne Tartu Ülikooli üliõpilane K.Lepasaar. Oma diplomitöös "Eesti asundused Volgamaal" (1975) tõi ta esile üsna huvipakkuvaid andmeid Volgamaa eestlaste kohta. Nii oli XIX sajandi teisel poolel Samaara ja Simbirski kubermangu tekkinud 23 eesti asundusest 1970-ndateks veel elujõus 11 eesti küla, kusjuures ainult kahes olid eestlased enamuses. Nendes 11 külas elas kokku 371 eestlast, kellest valdava enamiku moodustasid vanemad inimesed. Huvitav on võrrelda viimast arvu (371 inimest) 1970. aastal Kuibõševi (Samaara), Uljanovski (Simbirski) ja Saraatovi (endise Samaara kubermangu lõunapoolsemad alad) oblasti eestlaste üldarvuga - 2036 inimest. Kui

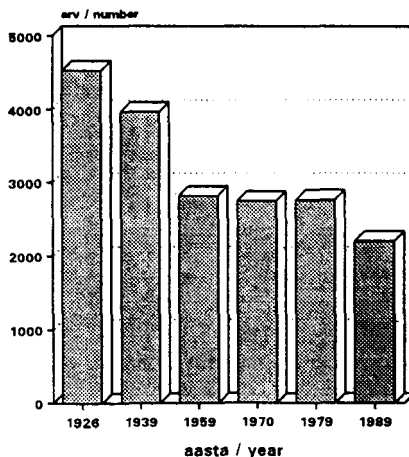
Joonis 16. Eestlaste arvukuse muutumine Volga-Vjatka piirkonnas ja Volgamaal 1926-1989.

Figure 16. The changes in the number of Estonians in the Volga-Vyatka and Volga region between 1926 and 1989.

Volga-Vjatka / Volga-Vyatka

Volgamaa / Volga

oletada, et mujal maarajoonides suuremaid eesti kogukondi ei olnud, siis võib väita, et suurem osa ehk kuni 4/5 Volgamaa eestlasi (eriti nooremaid) elas linnades, esiisade asundustes paiknenuid oli tühiselt vähe.

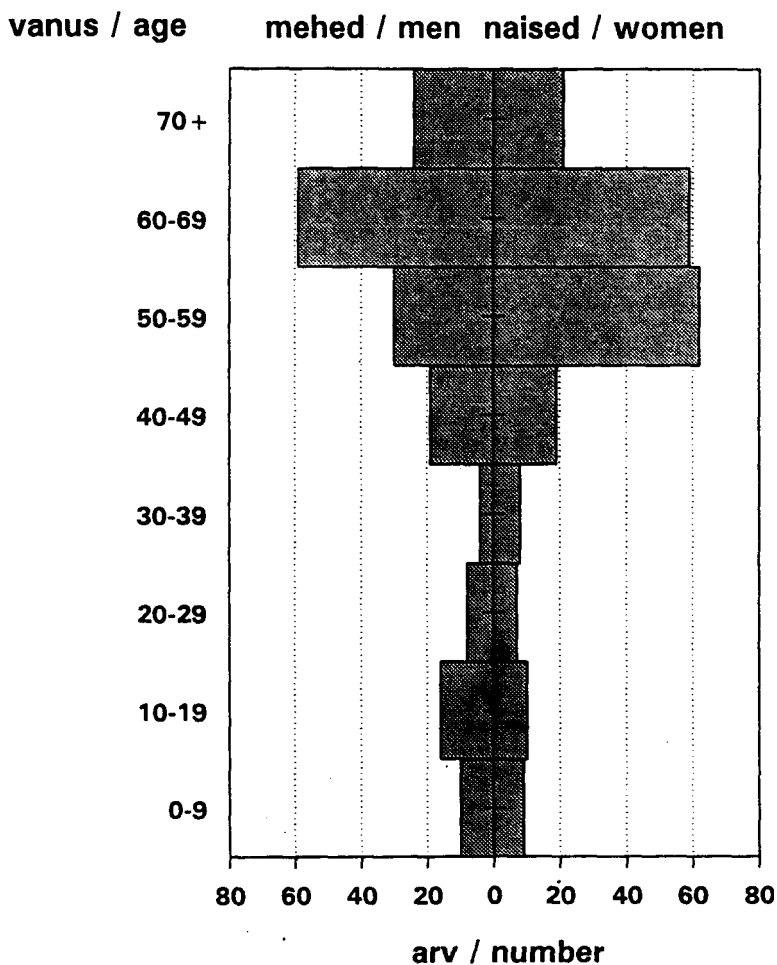
Volgamaa eesti asundustes 1974. aastal elanud eestlaste vanuspüramiidi põhjal võib aga oletada, et nüüdseks on eestlasi jäänud veel kaheksasse külasse, kuid tõenäoliselt mitte kauaks. Samas annab Volgamaa eestlaste vanuspüramiid üpris hea ülevaate erinevate põlvkondade saatusest läbi aegade. Näeme (vt. joonis 17), et suhteliselt arvukamalt oli 1970-ndatel esindatud põlvkond, kelle sünniaastad langesid ajavahemikku 1905-24. Need olid suuremas osas inimesed, kes olid sündinud siis, kui sealsed eesti asundused oma õitseas olid. Enamik neist jõudis saada ka korraliku emakeelse koolihariduse. Silmatorkavalt vähe oli aga selles suhteliselt suures vanusrühmas mehi. Teatavasti jäid just selle põlvkonna mehed jalgu II maailmasõjale ja repressioonidele. Vähem oli aastatel 1925-34 sündinud eestlasi, väga nõrgalt oli aga esindatud põlvkond, kelle sünniaastad olid langenud ajavahemikku 1935-54, mil leidsid aset repressioonid, küüditamised ja II maailmasõda. 1950-ndate lõpus ja 1960-ndate alguses sündinuid oli suhteliselt rohkem, kuid siiski liialt vähe taastootmaks edaspidi sealset eestlust. Tõenäoliselt kujutab Volgamaa eestlaste vanuspüramiid 1974. aastast üsnagi ilmekalt Venemaale siirdunud eesti asunike järeltulijate saatust selle sajandi jooksul, andes samas ülevaatliku pildi eestlaste vanuselisest koosseisust tänaseni säilinud eesti asundustes.

4.11. EESTLASED UKRAINAS JA KRIMMIS

Käesoleva sajandi teisel kümnendil elas Ukraina nüüdsetes piirides (koos Krimmiga) 4095 eesti rahvusest inimest, 1980-ndate lõpus saadi sealsete eestlaste arvuks 4208 - seega on eestlaste arvukus Ukrainas viimase poole sajandi jooksul püsinud muutumatuks (vt. joonis 18). Kuid samas võib üldandmetest jääda üsnagi petlik mulje: näiteks kui Krimmis asus 1926. aastal 2084 eestlast (51% Ukraina tolleaegsest eestlaskonnast), siis aastal 1989 oli eesti rahvusest inimesi seal veel 985 (23% Ukraina eestlaste

Joonis 17. Volgamaa eesti maaelanike vanuspüramiid 1974.

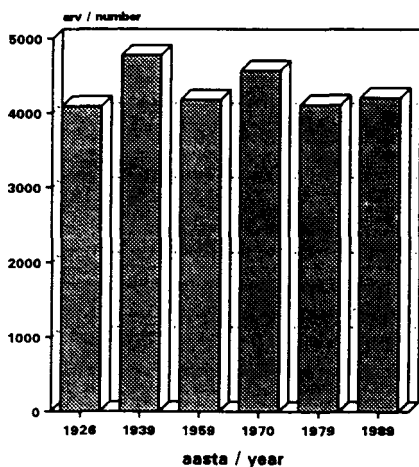
Figure 17. The age-specific structure of rural Estonians in the Volga region in 1974.

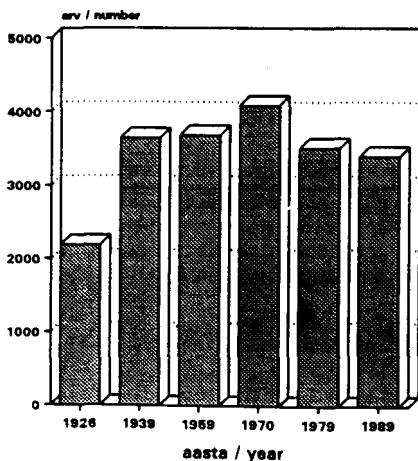
Joonis 18. Eestlaste arvukuse muutumine Ukrainas ja Krimmis ning Kasahstanis 1926-1989.

Figure 18. The changes in the number of Estonians in the Ukraine and the Crimea and Kazakhstan between 1926 and 1989.

Ukraina ja Krimm / Ukraine and Crimea

Kasahstan / Kazakhstan

üldarvust). Niisiis on Krimmi eestlaste arvukuse arengusuund olnud päris sarnane juba mitmele eespool toodud stsenaariumile. Seega on eestlaste arv Ukrainas enam-vähem samal tasemel püsinud tänu viimastel aastakümnetel Eestist sinna elama asunud inimestele. Eestlaste arvukus ongi sõjajärgsetel aastakümnetel suurenenud paljudes oblastikeskustes, eriti Donetskis, Kiievis ja Odessas.

4.12. EESTLASED KASAHSTANIS

Eestlaste üldarvu muutumine Kasahstanis on mõneti sarnane olnud nii Põhja-Venemaa kui ka Uuralimaa eestlaste arvukuse muutumisega: nii suurenes sealnegi eestlaskond eriti jõudsalt 1930-ndatel, samuti - ehkki suhteliselt veidi vähem - II maailmasõjale järgnenud kümnenditel (vt. joonis 18). Kui 1926. aastal elas Kasahstanis kokku 2192 eesti rahvusest inimest, siis 1939. aastaks oli neid seal juba 3642 (juurdekasv 66%). Ka pärast II maailmasõda suurenes sealne eestlaskond vähehaaval, nii et maksimum (4083 inimest) saavutati alles 1970. aastal. (Tõenäoliselt oli siin oma osa "uudismaa"-kampaanial.) Seejärel on ka Kasahstani eestlaste arv tasahilju kahanema hakanud.

1989. aastal loetleti Kasahstanis 3397 eesti rahvusest inimest, neist 1/5 (707 inimest) paiknes Karaganda oblastis. Lisaks oli suhteliselt arvukamalt eestlasi veel Tselinogradi (Akmolinski) (450 inimest ehk 13%) ja Ida-Kasahstani (378 inimest ehk 11%) oblastis. Eesti keelt kõneles emakeelena 38% Kasahstanis elanud eestlastest, mis oli mõnevõrra tagasihoidlikum näitaja kui näiteks sel ajal Venemaal elanud eestlastel (42%).

4.13. EESTLASED LÄTIMAAL

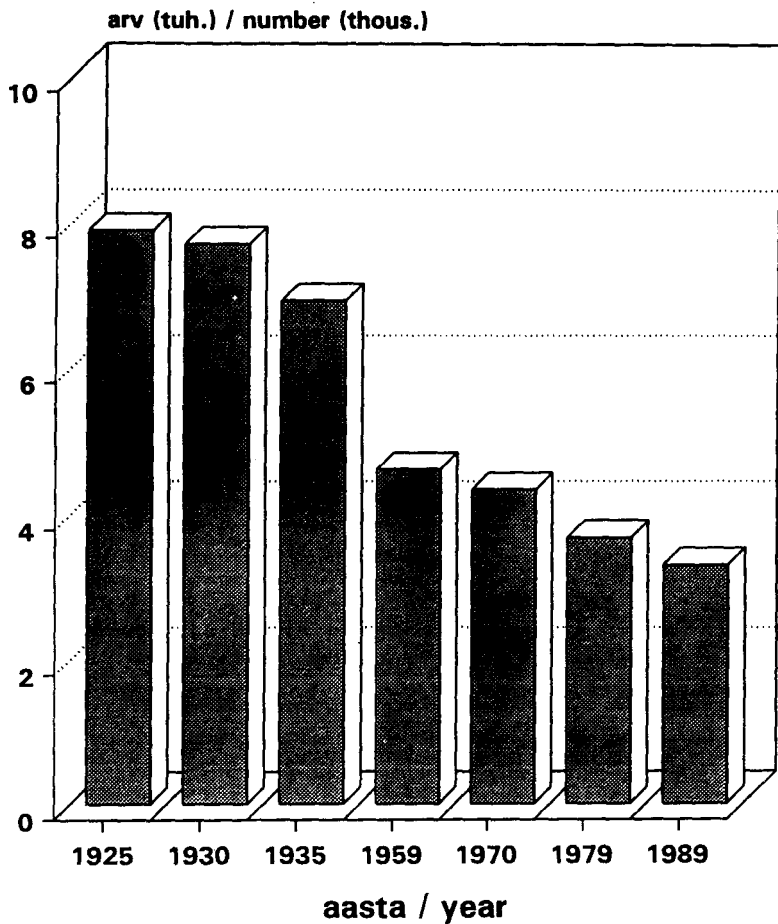
Ka Lätis elav eestlaskond võiks käsitlemist leida "Venemaa eestlaste" nime all. Ehkki eestlasi asus juba varasemast ajast Lõuna-Liivimaal lätlaste keskel (Koiva maarahvas ehk leivud), siirdus arvukamalt Võrumaa rahvast sinna (Alüksne ja Ape linna ümbrusesse) samuti alles XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses, kui kogu endine Vene Impeerium eesti asunike poolt "üle ujutati". A.Nigol (1918) ongi hinnanud käesoleva

sajandi teise kümnendi lõpus eestlaste arvu Lätimaal 25 000 inimesele. Viimane arv paistab siiski pisut suur olevat. Realistlikumad hinnangud Lätimaal elanud eestlaste arvukuse kohta - 8000 inimest - pärinevad aastast 1930 (Eesti Hõim 1930). (1930-ndate alguses on Lätis elanud eestlaste arvuks pakutud ka 12 000 (Eesti Hõim 1932).) Läti Vabariigi 1930. aasta rahvaloenduse kohaselt elas tol ajal Lätis kokku 7708 eestlast, neist 38% paiknes Läti-Valga maakonnas, 32% Riias ning 13% Volmari maakonnas (Tiro 1931).

Aja jooksul on Lätimaa eestlaskond nii assimileerumise kui ka Eestisse tagasirände mõjul väiksemaks jäänud (vt. joonis 19). 1980-ndate aastate lõpus elas Lätis üle kolme tuhande (3312) eestlase, neist 1/3 (1209 inimest) moodustasid Riia eestlased, Alüksne ümbrusesse oli eestlasi jäänud veel umbes 400 inimese ringis.

Joonis 19. Eestlaste arvukuse muutumine Lätimaal
1926-1989.

Figure 19. The changes in the number of Estonians in
Latvia between 1926 and 1989.

II VÄLISEESTLASED

1. EESTLASED LÄÄNERIIKIDES ENNE II MAAILMASÕDA

Eestlaste demorevolutsiooniga kaasnev väljaränne endise Vene Impeeriumi väheasustatud aladele hõlmas umbes 95% Eestist väljarännanud inimeste üldarvust. Suurema osa teistesse riikidesse siirdunutestki moodustasid XIX sajandi viimastel ja XX sajandi esimestel aastatel juba Venemaalt - Samaara, Simbirski, Krimmi, Saraatovi, Novgorodi ja Tveri eesti asundustest Põhja-Ameerikasse ümberasunud inimesed. Sajandivahetusel loodi eesti asundusi Wisconsinini ning Põhja- ja Lõuna-Dakota osariiki (Ameerika Ühendriigid), samuti Alberta provintsi (Kanada) (Laaman 1971, Pennar 1975). Pärast 1905. aasta poliitilisi sündmusi Tsaari-Venemaal siirdus Eesti aladelt Põhja-Ameerikasse mõningal määral ka poliitilisi põgenikke, kellest suurem osa tuli küll hiljem kodumaale tagasi. 1909. aastal elas ajalehe "Uus Ilm" andmetel Ameerika Ühendriikides umbes 3000 eestlast (Pennar 1975), vähemal määral oli eestlasi Kanadas. Ka Soome oli selleks ajaks väike eesti kogukond tekkinud, samuti põhiliselt poliitiliste põgenike näol, lisaks rändas sajandi teisel kümnendil eestlasi Austraaliasse (Meie Tee 1956).

Esmased kokkuvõtted eestlaste arvukusest väljaspool endise Vene Impeeriumi piire on pärit sajandi teise kümnendi lõpust. A.Nigoli (1918) andmetel elas siis väljaspool Balti alasid ja Venemaad üle viie tuhande eestlase, neist Põhja-Ameerikas 3000, Soomes 2000 ning Austraalias 200. Siiski on Põhja-Ameerika tolleaegse eestlaste arvu suhtes palju vaieldud. Suurima arvu - 61 000 eestlast - on välja pakkunud P.Speek (1930). Vaatamata sellele, et viimane hinnang rajanes Ameerika Ühendriikide immigratsioonivalitsuse

ametlikule aruandele, tuleb selle õigsuses tõsiselt kahelda. Nimelt oli Eesti Vabariigi kodanikele sisserändamiskvoodi kehtestamiseks vajalik teada saada tolelaegset eestlaste arvu Ameerika Ühendriikides. Viimane leiti põhimõttel, et arvestati, kui palju inimesi oli endise Eesti- ja Liivimaa kubermangu sadamatest Ameerikasse rännanud ning saadud arvule lisati seejärel sisserännanud inimestel Ameerikas sündinud lapsed. Nii saadi Eesti territooriumilt Ameerikasse siirdunud inimeste ja nende Ameerikas sündinud järeltulijate koguarvuks 69 013 isikut. Kas sellest ligi 70 000 "eestimaalasest" moodustasid 88% eestlased (nagu Eesti tolelaegsele rahvuslikule koosseisule tuginedes on väidetud) või mitte, on raske hinnata. Tõenäoliselt kasutas Eesti sadamaid "hüppelauana" Ameerikasse ka hulk teistest rahvustest Vene Impeeriumi alamaid, mistõttu umbes 60 000 eestlase olemasolu Ameerika Ühendriikides aastal 1920 on kindlasti kahtlustäratav. Realistlikumad arvamused Põhja-Ameerika eestlaste tolelaegse arvukuse kohta kõiguvad aga 5-10 tuhande inimese ümber (Mutt 1928). Viimane hinnang sobib üsna hästi kokku ka veidi hiljem, 1930. aastal Ameerika Ühendriikides läbiviidud rahvaloenduse tulemustega. Siis avaldati esmakordselt ametlik statistika eestlaste arvu kohta Ameerikas. Tol ajal elas seal 5317 eesti päritoluga inimest. (Mainitud andmestik hõlmas ainult Eestis sündinud inimesi ja nende järeltulijaid teisest põlvest, ei haaranud aga paraku Venemaal sündinud eestlasi ja nende lapsi.)

Niisiis ei saanud enne Eesti Vabariigi tekkimist eestlaste arv väljaspool Vene Impeeriumi olla kuigi suur, mitte üle 10-15 tuhande inimese. See oli aga tühine võrreldes ligi 200-tuhandelise eestlaskonnaga Venemaal.

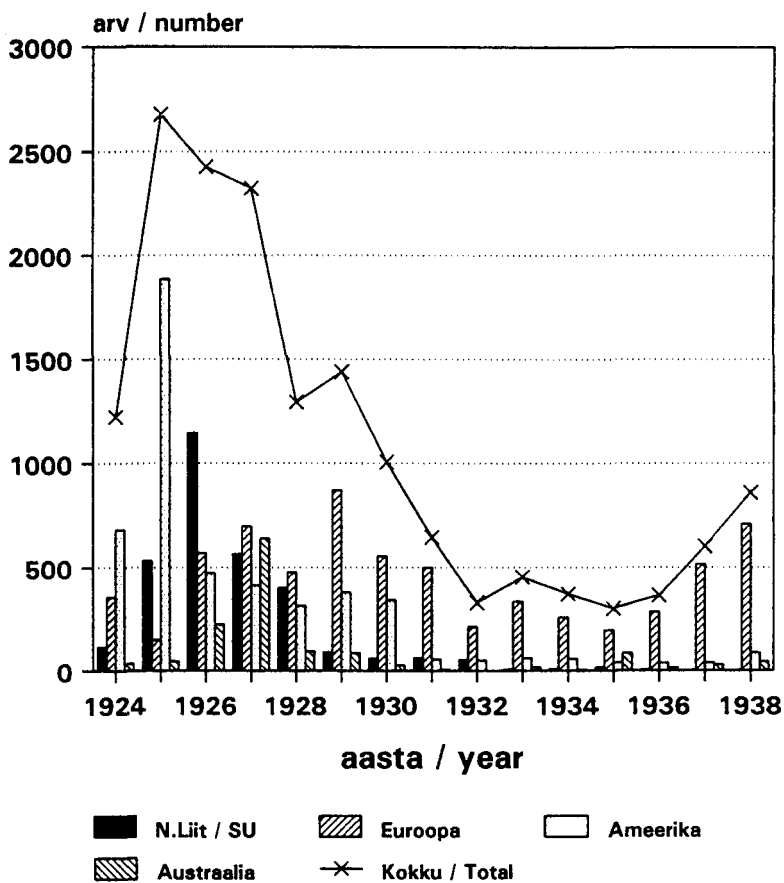
Esimene ametlik ülevaade Eestist teistesse riikidesse väljarännanud inimeste arvukuse kohta pärineb Eesti Vabariigi päevilt. Ajavahemikul 1922-40 peeti arvestust Eestist väljarännanud inimeste arvu kohta, samuti selgitati välja see, kui palju inimesi Eestist ühte või teise riiki kavatses siirduda. Siiski on viimane andmestik korrektsemate kokkuvõtete tegemiseks liialt ühepoolne, sest osa väljarännanud inimestest tuli hiljem Eestisse tagasi, nende kohta aga täpsem informatsioon puudub. Samuti ei ole teada seda,

kas inimesed läksid sinna, kuhu nad esmase kavatsuse kohaselt pidi minema, või mitte. Küll võime aga mainitud andmestikule toetudes saada mõningase ülevaate väljarände üldsuundadest Eestis 1920-ndatel ja 1930-ndatel aastatel.

Aastatel 1924-38 lahkus Eestist kokku 16 300 inimest, neist siirdus Euroopasse 41%, Põhja-Ameerikasse 30%, Nõukogude Liitu 19% ning Austraaliasse 8%. Aastate lõikes oli aga suuri erinevusi nii väljarände üldmahus kui ka selle jaotumises maailmajagude/riikide vahel. Nii näeme (vt. joonis 20), et Eestist väljaränne kasvas järsult aastal 1925 ja oli suur ka kahel järgneval, 1926. ja 1927. aastal, seejärel aga kahanes oluliselt ning saavutas miinimumi 1932. aastal, püüdes siis mõnda aega (1932-36) suhteliselt stabiilsena. Uuesti hakkas väljarändajate arvukus kasvama 1937. aastal. Näib, et väljarändevoo suuruse muutumine oli üpris selgesti seotud Eesti ühiskonna arenguga. Nii kajastusid 1924. aasta poliitilised sündmused ajavahemikul 1925-27 väljarännanud inimest arvukuses. Samuti tõstis 1920-ndate aastate lõpus ilmnenud majanduskriis tõenäoliselt mõnevõrra siis väljarännanud inimeste arvu. 1930-ndate aastate lõpus ilmnenud tõus seondus aga eelkõige II maailmasõja eelse pingelise poliitilise õhkkonnaga. Veelgi huvitavam näib olevat võrdlus maailmajagude/riikide lõikes. Pärast 1924. aastat ehk ajavahemikul 1925-27 siirdusid väljarändajad praktiliselt kõikidesse maailmajagudesse, arvukamalt siiski Ameerikasse (1925. aastal Brasiiliasse) ning Nõukogude Liitu. 1927. aastal läks suhteliselt palju eestlasi Austraaliasse. Ka Euroopasse suundus 1920-ndate aastate teisel poolel ohtrasti inimesi. 1930-ndatel aga siirdus põhiline osa väljarändajatest Euroopa riikidesse, teiste maailmajagude osakaal oli sel ajal tühine. Niisiis iseloomustas 1920-ndate aastate väljarännet suhteliselt suur maht ning ränne jaotus enam-vähem ühtlaselt kõikide maailmajagude vahel, samal ajal kui 1930-ndatel, kui väljarändajaid oli suhteliselt vähem, siirduti suuremalt jaolt Euroopasse. Kindlasti annab ilmet ka see, et Euroopasse väljarännanutest moodustasid eestlased umbes 70%, teistesse maailmajagudesse siirdunute hulgas oli eestlaste osakaal suhteliselt kõrgem - 80% ringis.

Joonis 20. Väljaränne Eestist 1924-1938.

Figure 20. The emigration from Estonia between 1924 and 1938.

Lõpetuseks võib öelda, et pärast Suurt väljarännet (1858-1918) toimus järgmine suhteliselt arvukam eestlaste lahkumine Eesti aladelt 1920-ndate aastate teisel poolel, peamiselt ajavahemikul 1925-27, samal ajal kui 1930-ndatel oli kodumaalt lahkuvaid eestlasi tunduvalt vähem, pigem tuli osa 1920-ndatel väljarännanud inimestest sel kümnendil Eestisse tagasi.

Kui suur oli siis 1930-ndateks, või täpsemalt öeldes enne II maailmasõda eestlaskond väljaspool Balti riike ja Nõukogude Liitu? Vastata on üsnagi raske, sest teadaolevalt peeti ametlikku arvestust eestlaste kohta ainult Ameerika Ühendriikides ja Austraalias, andmed teiste riikide kohta rajanevad peamiselt eestlaste endi hinnangutele.

Ütleme, et aastal 1918 elas Eestist lääne pool eestlasi 10-15 tuhande inimese ringis. Kui oletada, et suurem osa Eestist aastatel 1924-38 väljarännanud inimestest ka sihtkohta jõudis, siis võiksime me sellele arvule umbes 10 000 julgesti juurde liita (arvestades, et Eestist siirdus lääne poole 13 225 inimest, kellest eestlased moodustasid umbes 75%). Kui arvestada ka loomulikku juurdekasvu (samas ei tohi unustada assimileerumist ja tagasirännet), siis tinglikult võttes saaksime väljaspool Nõukogude Liitu ja Balti riike enne II maailmasõda elanud eestlaste arvuks umbes 25 000, äärmisel juhul 30 000. Kui rajaneda oma arvestustes Ameerika ja Austraalia ning samuti Eesti Vabariigi ametlikule statistikale, siis saaksime 1930-ndate aastate lõpus väljaspool kodumaad umbes 15-tuhandelise eestlaskonna. Nagu eespool juba mainitud, viitavad mõned tollaegsed eesti autorid (Speek 1930, Sandluk 1933) aga ainuüksi Ameerika Ühendriikides 1930-ndatel aastatel umbes 50-60-tuhandelisele eesti kogukonnale. Nii või teisiti moodustasid väliseestlased enne II maailmasõda suhteliselt tühise osa (arvestuste järgi mõne protsendi) eestlaste üldarvust maailmas.

2. II MAAILMASÕDA NING TÄNASE VÄLISEESTLASTE KOGUKONNA TEKE

II maailmasõda ja sellega kaasnenud sündmused muutsid oluliselt eestlaste paiknemist maailmakaardil. Kui enne sõda elas väljaspool Balti riike suurem eesti

kogukond ainult Nõkogue Liidu territooriumil - Lääneriikides oli eestlasi ainult paari-kolmekümne tuhande ümber -, siis II maailmasõja lõpuks oli olukord põhjalikult muutunud. Aastatel 1939-45 sattus Lääneriikidesse põgenikena paljude autorite arvates kokku umbes 70-75 tuhat eestlast, kusjuures sõja lõppedes asetseb enamik neist Saksamaal ja Rootsis (Parming 1970, Kangro 1976, Reinans 1979). Viimase arvu õigsust on aga väga raske kontrollida, kuna sõjakeerises ei suutnud keegi arvestust pidada kodumaalt lahkunud inimeste kohta. Ainsad kättesaadavad allikad, millele tugineda võime, on Rootsi ametlik statistika ning samuti Rahvusvahelise Põgenike Organisatsiooni (IRO) andmestik eestlastest sõjapõgenike kohta. Samuti võib umbkaudseid oletusi teha väliseestlaste tänasele arvukusele toetudes.

1947. aasta 1. juulil, mil IRO alustas oma tegevust sõjapõgenike ümberasustamiseks, saadi IRO hoole all olevate eestlaste arvuks vähemalt 24 310 inimest, kusjuures lõviosa neist paiknes Saksamaal. Vähemal määral oli eesti põgenikke Austrias, Belgias, Taanis ja Prantsusmaal (CPOIR 1948). Viimane arv ei hõlmanud aga kõiki IRO laagrites paiknenud eesti sõjapõgenikke. Teada on, et Saksamaal ja Austrias oli eestlasi põgenikelaagrites kokku vähemalt 32 300 inimest (Ernits 1966). Samuti olid paljud eestlased varjupaiga leidnud väljaspool IRO põgenikelaagreid, oodates niiviisi oma edasist saatust (Atholl 1947). Seetõttu jääbki teadmata, kui palju eestlasi sõja lõppedes Saksamaal viibis, rääkimata nendest, kes juba sõjaaajal olid püüdnud endale mõnest teisest riigist elupaika leida. Enamiku eesti autorite hinnang II maailmasõja lõpus peamiselt Saksamaal viibinud eestlaste arvukuse kohta kõigub 30-50 tuhande piirides (Parming 1970).

Teine suurem eestlaste põgenikevoog siirdus 1944. aasta sügisel Eestist Rootsi. Ka Rootsi läinud eestlaste arvukuse kohta varieerub andmestik suuresti. IRO aruannetele rajanevates kirjutistes seisab, et Rootsi läks Eestist 25 000 eestlast ja lisaks 6500 eestirootslast (United Nations 1951, Vernant 1953). See on olnud ka üldlevinud arvamus paljude eesti autorite hulgas (Reinans 1979). Teisalt on mõned Rootsi allikad viidanud 21 000 eesti põgenikule sõjajärgses Rootsis

(Ekholm 1984). A.Reinans (1979) on aga arvanud, et Rootsi jõudnud eestlaste arv oli veelgi väiksem, pisut alla 20 000 inimese. Viimane hinnang sobib hästi ka 1950. aasta Rootsi rahvaloenduse andmetega: siis elas Rootsis 25 062 Eestis sündinud inimest. Nende 25 tuhande Eestis sündinud isiku hulka kuulusid tõenäoliselt ka umbes 6500 eestirootslast, mistõttu teiste Eestis sündinud inimeste (seega eestlaste) arv võis ulatuda 19-20 tuhandeni.

Kui palju eestlasi siis ikkagi II maailmasõja jooksul Lääneriikidesse sattus? Minu kasutada on olnud Kanada, Ameerika Ühendriikide, Rootsi, Austraalia, Suurbritannia ja Saksamaa eestlaste vanuspüramiid ajavahemikust 1980-81. Kuna nendes kuues riigis paiknes pärast aastatel 1948-52 toimunud ümberasustamist lõviosa väliseestlastest, siis järelikult on antud andmestiku abil võimalik kaudselt hinnata ka eestlastest sõjapõgenike üldarvu Lääneriikides pärast II maailmasõja lõppu.

1980-81 elas mainitud kuues riigis kokku umbes 47 000-49 000 Eestis sündinud inimest, mis lubab Austraalia ja Rootsi eestlaste demoarengule tuginedes hinnata Eestis sündinud inimeste üldarvu nendes kuues riigis 1954. aastal 65 000-67 000 isikule. Lisada tuleb aga teistesse riikidesse ümberasustatud eestlaste arv, mis IRO andmestikule tuginedes võis olla umbes paar tuhat inimest. Nii saaksime 1954. aastal Lääneriikides asunud Eestis sündinud inimeste arvuks 67 000-69 000 inimest. Ajavahemikul 1945-54 surnud inimesi võis olla paari tuhande ümber, mis lubab oletada 69-71-tuhandelisel eestlaskonda peamiselt Saksamaal ja Rootsis aastal 1945. Selles arvus sisaldub aga ka umbes 6500 eestirootslast, kelle lahutamisel jääks järele 62 500-64 500 inimest, kellest tõenäoliselt valdava enamiku moodustasid eestlased. Arvestada tuleks ka seda, et 1980-81 elas mainitud riikides veel selliseid Eestis sündinud inimesi, kes olid juba varem, peamiselt 1920-ndatel Eestist välja rännanud. See kahandaks viimast arvu veelgi. Teisalt ei hõlma aga see arv põgenike hulgas olnud Venemaa eestlasi. Igatahes julgen antud arutluse põhjal väita, et sõja lõppedes viibis Saksamaal ja Rootsis ning samuti mujal põgenikena kokku kuni 65 000 Eestis sündinud eestlast. See arv ei saanud olla kuigipalju suurem ega väiksem. Omaette küsimuseks

jääb siiski see, kui palju eestlasi aastatel 1939-44 Eestist lahkus - see arv võib olla tõepoolest tunduvalt suurem.

Niisiis oli sõjakeerises toimunud suuruselt teine väljaränne Eesti aladelt. Üsna lühikese ajavahemiku jooksul oli Eestist lääne poole tekkinud eestlaskond, kelle suurust koos varasemast ajast väljarännanute ja nende järeltulijatega võiks hinnata 85-90 tuhandele inimesele. Kui sõjajärgsel ajal moodustasid väliseestlased ehk ainult mõne protsendi eestlaste üldarvust, siis sõjajärgsel ajal küündis nende osatähtsus 8-9 %-ni.

Huvitav on ka jälgida muutusi, mis toimusid sõja-aastatel eestlaste üldarvus. 1939. aastal elas Eestis 999 130, Nõukogude Liidus 143 589 eestlast, mis teeks kokku 1 142 719 inimest. Siia juurde tuleks aga lisada Lätis ja Leedus elanud kokku umbes 7000-7500 inimese suurune eestlaskond. Nii saaksime sõjajärgseks eestlaste koguarvuks Balti riikides ja Nõukogude Liidus (mujal elanud eestlased jätaksime võrdluskõlblikkuse huvides välja) 1 150 000 inimest. 1959. aastal, mil toimus aga Nõukogude Liidu esimene sõjajärgne rahvaloendus, elas rahvaloendusega hõlmatud territooriumil kokku 988 616 eesti rahvusest inimest. Niisiis kahanes eestlaste arv 20 aasta jooksul mainitud territooriumil umbes 160 000 inimese võrra. Teatavasti jõudis Lääneriikidesse kuni 65 000 eestlast. Järelikult võib väita, et II maailmasõja ajal ja sellele järgneval perioodil kahanes eestlaskond maailmas koguarvult vähemalt 95-100 tuhande inimese võrra, mis teeks ligi 9% sõjajärgsest eestlaste üldarvust.

3. VÄLISEESTLASTE TÄNASED ASUKOHAMAAD

1947. aastal alustas Rahvusvaheline Põgenike Organisatsioon (IRO) oma tegevust nende sõjapõgenike ümberasustamiseks, kes ei soovinud repatrieeruda oma endisele kodumaale. Eestlastest, kes olid varju leidnud põhiliselt Saksamaal, vähemal määral Austrias, Taanis, Belgias ja Prantsusmaal, kasutati ajavahemikul 1. juuli 1947 - 31. detsember 1951 27 096 isikut võimalust endale IRO egiidi all uus kodumaa leida, kusjuures lisaks oli 256 inimest, kes soovisid naasta oma endisele kodumaale (Holborn 1956). (Ligi 20 tuhat

eestlast Rootsis olid võetud IRO tegevusest sõltumata Rootsi valitsuse hoole alla.)

Tabelist (9) näeme, et üle 40% eesti sõjapõgenikest siirdus Ameerika Ühendriikidesse (kokku 10 992 inimest). Arvukalt läks eestlasi ka Austraaliasse (5958 inimest), Kanadasse (4118 inimest), Suurbritanniasse (3418 inimest), samuti Rootsisse (1089 inimest). Umbes paarisaja inimese suurune eestlaste grupp leidis endale uue kodukoha mitmes riigis.

TABEL 9. EESTLASTE ÜMBERASUSTAMINE LÄÄNERIIKIDESSE IRO POOLT 1.7.1947 - 31.12.1951.

TABEL 9. RESETTLEMENT OF ESTONIANS TO WESTERN COUNTRIES BY IRO BETWEEN 1.7.1947 AND 31.12.1951.

SIHTMAA COUNTRY OF DESTINATION	ARV NUMBER	OSATÄHTSUS (%) PERCENTAGE
Ameerika Ühendriigid	10992	40.6
Austraalia	5958	22.0
Kanada	4118	15.2
Suurbritannia	3418	12.8
Rootsi	1089	4.0
Belgia	270	1.0
Argentiina	201	0.7
Venetsueela	192	0.7
Uus-Meremaa	189	0.7
Prantsusmaa	179	0.7
Brasiilia	158	0.6
Holland	110	0.4
teised riigid	222	0.8
Kokku/Total	27096	100.0

Allikad: Holborn, L., 1956. The International Refugee Organization: Its History and Work 1946-1952. - New York.

Ehkki IRO ümberasustamisaktsiooniga ei liitunud kaugeltki kõik eestlased, annab viimane siiski üsna hea ettekujutuse sellest, kuhu II maailmasõja järgsetel aastatel suuremad eestlaste kolooniad tekkisid. Siit saame ka algjuhiseid väliseestlaste tänaste asukohamaade kohta. Järgnevalt aga käsitleksin muutusi väliseestlaste arvukuses ja paiknemises viimase sajandi jooksul üksikute riikide lõikes. Kuna väliseestlasi

elab paljudes riikides, siis näib mainitud lähenemisviis olevat ainuvõimalik, saamaks ülevaadet muutustest, mis on aset leidnud Eestist lääne pool elava eestlaskonna arvukuses ja paiknemises.

3.1. PÕHJA-AMEERIKA

3.1.1. AMEERIKA EESTLASED

Arvatakse, et eestlasi võis Ameerikasse sattuda juba XVII sajandi esimestel kümnenditel, mil tollaegse eestlaste emamaa Rootsi kodanikke Delaware'i jõe äärde arvukalt elama asus. Siiski küünivad kindlamad teated esimeste eestlaste suundumisest Ameerikasse XIX sajandi teise poolde, täpsemalt aastasse 1855, kui eestlasest meremees Jaan Sepp New Yorki elama asus (Pennar 1975). Kelmise sajandi lõpukümnendil hakkas aga algselt Venemaale siirdunud eestlasi Ameerikasse minema. 1894. aastal asutatigi Krimmist ümberasunud 36 eestlase poolt Lõuna-Dakota osariiki esimene Ameerika eesti asundus, mis on tuntud "Koidu" asunduse nime all (Pennar 1975). Sajandivahetusel läks Ameerikasse eesti asunikke ka Samaarast ning aastal 1900 loodi nende algatusel "Irma" asundus Wisconsinis osariiki (Meie Tee 1951). 1902. aastal aga asutati Põhja-Dakota osariiki eesti asundus Tverist ja Saraatovist ümberasunud eestlaste poolt. Veidi hiljem, 1905-09, rajati Montana osariiki Krimmist ja Samaarast väljarännanud eestlaste poolt "Laane" asundus (Laaman 1971). Samuti oli selleks ajaks eesti meremehi elama asunud Ida- ja Lääneranniku suurematesse linnadesse: New Yorki, Los Angelesi, San Fransiscosse, Astoriasse (Sandluk 1932, Meie Tee 1932). Pärast 1905. aasta sündmusi Tsaari-Venemaal läks Eestist Ameerikasse poliitilisi põgenikke, kellest osa siirdus juba loodud eesti asundustesse, osa aga rajas Wisconsinis kirdeossa "Estonia" asunduse; samuti siirduti siis linnadesse. 1909. aastal elaski ajalehe "Dus Ilm" andmetel Ameerika Ühendriikides 3000 eestlast (Pennar 1975).

Ka käesoleva sajandi teisel kümnendil siirdus eestlasi kodumaalt Ameerikasse, ehkki tõenäoliselt mitte kuigi arvukalt. Samas tuli aga osa poliitilisi põgenikke Eestisse tagasi. A. Nigol hindas 1918. aastal Ameerika eestlaste arvu 3000 inimesele (Nigol 1918). Tõenäoliselt oli viimane arv pisut suurem - 5-10 tuhat

inimest.

Alates 1923. aastast on olemas andmed selle kohta, kui palju inimesi Eestist Ameerika Ühendriikidesse rändas. 1920-ndatel, eriti pärast 1924. aasta poliitilisi sündmusi suundus eestlasi Ameerika mandrile üpris arvukalt. Ametliku statistika kohaselt immigrerus ajavahemikul 1921-30 Ameerika Ühendriikidesse 1576 eesti päritoluga inimest (Meie Tee 1955). 1930. aasta rahvaloenduse kohaselt elas seal kokku 5317 eesti päritoluga inimest, kellest 2/3 moodustasid Eestis sündinud inimesed, ülejäänud olid nende Ameerikas sündinud järeltulijad. Tegelikult oli see Ameerika eestlaste tolleaegne miinimumarv, kuna ei hõlmanud sajandivahetusel Venemaalt väljarännanud eestlasi ja nende järeltulijaid. Eesti autorite hinnangud eestlaste arvukuse kohta Ameerikas 1930-ndatel aastatel kõiguvad 5-50 tuhande vahel (Mutt 1928). Raske on küll mingit paremat lahendust pakkuda, kuid näib, et Ameerika eestlasi ei olnud siis mitte 5 ega 50 tuhat, vaid mitmele allikale tuginedes ehk nii umbes 10-15 tuhande inimese ümber (Mutt 1928, Parming 1970).

Regionaalsel tasandil paiknes arvukamalt eestlasi aastal 1930 New Yorgi osariigis (40% Ameerika eestlaste üldarvust), samuti oli suurem eesti kogukond Californias (10%). Mujal oli eestlasi suhteliselt vähem.

1930-ndate aastate jooksul sisenes Ameerika Ühendriikidesse Eesti sildi all umbes pool tuhat inimest ning 1940. aasta rahvaloendusel saadi sealsete eestlaste arvuks 6658 inimest. See lubab varasemale arutlusele tuginedes hinnata Ameerika tolleaegse eestlaskonna tegeliku suuruse umbes 15 000 inimesele. Niisiis elas Ameerika Ühendriikides enne II maailmasõda Nõukogude Liidu järel kahtlemata suuruselt teine eesti kogukond väljaspool Balti riike. Umbes 25 tuhandest Eestist lääne pool elanud eestlasest asus ligi 2/3 Ameerika Ühendriikides.

II maailmasõda suurendas kodumaalt lahkunud inimeste arvel oluliselt nii Ameerikas kui ka mujal Lääneriikides paiknenud eestlaste arvu. Ameerika Ühendriikide valitsus alustas ametlikult sõjapõgenike vastuvõttu 1948. aasta teisel poolel ning lõpetas selle tegevuse 1951. aasta lõpus. Sel ajavahemikul anti 10

674-le, peamiselt Saksamaal asunud eesti päritoluga inimesele Ameerika sissesõiduviisa (USDPC 1952). Aastatel 1949-52 sisenes Ameerika Ühendriikidesse kokku 10 583 eestlast, kusjuures üle poole (5422 inimest) neist saabus 1950. aastal (vt. joonis 21). Hiljem, eriti 1950-ndate aastate lõpus, siirdus Ameerikasse eestlasi ka teistest riikidest, kuid siis juba omal riisikol.

Aastatel 1949-52 Ameerika Ühendriikidesse asunud eestlased moodustasid väga elujõulise rahvusgrupi, sest lõviosa neist olid Ameerikasse saabudes olnud 20-30-aastased. Aastast 1960, mil toimus ametlik rahvaloendus, saamegi esimese ülevaate Ameerika eesti kogukonna suuruselt pärast sõjapõgenike saabumist. Sel ajal elas Ameerika Ühendriikides kokku 19 938 esimese aja teise põlvkonna eestlast, kusjuures Eestis sündinud inimesed moodustasid nendest 70% (13 991 inimest). Seegi arv ei hõlmanud kõiki Ameerikas elanud eestlasi, ehkki Ameerika eestlaskonnas andsid tooni juba sõjapõgenikud ja nende Ameerikas sündinud lapsed, sajandivahetusel Venemaalt ümberasunud eestlaste ja nende järeltulijate osatähtsus oli üsnagi tühine. Küll oli aga Ameerikas tol ajal näiteks 1920-ndatel Eestist väljarännanud inimeste järeltulijaid kolmandast põlvest, keda eespool toodud eestlaste arv ei haaranud.

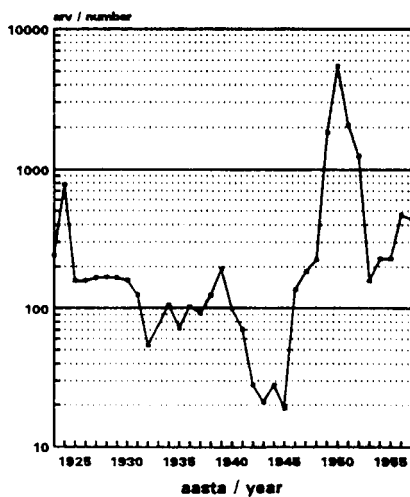
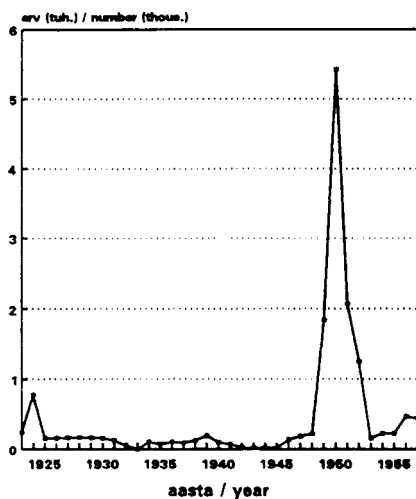
Sarnaselt varasemaga asus ka 1960. aastal eestlasi arvukamalt New Yorgi (30%), California (13%), samuti New Jersey (10%) osariigis. Niisiis olid üsna paljud eestlastest sõjapõgenikud asunud sinna - peamiselt siis Ida- ja Läänerannikule -, kus juba varasemast rahvuskasulase ees ootas ning kellelt seega kohanemisaraskuste ületamiseks abi võis loota.

Järgmisel, 1970. aasta rahvaloendusel, saadi Ameerika eestlaste arvuks 20 507 inimest. Nii oli sealne eestlaskond oma arvukuses 1960-ndate jooksul pisut (3%) kasvanud. Samas oli aga esimese põlvkonna osakaal kahanenud 59%-ni. Ka absoluutarvult oli Eestis sündinud inimesi kümne aasta jooksul vähemaks jäänud (1960. aastal 13 991, 1970. aastal 12 163 inimest - kahanemine 13%).

Esimese ülevaate eestlaste tegelikust arvust Ameerika Ühendriikides saame aga aastast 1980. Siis toimunud rahvaloendusel võeti isiku päritolu määramisel kasutusele täiesti uus kriteerium - etniline päritolu.

Joonis 21. Eesti päritoluga inimeste sisseränne
Ameerika Ühendriikidesse 1923-1957.

Figure 21. The immigration of people by Estonian
origin to the USA between 1923 and 1957.

Nii pidi rahvaloenduse ankeedile vastaja ennast samastama kas mingi kindla rahvusgrupi (selle, kust kõik isiku eelkäijad pärinesid) või siis kahe peamise rahvusgrupi (mis isiku eelkäijate puhul domineerisid) liikmena. Esimest identifitseerimisvormi nimetati ainupäritoluks, teist aga segapäritoluks. Seega kaasati eestlaste puhul arvestusse ka endiste Venemaa eestlaste järeltulijad ning samuti peamiselt 1920-ndail Eestist Ameerikasse asunud eestlaste järeltulijad nii kolmandast kui ka neljandast põlvest.

Aastal 1980 elas Ameerikas kokku 25 994 eesti päritoluga inimest. Neist eesti ainupäritoluga inimesi oli 16 721 ehk 64% Ameerika eestlaste üldarvust. Vaadates eestlaste paiknemist regionaalsel tasandil näeme (vt. tabel 10, I veerg; joonis 22), et suuremad Ameerika eestlaste kolooniad asetsesid peamiselt rannikuäärsetel aladel ning Suure järvistu ümbruses.

TABEL 10. ESTI PÄRITOLUGA INIMESTE REGIONAALNE
PAIKNEMINE AMEERIKA ÜHENDRIIKIDES 1980.

TABEL 10. THE REGIONAL DISTRIBUTION OF PEOPLE BY
ESTONIAN ORIGIN IN THE USA IN 1980.

OSARIIK STATE	I	II	III	IV
New York	4854	18.7	3364	69.3
California	4428	17.0	2913	65.8
New Jersey	2983	11.5	2096	70.3
Illinois	1480	5.7	1053	71.1
Florida	1230	4.7	803	65.3
Connecticut	990	3.8	695	70.2
Ohio	957	3.7	542	56.6
Washington	931	3.6	517	55.5
Massachusetts	886	3.4	473	53.4
Pennsylvania	832	3.2	508	61.1
Maryland	738	2.8	456	61.8
Michigan	585	2.3	363	62.1
Oregon	491	1.9	290	59.1
Minnesota	473	1.8	295	62.4
Virginia	471	1.8	340	72.2
Texas	464	1.8	230	49.6
Wisconsin	381	1.5	208	54.6
Colorado	370	1.4	246	66.5
Indiana	200	0.8	149	74.5
Põhja-Carolina	166	0.6	95	57.2
Georgia	141	0.5	82	58.2
Iowa	126	0.5	50	39.7
Arizona	119	0.5	63	52.9

TABEL 10. jätkub
TABEL 10. continue

Rhode Island	114	0.4	21	18.4
Alabama	111	0.4	48	43.2
Missouri	108	0.4	38	35.2
Delaware	97	0.4	79	81.4
Nevada	89	0.3	33	37.1
Louisiana	89	0.3	67	75.3
Põhja-Dakota	89	0.3	45	50.6
District of Columbia	86	0.3	56	65.1
Montana	84	0.3	56	66.7
Lääne-Virginia	72	0.3	12	16.7
Kentucky	72	0.3	33	45.8
Alaska	61	0.2	36	59.0
Lõuna-Carolina	61	0.2	49	80.3
Utah	55	0.2	22	40.0
New Hampshire	52	0.2	27	51.9
Vermont	50	0.2	31	62.0
Oklahoma	50	0.2	50	100.0
Nebraska	46	0.2	33	71.7
Maine	46	0.2	24	52.2
Kansas	43	0.2	24	55.8
Hawaii	43	0.2	12	27.9
New Mexico	40	0.2	21	52.5
Wyoming	40	0.2	22	55.0
Tennessee	39	0.2	14	35.9
Idaho	27	0.1	15	55.6
Arkansas	27	0.1	16	59.3
Lõuna-Dakota	6	0.0	6	100.0
Mississippi	0	0.0	0	0.0
Kokku/Total	25994	100.0	16721	64.3

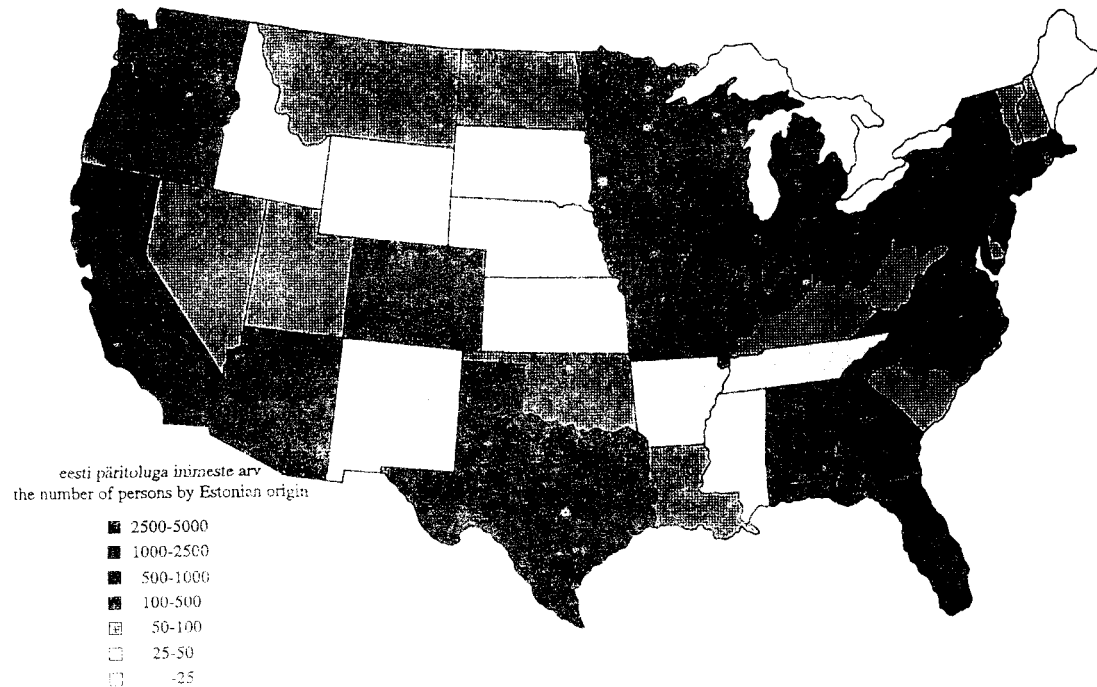
- I- Eesti päritoluga inimeste üldarv antud osariigis / The total number of people by Estonian origin in the specified state
 II- Antud osariigi eesti päritoluga inimeste arvu osatähtsus (%) eestlaste üldarvust Ameerika Ühendriikides / The percentage of people by Estonian origin in the specified state of the total number of Estonians of the USA
 III- Eesti ainupäritoluga inimeste arv antud osariigis / The number of people by Estonian single origin in specified state
 IV- Eesti ainupäritoluga inimeste osatähtsus antud osariigi eestlaste üldarvust / The percentage of people by Estonian single origin of the total number of Estonians in the specified state

Allikad: US Census of Population in 1980. - Washington.

Vahest kõige arvukamalt elas eestlasi Idaranniku kirdeosas: New Yorgi, New Jersey, Connecticuti ning Massachusettsi osariigis, samuti oli suurem kogukond Idaranniku kaguosas asetsevas Florida osariigis. Suure järvestu ääres elanud eestlased paiknesid peamiselt

Joonis 22. Eesti päritoluga inimeste regionaalne paiknemine Ameerika Ühendriikides 1980.

Figure 22. The regional distribution of people by Estonian origin in the USA in 1980.

Illinoisi ja Ohio osariigis. Lääneranniku suurim eesti kogukond asus Californias, samuti oli arvukalt eestlasi Washingtoni osariigis. Ameerika siseosas asetsevates osariikides oli aga eestlasi tühiselt vähe. Niisiis domineerisid eestlaste asustuses ikkagi "vanad rannikuäärsed asualad" - New Yorgi ja California osariik, kusjuures California eestlaskonna osatähtsus Ameerika eestlaste hulgas oli New Yorgi eestlaskonnaga võrreldes aastate jooksul kasvanud. Kõige vanematel eestlaste asualadel Ameerikas, Lõuna- ja Põhja-Dakotas ning Wisconsinis osariigis, oli aga eestlasi suhteliselt vähe järele jäänud, vahest veidi rohkem oli neid ainult Wisconsinis ümbruses.

Ehkki Ameerika eestlaste assimileerumise kohta andmestik puudub, saame me seda kaudselt hinnata - eeldades, et ainupäritolu on suures osas eestluse kandja - segaabielude osatähtsusest eestlaste hulgas. Viimast saab aga omakorda kaudselt tuletada eestlaste omavahelistest ja eesti-ameerika segaabieludest sündinud laste arvu vahekorradest.

1980. aastal elas Ameerika Ühendriikides kokku 16 721 eesti ainupäritoluga inimest, samas oli seal aga 12 169 Eestis sündinud inimest. Kui oletada, et kõik Eestis sündinud inimesed olid eestlased ja ainupäritoluga, siis saaksime vähemalt 4552 eestlast, kes olid sündinud (peamiselt) Ameerikas eesti perekondades. See arv ei ole aga kuigi suur, võrreldes 9273 eesti-ameerika segaabieludest sündinud eestlasega. Arvestades seda, et 50% segaabielude osakaalu puhul sünnib segapäritoluga lapsi kokkuvõttes ligi kaks korda enam, võime laias laastus väita, et esimese põlvkonna Ameerika eestlaste juures on segaabielude osatähtsus olnud keskmiselt 50% abielude üldarvust, varieerudes muidugi suuresti vanusrühmade lõikes. Ehkki viimane väide ei ole päris korrektne, annab ta siiski selge pildi sellest, et segaabielude osatähtsus Ameerikasse siirdunud eestlaste, tõenäoliselt just nooremate hulgas oli üsnagi kõrge. T.Parming (1970) teostas uurimuse aastatel 1953-65 Ameerikas leeritatud esimese põlvkonna eestlaste hulgas ning leidis, et selles rühmas oli segaabielude osakaal üle 60%. Teise põlvkonna eestlastel kasvas see ligi 70%-ni, kusjuures juba segaabieludest pärit eestlased abiellusid umbes 85% juhtudest mõnda teise rahvusgruppi kuulunud inimesega.

"Arvestades esimese põlve segaabiellude protsenti ja teise põlve võimalikku segaabiellude protsenti ning oletades praeguste suundade jätkumist, saaksid eestlased püsida Ameerikas etniliselt eraldatava rahvus- ning kultuurigrupina vaid umbes kaks ja pool põlve. Abieluliste endi arvamine selles küsimuses on 2,6 põlve... /-/ Kui me pagulasrahvajuhid aina arvavad, et eestlus tugevneb paguluses, siis nad vaatlevad üht tugevat tamme märkamata, et tammetõrudest ei tõuse uusi võrseid, ja et tamme enda juurestik järjekindlalt nõrgeneb, kuni mõnekümne aasta pärast ei saa enam lehed ega tüvi eluks vajalikke mahlu." (T.Parming.)

3.1.2. KANADA EESTLASED

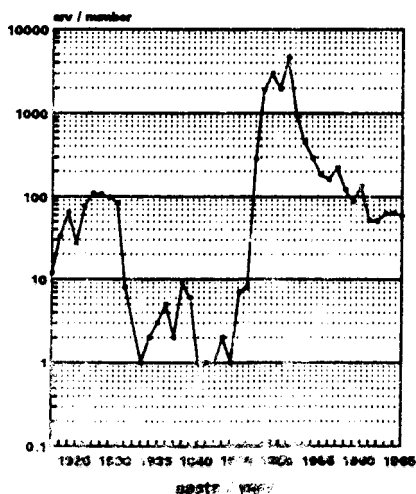
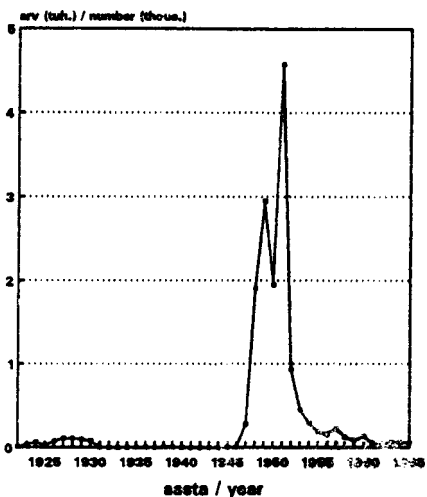
Sajandivahetusel, mil eestlasi Venemaalt ja samuti Eestist Põhja-Ameerikasse siirdus, asus hulk eesti maaharijaid elama Ida-Kanadas asetsevasse Alberta provintsi. XX sajandi esimesel kümnendil loodigi Alberta provintsi lõunaossa seitse eesti asundust. Hiljem siirdus Alberta eesti asundustesse rahvast ka Ameerika eesti asundustest. Siiski peab ütleva, et võrreldes Ameerika Ühendriikides elanud eestlaste arvuga, oli Kanadas eesti asunike arv selle sajandi teise kümnendi alguses suhteliselt tühine, küündides ehk mõnesajani (Laaman 1971).

Ka 1920-ndatel ja 1930-ndatel ei olnud Kanadasse minejaid palju. Ametlikult immigrerus ajavahemikul 1922-1940 Kanadasse 649 eesti päritoluga inimest, neist enamik 1920-ndate aastate lõpus (vt. joonis 23.) Nii ei saanudki eestlaste arv Kanadas ka enne II maailmasõda olla kuigi suur, mitte üle kahe tuhande inimese.

Praeguse Kanada eestlaskonna alustoe moodustavad sõjajärgsetel aastatel peamiselt Saksamaalt ja Rootsist Kanadasse ümberasustatud eesti põgenikud. Aastatel 1947-51 saabus IRO egiidi all Kanadasse 4118 eesti päritoluga inimest. See arv ei hõlmanud aga kaugeltki kõiki tol ajal Kanadasse siirdunud eestlasi. Kanada ametliku statistika kohaselt immigrerus ainuüksi ajavahemikul 1947-53 sinna 13 037 eesti päritoluga inimest (Aun 1985). Teada on, et siis läks Kanadasse arvukalt eestlasi peale Saksamaa veel Rootsist (4000-5000 inimest), Suurbritanniast ja teistest Euroopa riikidest (Kangro 1976, Reinans 1979). Ka 1950-ndate

Joonis 23. Eesti päritoluga inimeste sissereänne Kanadasse 1922-1965.

Figure 23. The immigration of people by Estonian origin to Canada between 1922 and 1965.

teisel poolel saabus Kanadasse keskmiselt paarsada eesti päritoluga inimest aastas, kes suuremas osas olid IRO ümberasustamisaktsioonide lõppedes Kanadasse välja rännanud Lõuna-Ameerikast ja Austraaliast (Eestlased Kanadas 1975). Nii tekkiski Kanadasse suhteliselt arvukas eesti kogukond, mille eripäraks nagu Ameerika eestlastelgi oli suur elujõulisus - moodustasid ju valdava osa sealsetest eestlastest inimesed, kes Eestist lahkudes olid olnud 20-30-aastased.

1961. aastal elas Kanadas kokku 18 550 esimese ja teise põlvkonna eestlast. Tõenäoliselt sel ajal, mil suurem osa Eestist Saksamaa ja Rootsi kaudu Kanadasse siirdunud inimesi oli juba perekonna jõudnud luua, oligi sealne eestlaskond oma õitseeas. 1971. aastal saadi Kanadas elavate eestlaste arvuks 18 810 inimest - seega oli Kanada eestlaskond 1960-ndate jooksul pisut (1%) suurenenud, küll aga suuremas osas juba Kanadas segaabielludest sündinud teise põlvkonna eestlaste arvel. Järgmisel, 1981. aasta rahvaloendusel, loetleti Kanadas eestlasi 15 915 inimest. Viimane arv ei ole küll eelnevatel rahvaloendustel saadud eestlaste arvuga võrreldav, sest 1981. aastal kasutati erinevalt varasemast pisut teistsugust kontseptsiooni etnilise päritolu määramisel. 1961. ja 1971. aasta rahvaloendusel kasutati teise põlvkonna immigrantide etnilise päritolu leidmisel isapoolset sugupuud, 1981. aasta rahvaloendusel võeti aga arvesse ka emapoolset päritolu - seega tekkis võimalus ise omale "sobiv" päritolu valida. Nagu näeme, avaldas see Kanada eestlaste arvukusele pärssivat mõju.

Teiseks oluliseks jooneks Kanada ja üldse väliseestlaste juures on olnud nende suur koondumine ühte (äärmisel juhul kahte-kolme) piirkonda. Tabelist (11) näeme, et läbi aastate on Ontario provintsis elanud 7/10 Kanada eestlastest, kusjuures põhiosa Ontario eestlastest on paiknenud Torontos ja selle ümbruses. Samuti on suhteliselt arvukamalt eestlasi asunud Vaikse ookeani ranniku äärses Briti Columbia provintsis, eriti selle pealinnas Vancouveris. Iseloomulik on ka see, et aastate lõikes on kahe suurema, Ontario ja Briti Columbia eestlaskonna osatähtsus järjest kasvanud. Tõenäoliselt on mainitud provintsid eestlaskond tänu oma suuremale arvukusele lihtsalt vastupidavam olnud, ehkki ka rändel on selles

kindlasti oma osa olnud - see, kes on soovinud eestikeelses (-meelses) ümbruskonnas viibida, on paratamatult pidanud kas siis Torontosse (Ontario) või Vancouverisse (Briti Columbia) siirduma.

TABEL 11. EESTI PÄRITOLUGA INIMESTE JAOTUMINE (%) KANADA PROVINTSIDE VAHEL 1951-1981.

TABEL 11. THE DISTRIBUTION (%) OF PEOPLE BY ESTONIAN ORIGIN BETWEEN THE PROVINCES OF CANADA BETWEEN 1951 AND 1981.

PROVINTS PROVINCE	1951	1961	1971	1981
Ontario	68.9	70.7	73.0	74.1
Briti Columbia	8.9	10.7	12.0	13.0
Alberta	8.3	6.0	4.5	5.0
Quebec	9.0	8.3	7.7	4.7
mujal	4.9	4.3	2.8	3.2
Kokku/Total	100.0 9818	100.0 18550	100.0 18810	100.0 15915*

*-1981. aasta rahvaloendusel kasutati etnilise päritolu defineerimisel erinevalt varasemast pisut teistsugust kontseptsiooni - kui varem määratleti isiku päritolu automaatselt isapoolse sugupuuga järgi, siis 1981.aastal võeti arvesse ka emapoolset päritolu-, mistõttu siis saadud andmed eestlaste arvukuse kohta ei ole võrreldavad 1951., 1961. ja 1971. aasta rahvaloenduse andmetega.

Allikad: Census of Canada in 1951, 1961, 1971, 1981. - Ottawa.

Aastal 1986 toimus järjekordne Kanada rahvaloendus. Erinevalt varasemast pöörati siis enam tähelepanu küsimustele, mis puudutasid isiku etnilist päritolu. Nii kasutati sarnaselt Ameerika Ühendriikide 1980. aasta rahvaloendusega isiku etnilise päritolu määratlemisel kahte kontseptsiooni: ainupäritolu ja segapäritolu. Ainupäritoluga isikud olid need, kelle kõik esivanemad põlvnesid ühest etnilisest grupist, segapäritoluga aga need inimesed, kelle esivanemad jagunesid mitme etnilise rühma vahel, kusjuures isik arvestati nende kahe etnilise grupi juurde, kellega ta ennast kõige rohkem samastas. Seega saadi tunduvalt ajakohasemat informatsiooni paljude etniliste rühmade kohta, kes olid Kanadas juba mitu põlvkonda elanud, samas aga säilitanud oma etnilise identiteedi.

Rahvaloenduse andmete kohaselt loetleti Kanadas 1986. aastal kokku 20 530 eesti päritoluga inimest,

kusjuures ainupäritoluga eestlasi oli 13 200 (64%) (vt. tabel 12). Suurem osa eestlasi paiknes Ontario provintsis, märkimisväärselt oli neid veel Briti Columbias, Albertas ja Quebecis (vt. joonis 24).

TABEL 12. EESTI PÄRITOLUGA JA EMAKEELEGA INIMESTE REGIONAALNE PAIKNEMINE KANADAS 1986.

TABEL 12. THE REGIONAL DISTRIBUTION OF PEOPLE BY ESTONIAN ORIGIN AND ESTONIAN AS THEIR MOTHER TONGUE IN CANADA IN 1986.

PROVINTS PROVINCE	I	II	III	IV	V	VI
Ontario	14225	69.3	10045	70.6	9835	69.1
Briti Columbia	3160	15.4	1660	52.5	1315	41.6
Alberta	1485	7.2	585	39.4	340	22.9
Quebec	1040	5.1	650	62.5	540	51.9
Nova Scotia	240	1.2	105	43.8	75	31.3
Manitoba	150	0.7	55	36.7	95	63.3
New Brunswick	130	0.6	40	30.8	50	38.5
Saskatchewan	80	0.4	50	62.5	35	43.8
Newfoundland	15	0.1
Loodeterritoorium	5	0.0
Prince Edward Island	0	0.0
Yukon	0	0.0
Kokku/Total	20530	100.0	13200	64.3	12305	59.9

- I- Eesti päritoluga inimeste arv antud provintsis / The number of people by Estonian origin in the specified province
- II- Antud osariigi eesti päritoluga inimeste arvu osatähtsus (%) Kanada eestlaste üldarvust / The percentage of people by Estonian origin in the specified province of the total number of Estonians of Canada
- III- Eesti ainupäritoluga inimeste arv antud provintsis / The number of people by Estonian single origin in the specified province
- IV- Eesti ainupäritoluga inimeste arvu osatähtsus (%) antud provintsi eesti päritoluga inimeste üldarvust / The percentage of people by Estonian single origin of the total number of people by Estonian origin in the specified province
- V- Eesti emakeelega inimeste arv antud provintsis / The number of people by Estonian as their mother tongue in the specified province
- VI- Eesti emakeelega inimeste arvu osatähtsus (%) antud provintsi eesti päritoluga inimeste üldarvust / The percentage of people by Estonian as their mother tongue of the total number of Estonians of the specified province

*- 1986. aasta Kanada rahvaloenduse andmetel etnilise päritolu kohta on saadud 20% valimist vastuseid, mistõttu eestlaste tegelik üldarv Kanadas võib sel ajal olla pisut suurem või väiksem. Oluliselt on aga see, et tõenäoliselt paiknes eestlasi kõigides Kanada provintsidar. Valimiste tuginevates ei leitud ühtegi eestlast kalli Prince Edward Islandi ja Yukoni provintsiast, samas elas aga mõlemas 1979 vastuseid põhjal vähemalt paar eesti emakeelega inimest.

Allikad: Census of Canada in 1986. - Ottawa.

Joonis 24. Eesti päritoluga inimeste regionaalne paiknemine Kanadas 1986.

Figure 24. The regional distribution of people by Estonian origin in Canada in 1986.

Ainupäritoluga inimeste osakaal oli selgelt suurim Ontarios (sealsetest eestlastest oli üle 70% ainupäritoluga), kuhu ka lõviosa Kanada eestlaskonnast oli koondunud. Samuti oli ainupäritoluga eestlasi suhteliselt rohkem (ligi 63%) Quebeci eestlaste hulgas. Viimase ilmingu põhjustajaks näib aga olevat Quebeci etnilise koosseisu omanäolisus: moodustavad ju sealse elanikkonna põhiosa prantsuskeelsed kanadalased. Tundub, et prantsuskeelses keskkonnas on eestlased olnud vähem aldis segaabielse loomisele kui ingliskeelse ümbruse puhul. Ainupäritoluga eestlaste "vähesus" (ligi 40%) Alberta provintsis tuleneb aga asjaolust, et sinna juba sajandi alguses Venemaalt ning 1920-ndatel kodumaalt siirdunud eestlased olid paratamatult aja jooksul rohkem seguneda jõudnud kui II maailmasõja järgsetel aastatel Kanadasse asunud eestlased, keda Alberta provintsis oli suhteliselt vähem kui mujal. Seetõttu ei olnud ka segapäritoluga inimeste suurem osatähtsus aastal 1980 sealse eestlaskonna puhul imekspandav. Samuti oli ka eestlaste emakeele oskus märgatavalt suurem nendes piirkondades (eriti Ontarios ja Quebecis), kus ainupäritoluga eestlaste osakaal oli suurem. Ainupäritolu ja eestikeelsus ongi Kanada eestlaste juures olnud omavahel tihedasti seotud: 1986. aasta rahvaloenduse kohaselt luges ligi 9/10 ainupäritoluga ning ainult 1/6 segapäritoluga eestlastest oma emakeeleks eesti keelt. Niisiis on selge, et üldjuhul on eesti keele oskus Kanada eestlaste hulgas seotud eesti ainupäritoluga. Sama võib öelda ka kodus kasutatava keele kohta: 54% ainupäritoluga ning ainult 7% segapäritoluga inimestest kasutas vähemalt ühe kodukeelena eesti keelt.

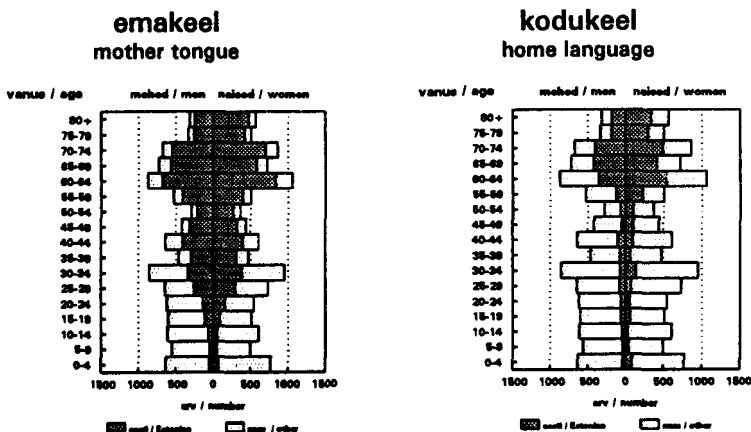
1986. aasta Kanada rahvaloenduse algandmete põhjal tehti eraldi tabelid erinevate etniliste ja keelerühmade vanuselise koosseisu kohta. Kui paljud üldnäitajad kajastavad ainult hetkeolukorda, siis vanuspüramiid annab hoopis parema ülevaate mõne etnilise rühma mineviku ning tuleviku kohta. Kanada eestlaste vanuspüramiid peegeldab ilmekalt II maailmasõja ajal põgenikena Läänderiikidesse sattunud eesti kogukonna üldpilti. Selle põhjal saame ka hea ülevaate eestluse kui sellise edasisest võimalikust arengust nii Kanadas kui ka mõnes teises Lääneriigis, kus elab arvukamalt eestlasi.

Jooniselt (25) näeme, et Kanada eestlaste vanuspüramiid aastast 1986 on üsnagi huvipakkuv. Suhteliselt suure osa Kanada eestlastest moodustasid inimesed, kes kodumaalt lahkudes olid olnud keskmiselt 20-30-aastased. Vähemal määral oli neid, kes olid põgenemisel olnud pisut vanemad. Väga väike oli aga nende eestlaste osakaal, kes olid sündinud 1930-ndail, olles seega sõjaajal veel lapseeas. Suhteliselt rohkem oli eestlasi jälle 35-44-aastaste vanusrühmas - need olid enamuses juba Saksamaal ja Rootsis põgenikelaagrites sündinud inimesed. 1950-ndatel, kui Kanadasse jõudnud eestlased olid suuremas osas abielluda jõudnud, sündis aga väga arvukas põlvkond eestlasi. Niisiis toimus Kanada eestlaste demoarengus teatud mõttes väikene "baby-boom", ehkki viimane oli tõenäoliselt seotud pigem vanuspüramiidist tingitud sündide üldarvu kasvuga kui laste arvu suurenemisega keskmiselt ühe naise kohta, mis oli teatavasti iseloomulik paljude Lääneriikide sõjajärgsele demoarengule. Edasine areng on toimunud lainekujuliselt: suuremad põlvkonnad on sünnitanud kokkuvõttes rohkem, väiksemad aga vähem lapsi.

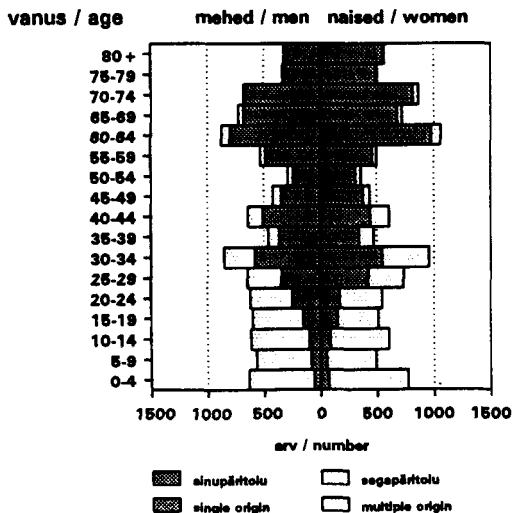
Milline oli aga erinevates vanusrühmades ainu- ja segapäritoluga eestlaste vahekord? Eestis sündinud inimeste hulgas (vanusrühm 45 ja vanemad) olid kahtlemata selges ülekaalus ainupäritoluga inimesed. Segapäritoluga inimesi oli väga vähe, neist mõned olid pärit kodumaal sõlmitud segaabielludest, teised olid aga juba sajandi esimestel kümnenditel Põhja-Ameerikasse ümberasunud Venemaa eestlaste järeltulijad. Saksamaal ja Rootsis põgenikelaagrites sündinud eestlaste hulgas oli segaabielludest sündinuid pisut rohkem, ehkki mitte eriti palju. Märgatavalt suurenes aga segapäritoluga inimeste osatähtsus juba Kanadas sündinud eestlaste hulgas. Oli loomulik, et Kanadasse elama asudes abiellus osa eestlasi teistesse etnilistesse rühmadesse kuulunud inimestega. Siiski moodustasid 1950-ndatel sündinud eestlastest suurema osa veel ainupäritoluga inimesed, segapäritoluga laste ülekaal sai alguse 1960-ndatel ning jätkus kasvades ka 1970-ndatel. 1980-ndate alguses, mil sünnitusikka oli jõudnud 1950-ndatel sündinud arvukas teise põlvkonna eestlaskond, oli valdav enamik siis sündinud lastest juba segapäritoluga. Seega oli segaabiellude võidukäik

Joonis 25. Eesti päritoluga, emakeelega ja kodukeelega inimeste vanuspüramiid Kanadas 1986.

Figure 25. The age-specific structure of people by Estonian origin, mother tongue and home language in Canada in 1986.

eesti päritolu Estonian origin

tõenäoliselt 1960-ndatest alates loonud 1980-ndateks olukorra, kus enamik kuni 20-aastaseid eestlasi pärines segaabielludest. Sellise väikese "suletud" rühma puhul nagu Kanada eestlased näib see protsess paratamatu olevat. Olulisim on aga siiski see, et segapäritoluga on enamikul juhtudel kaasnenum keeleline ja lõpuks üldine assimileerumine. Nii oli 1986. aastal eesti ainupäritoluga ja eesti emakeelega inimeste vanuspüramiid üsnagi sarnane - ainupäritolu tingis keskmiselt ligi üheksal juhul kümnest eesti keele oskuse. Kodukeelena kasutas aga eesti keelt veel vanem põlvkond, noorematega suheldi peamiselt inglise/prantsuse keeles (vt. joonis 25).

Niisiis oli 1986. aastal Kanadas kokku pisut üle 20 500 eesti päritoluga inimese, kellest umbes 6/10 moodustasid ainupäritoluga ja eesti emakeelega eestlased. Kuid edasise arengu seisukohalt on tähtsaim see, et ainupäritoluga ja eestikeelsed inimesed olid ülekaalus ainult vanemate eesti inimeste hulgas, noored olid aga peamiselt juba segapäritoluga ja eesti keele oskajaid oli nende hulgas suhteliselt vähe.

3.2. LÕUNA-AMEERIKA

3.2.1. BRASIILIA EESTLASED

Sajandivahetusel õhutas Brasiilia valitsus inimesi Euroopast Brasiilias leidunud vabadele maadele siirduma. Ka eestlased võtsid kutset kuulda: aastatel 1907-08 suundusidki sinna esimesed eesti asunikud Novgorodimaalt, Krimmist, Simbirskist ning samuti kodumaalt (Lewet 1938). Suurem osa Venemaalt ja Eestist väljarännanud inimesi asus elama "Nova Europa" asundusse, kuhu oli näiteks koondunud ka lätlasi (Engman 1932). Teine ja arvukam eestlaste Brasiiliasse asumine leidis aset ajavahemikul 1924-26. Siis siirdus sinna paar-kolm tuhat inimest, kusjuures ainuüksi 1925. aastal jõudis Brasiiliasse Eestist üle poolteise tuhande (1695 inimest) eestlase (Meie Tee 1972). See väljarändajate rühm panigi aluse tänasele Brasiilia eestlusele. 1930-ndate aastate keskpaigas küündis sealsete eestlaste arv 3000 inimeseni, kusjuures pooled eestlastest (1500 inimest) elasid Sao Paulos ja selle ümbruses, samuti oli suhteliselt arvukamalt (500 inimest) eestlasi veel Rio de Janeiros (Ise 1934).

1930-ndate aastate teisel poolel Brasiilia eestlaste arv tõenäoliselt pisut kahanes, sest on teada, et nii mõnedki 1920-ndatel Eestist Brasiiliasse asunud pöördusid siis kodumaale tagasi (Välis-Eesti Almanak 1937).

Pärast sõda siirdus Brasiiliasse IRO vahendusel vähemalt 158 eesti päritoluga inimest (Holborn 1956). Koos viimastega sai vahepeal vananema hakanud Brasiilia eestlaskond värsket verd juurde. Teisalt rändas aga 1950-ndate lõpus ja 1960-ndate alguses osa sõjajärgsetel aastatel Brasiiliasse asunud eestlasi edasi Kanadasse ja Ameerika Ühendriikidesse (Eestlased Kanadas 1975). Ajapikku on ka aeg Brasiilia eestlaste arvukust kärpinud: tänaseks ongi sinna jäänud umbes 300-400 eesti päritoluga inimest, kellest enamik paikneb Sao Paulos ja selle vahetus läheduses (Pruuli 1990).

3.2.2. ARGENTIINA EESTLASED

Teated esimese Argentiina eestlase kohta ulatuvad aastasse 1912, mil ärimees Hans Kranich võttis Eestist ette pika teekonna oma uuele kodumaale (Meie Tee 1956). Argentiina eestluse sünniajaks võime siiski lugeda aastaid 1924-26, kui Brasiilia valitsuse sisserännukampaaniast tingituna osa algselt Brasiiliasse välja rännata kavatsenud eestlasi selle naaberriiki Argentiinasse elama asus. Argentiinasse minejaid oli aga siiski suhteliselt vähem kui Brasiiliasse siirdunud. 1930-ndate aastate alguses elas Argentiinas umbes 500 eestlast, kes peaaesjalikult olid koondunud pealinna Buenos-Airesesse (Ise 1934).

Pärast II maailmasõda ümberasustati Argentiinasse ametlikult 201 eesti sõjapõgenikku ning 1950-ndate alguses oligi sealne eestlaskond tõenäoliselt oma arvulises maksimumis: siis arvati Argentiinas elavat 800-900 eesti päritoluga inimest (Meie Tee 1951, Holborn 1956). Aja jooksul on sealnegi eestlaskond kokku kuivanud. Praegu elab Argentiinas umbes paarsada eestlast, kes paiknevad peamiselt Buenos Aireses ja selle ümbruses.

"Samuti, nagu Brasiiliasse, on ka Argentiinasse tulnud eestlasi nii enne maailmasõda kui ka pärast seda. Enne sõda Buenos Airesesse elama asunud

eestlastest on suurem osa kaunis jõukale järjele jõudnud. Kahjuks aga on nad suuremalt jaolt oma rahvusest võõrdunud. Ainult vähesed neist on oma rahvusest tänapäevani huvitatud ja seltsielust tegelikult osa võtnud. /-/ Võrreldes Argentiina eestlaste majanduslikku olukorda Brasiilia eestlaste omaga, arvan, et Argentiina eestlased ikkagi vähe paremini edasi jõudnud ja kultuursemates oludes elavad, kui Brasiilia eestlased. Siiski pole see vahe kuigi suur, ja nii Argentiinas kui ka Brasiilias leidub viletsuses vaevlevaid kui ka heale järjele väljajõudnud eestlasi. Arvan, et Argentiina jahedam kliima meile põhjamaalasile rohkem sobib, kui Brasiilia troopikamaakliima, ja sellepärast Argentiina eestlased ka suutsid osutada suuremat tahtejõudu eluvõitluses. Selle tagajärjel on nad rohkem edasi jõudnud." (R.Ise.)

3.2.3. EESTLASED MUJAL LÕUNA-AMEERIKAS

Peale Brasiilia ja Argentiina elab tänapäeval Lõuna-Ameerikas suhteliselt arvukamalt eestlasi veel Venetsueelas. Pärast II maailmasõda siirdus sinna üle kahesaja eesti päritoluga inimese (Vernant 1953, Meie Tee 1955). Ehkki 1950-ndate lõpus võtsid nii mõnedki ette teekonna Põhja-Ameerikasse või Austraaliasse, on suurem osa Venetsueelasse ümberasustatud eestlasi jäänud sinna tänapäevani (Meie Tee 1955).

Mujal Lõuna-Ameerikas eestlasi kuigipalju ei tohiks olla: paarikümne inimese ümber leidub neid veel Tšiilis ja Paraguais.

3.3. AUSTRALIA JA UUS-MEREMAA

3.3.1. AUSTRALIA EESTLASED

Teadaolevalt asusid esimesed eestlased Austraaliasse XIX sajandi viimastel kümnenditel. Ametliku statistika järgi elas 1884. aastal Austraalias kaks Eestis sündinud inimest (Lindsaar 1961). Mõnevõrra arvukamalt (umbes sada inimest) siirdus eestlasi Austraaliasse I maailmasõja päevil. Käesoleva sajandi teise kümnendi lõpus paikneski Austraalias umbes 150-200 inimese suurune eestlaskond (Nigol 1918, Lindsaar 1961).

Järgmine ja tunduvalt arvukam rändevoog siirdus

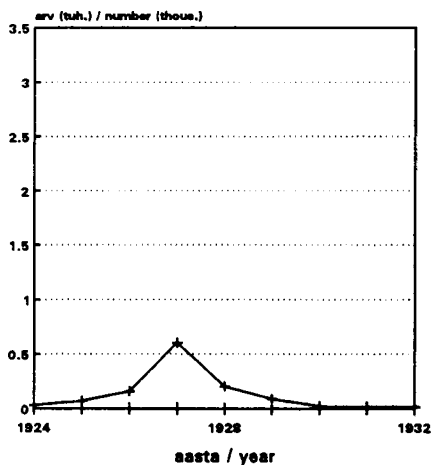
Eestist Austraaliasse 1920-ndate teisel poolel, peamiselt aastatel 1926-28 (vt. joonis 26). Aastal 1929 saadi Austraalia eestlaste arvuks juba 868 inimest. Ka 1930-ndate alguses sai Austraalia eestlaskond kodumaalt värsket verd juurde, nii et 1933. aastal asus Austraalia mandril ligi tuhat (997) Eestis sündinud inimest. Kokku oli ajavahemikul 1924-32 Austraaliasse saabunud 1196 Eestis sündinud isikut, samal ajal kui Austraaliast oli lahkunud 301 eestlast (Norrak 1933). Seega kasvas mainitud aastatel Austraalia eestlaskond rände tagajärjel 895 inimese võrra, kusjuures lõviosa (üle 80%) eestlastest jõudis Austraaliasse aastatel 1926-28. 1933. aasta rahvaloenduse kohaselt paiknes suurem osa (74%) eestlastestest Uus-Lõuna-Walesi osariigis, peamiselt Sydney linnas, samuti selle vahetus läheduses Thirlmere'is ja Cabramaltas, kus eestlased omasid aedviljapõlde ja linnufarme (Meie Tee 1937). Vähem oli eestlasi Queenslandis (11%) ja Victorias (9%).

1930-ndate teisel poolel ja 1940-ndate alguses läks eestlasi Austraaliasse suhteliselt vähem. 1947. aastal, mil peeti järjekordne Austraalia rahvaloendus, elas seal 1102 Eestis sündinud inimest. Selle arvu sisse kuulusid aga ainult Eestist väljarännanud eestlased, Austraalias sündinud eestlaste tolelaegse arvukuse kohta kahjuks andmed puuduvad. Kuna enamik 1920-ndate teisel poolel Austraaliasse elama asunuteist olid noored inimesed, siis võib arvata, et 1930-ndatel aastatel sündis Austraalias suhteliselt arvukalt eesti päritoluga lapsi. Kui palju eesti lapsi täpselt sündis on raske öelda, kuid oletagem, et mõnisada kindlasti. Seega võib arvata, et II maailmasõja lõppedes, enne sõjapõgenike saabumist, küündis Austraalia eestlaskonna suurus poolteise tuhande inimeseni, kusjuures ligi 8/10 neist paiknes Sydney ümbruses.

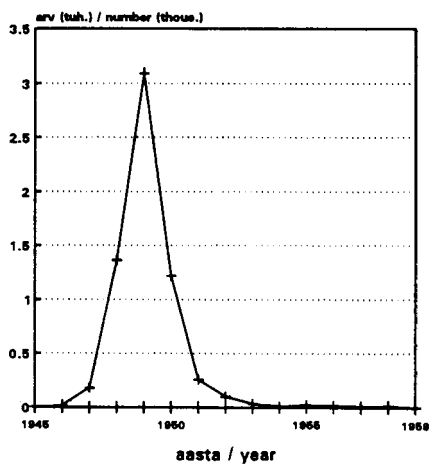
Esimesed eesti päritoluga sõjapõgenikud saabusid IRO egiidi all Austraaliasse 1947. aastal. Järgneva kolme aasta jooksul asus Austraaliasse ligi viis ja pool tuhat eestlast (vt. joonis 26). Kokku ümberasustati IRO poolt ajavahemikul 1947-52 Austraaliasse 5958 eesti päritoluga inimest. Lisaks läks sinna eestlasi ka omal käel: sõja lõpust kuni aastani 1960 saabus Austraaliasse ühtekokku 6359 eestlast, samal ajal kui eestlastest lahkujaid oli 322

Joonis 26. Eestis sündinud inimeste sisseränne
 Austraaliasse 1924-1932 ja 1945-1959.
 Figure 26. The immigration of Estonian-born people to
 Australia between 1924 and 1959.

1924-1932

1945-1959

inimest (saldo 6037). Niisiis oli Austraaliasse Ameerika Ühendriikide, Kanada ja Rootsi järel tekkinud arvukuselt neljas väliseestlaste kogukond, mille suurus koos varem tulnutega ja nende järeltulijatega ulatus kaugelt üle 7000 inimese.

1954. aastal elas Austraalias rahvaloenduse kohaselt 6549 Eestis sündinud inimest. Kui 1920-ndatel saabunud eesti väljarändajad olid suuremas osas siirdunud Uus-Lõuna-Walesi, siis sõjapõgenikest eestlased asusid pea kõikidesse Austraalia osariikidesse. Nii elaski 1954. aastal arvukalt eestlasi peale Uus-Lõuna-Walesi (49% Austraalia eestlaste üldarvust) veel Victorias (21%) ning Lõuna-Austraalias (14%). Suhteliselt väiksemad eestlaskonnad paiknesid Lääne-Austraalias ja Queenslandis, vähe oli eestlasi aga endiselt Põhjaterritooriumil ja Tasmaania saarel. Ligi 9/10 eestlastest oli asunud linnadesse - nii oli lisaks Sydney eestlaskonnale (Uus-Lõuna-Wales) arvukas eestlaste pere tekkinud ka Melbourne'i (Victoria) ja Adelaide'i (Lõuna-Austraalia).

Kuna Austraaliasse läinud eestlased olid nii nagu Kanadasse ja Ameerika Ühendriikidesse siirdunudki peamiselt 20-30-aastased, siis sõlmiti põhilised abielud selle grupi liikmete poolt mõni aeg pärast uue kodumaaga kohanemist, valdavalt 1950-ndate aastate jooksul. Huvitava analüüsi Austraalia eestlaste abiellumuse kohta nendest aastatest on teinud P.Lindsaar (1961). Eesti rahvusgrupi siseste ja väliste abielude vahetõrja vaadeldes on ta leidnud, et Austraaliasse saabunud eesti noortest abiellus suurem osa, ligi 7/10 mõnda teise rahvusrühma kuulunud inimesega. Seega oli Austraalia eestlaste hulgas segaabiellude osakaal suurem juba paguluse algaastail, samal ajal kui Ameerika Ühendriikides ja Kanadas algas segaabiellude võidukäik suhteliselt hiljem, 1960-ndatel aastatel. Viimane asjaolu seondub eelkõige Austraaliasse saabunud eestlaskonna väiksearvulisusega, teisalt ka sealsete eestlaste soolis-vanuselises koosseisus valitsenud ebakõlaga: mehed olid suures ülekaalus 20-24-aastaste, naised aga 30-39-aastaste vanusrühmas.

Kuna edaspidi Austraalia eestlaskond mujalt olulist täiendust ei saanud, hakkas Eestis sündinud inimeste arv paratamatult aegamööda kahanema: 1961.

aastal oli Austraalias 6046, 1971. aastal 5313, 1981. aastal 5041 ja 1986. aastal 3895 Eestis sündinud inimest (vt. joonis 27). 1920-ndatel Austraaliasse siirdunud eestlaste väljasuremisest annab märku Austraalia eestlaste arvukuse märgatav kahanemine ajavahemikul 1981-86. Nimelt oli siis enamik neist ületanud 80. eluaasta piiri. Ka sõjapõgenikena saabunud eestlastest olid paljud selleks ajaks juba pensioniikka jõudnud.

Esimese detailsema ülevaate Austraalia eestlastest, mis hõlmaks ka Austraalias sündinud eestlasi, saame aastast 1978. Ametliku statistika andmetel elas siis Austraalias 5094 esimese põlvkonna (Eestis sündinud) ning 2687 teise põlvkonna (vähemalt üks vanematest Eestis sündinud) eestlast - kokku seega 7781 inimest. On olemas ka andmed eesti päritoluga inimeste kohta: otseselt või kaudselt oli eestlusega seotud umbes 9000 inimest. Viimane arv oligi tõenäoliselt Austraalia eestlaste tolleaegne maksimumsuurus, ehkki sellesse oli arvestatud ka suur hulk selliseid inimesi, kes bioloogiliselt küll eestlastest pärinesid, kuid kultuuriliselt olid juba ammu eesti rahvusgrupiga sideme kaotanud.

TABEL 13. EESTI PÄRITOLUGA INIMESTE REGIONAALNE
PAIKNEMINE AUSTRALIAS 1986.

TABEL 13. THE REGIONAL DISTRIBUTION OF PEOPLE BY
ESTONIAN ORIGIN IN AUSTRALIA IN 1986.

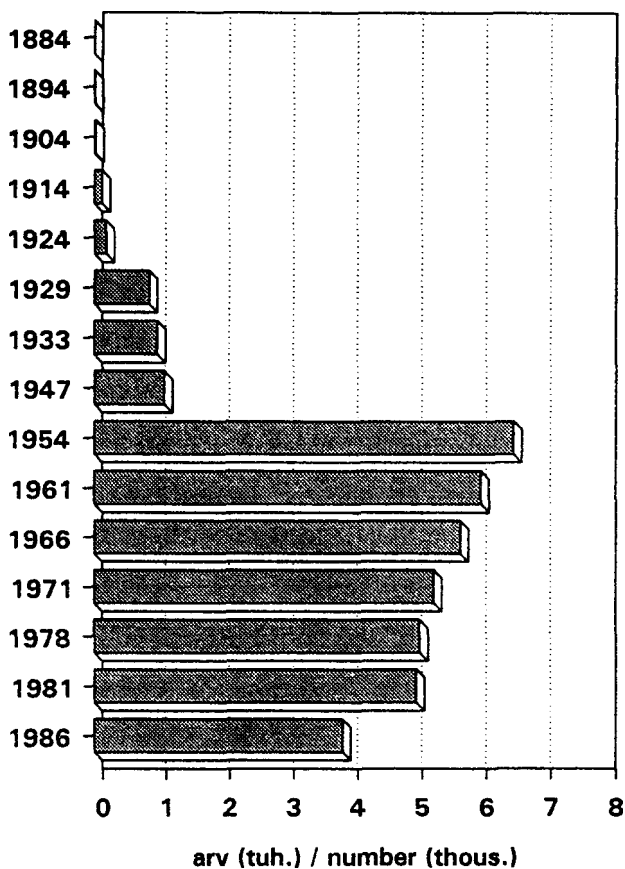
OSARIIK STATE	ARV NUMBER	OSATÄHTSUS (%) PERCENTAGE
Uus-Lõuna-Wales	2929	46.2
Victoria	1272	20.1
Lõuna-Austraalia	868	13.7
Queensland	499	7.9
Lääne-Austraalia	381	6.0
Pealinn Canberra	229	3.6
Tasmaania	124	2.0
Põhjaterriitorium	32	0.5
Kokku/Total	6334	100.0

Allikad: Haas,Õ. ja Siska,V., 1988. Eestlased
Austraalias. - Adelaide.

Joonis 27. Eestis sündinud inimeste arvukuse muutumine Austraalias 1884-1986.

Figure 27. The changes in the number of Estonian-born people in Australia between 1884 and 1986.

aasta / year

Parema ülevaate eesti päritoluga inimeste arvukusest Austraalias saame aga 1986. aasta rahvaloenduse andmete põhjal. Siis elas Austraalias 6334 inimest, kes rahvaloendusel samastasid ennast eesti rahvusgrupiga. Eestis sündinud inimesi oli Austraalias samal ajal 3901. Niisiis, kui oletada, et enamik Eestis sündinud isikuid identifitseeris ennast eestlasena, siis Austraalias sündinud eestlasi võis olla kuni 2400 inimest.

Suurem osa (46%) Austraalia eestlastest paiknes nii nagu varemgi Uus-Lõuna-Walesi osariigis (keskuseks Sydney). Arvukamad eesti kogukonnad olid veel Victoria osariigis (Melbourne) ning Lõuna-Austraalias (Adelaide). Teistes osariikides oli eestlasi vähem, vahest mingil määral leidus neid osariikide suuremates linnades, samuti Austraalia pealinnas Canberras (vt. tabel 13, joonis 28).

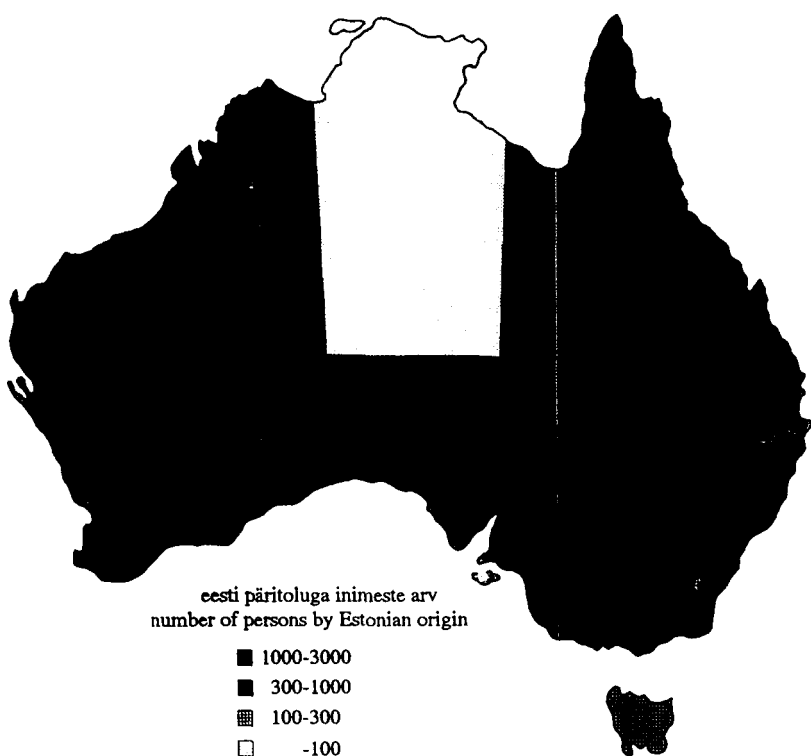
3.3.2. UUS-MEREMAA EESTLASED

1920-ndate aastate lõpus, kui arvukas Eestist väljarännanud inimgrupp oli Austraaliasse jõudnud, asusid mõned algselt Austraaliasse siirduda kavatsenud inimestest elama Uus-Meremaale (Riisman 1936). II maailmasõja eel elas Uus-Meremaal 28 Eestis sündinud inimest, kes paiknesid riigi kahes suuremas linnas: Wellingtonis ja Aucklandis. Sõjaajal kasvas sealsete eestlaste arvukus märgatavalt küll suhteliselt, kuid mitte eriti palju absoluutselt: 1945. aastal saadi Uus-Meremaa eestlaste arvuks 45 inimest.

Tänasele Uus-Meremaa eestlusele pandi aga alus 1940-ndate aastate lõpus ja 1950-ndate alguses, mil eestlastest sõjapõgenikud sinna jõudsid. Ajavahemikul 1946-54 asuski Uus-Meremaale 286 eesti päritoluga inimest, samal ajal kui riigist lahkus 66 eestlast (saldo 220 inimest, vt. joonis 29). 1956. aastal, kui toimus Uus-Meremaa järjekordne rahvaloendus, saadi Eestis sündinud isikute arvuks 240 inimest. Sellest arvust jäid välja aga peamiselt Saksamaal ja samuti Uus-Meremaal sündinud eesti lapsed. Aasta varem, 1955. aastal, oli eestlaste endi poolt läbi viidud eraviisiline loendus ning siis oli Uus-Meremaa eestlaste üldarvuks saadud 271 inimest (Lindsaar 1961). Samuti koguti tol korral andmeid eestlaste vanuselise

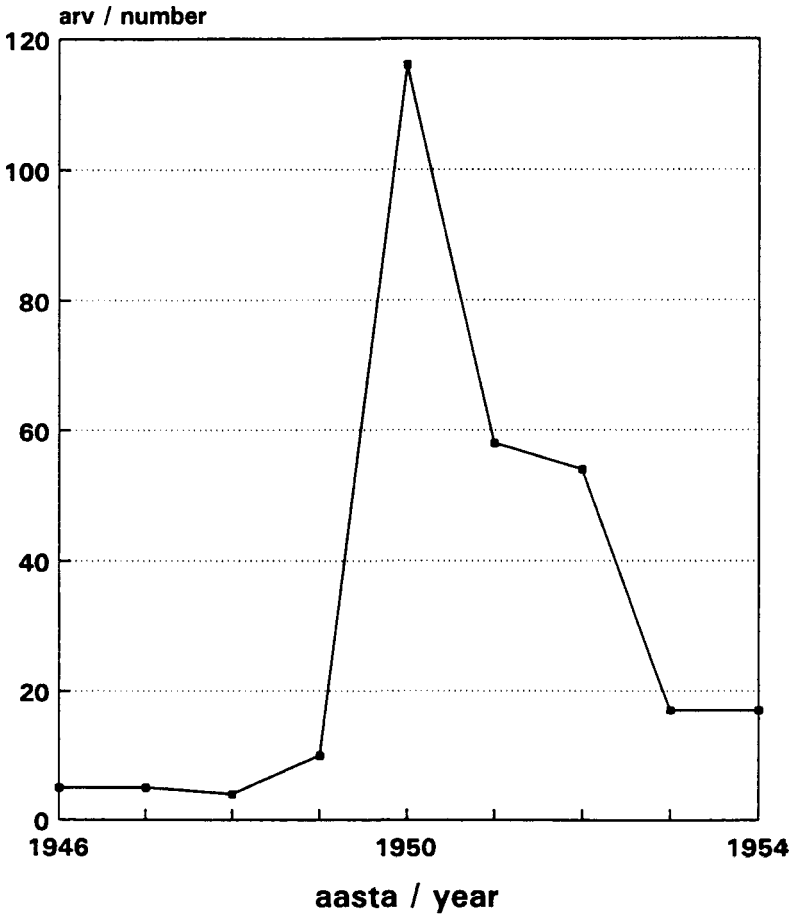
Joonis 28. Eesti päritoluga inimeste regionaalne paiknemine Austraalias 1986.

Figure 28. The regional distribution of people by Estonian origin in Australia in 1986.

Joonis 29. Eesti sündinud inimeste sisseränne Uus-Meremaale 1946-1954.

Figure 29. The immigration of Estonian-born people to New-Zeland between 1936 and 1991.

jaotumise kohta. Nii nagu Kanadas ja Austraalias, domineerisid ka Uus-Meremaa eestlaskonna hulgas inimesed, kes kodumaalt põgenedes olid olnud 20-30-aastased (vt. joonis 30). Väga vähe oli aga neid inimesi, kes Eestist lahkudes olid kuulunud 10-19-aastaste vanusrühma.

Ajapikku on Uus-Meremaa eestlaskond kokku kuivanud (vt. joonis 31). Enamik põgenikena sinna läinud eestlastest on tänaseks ületanud seitsmekümnenda eluaasta piiri, nooremaid on aga vähe. 1991. aastal elas Uus-Meremaal 126 eestlast, neist 46 inimest (37%) asus Aucklandis, 44 (35%) Wellingtonis ning 15 inimest (12%) Christchurchis (Eestlased maailmas 1991).

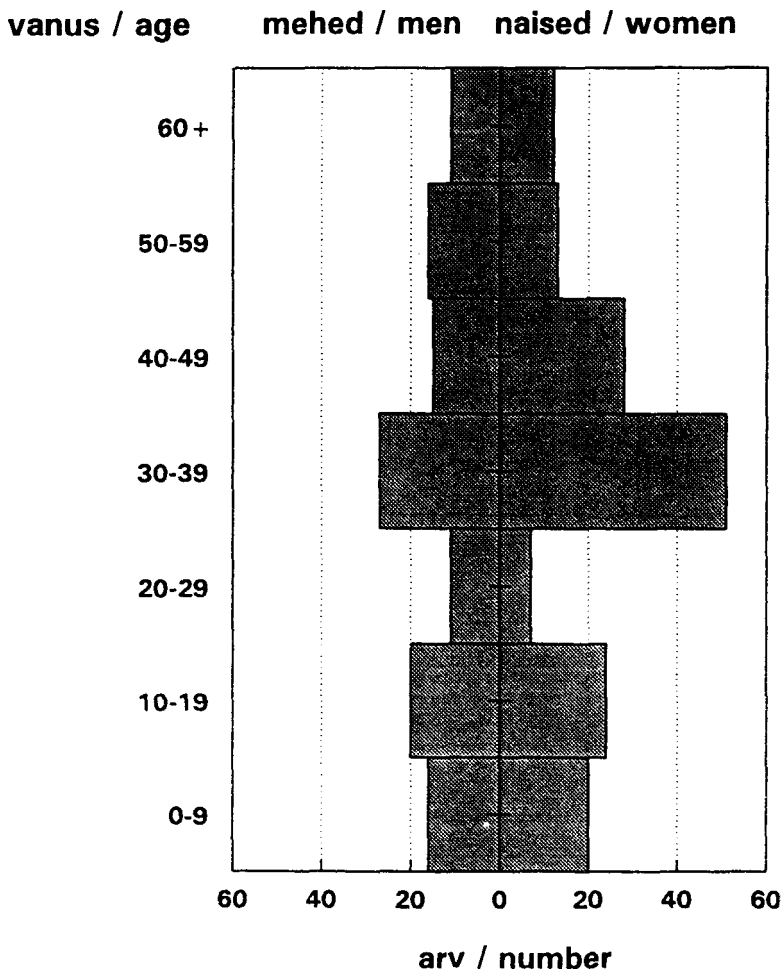
"Kui emigrantide vool Euroopast pärast sõda otsaga Uus-Meremaale jõudis, paisati uustulnukad laiali üle kogu Uus-Meremaa. Aja jooksul ja pärast kohustuslikku ja lepingus ettenähtud tööaja lõppu, algas kogunemine suurematesse keskustesse. Eestlastest ja vist ka teistest rahvusgruppidest läks suurem enamus maa suuremasse linna Aucklandi, seejärel Wellingtoni ning siis Christchurchi, maa lõunasaarel... /-/ Wellingtonis sõlmitud abielud on senini ühe erandiga olnud kõik segaabielud - ja seda peamiselt õiges ja sobivas vanuses vastaspoole puudumise tõttu. Muidugi on sellases abielus kodune keel paratamatult inglise keel ning eluviiski tavaliselt uus-meremaalik, eriti seal, kus naine on uus-meremaalanna. Ka paljud lapsed, kes saabusid siia 3-4 aastastena või kes siin sündinud, hakkavad eesti keelt unustama. Peamine põhjus selleks - emakeelse kooli puudumine ja vanemate vähene huvi asja vastu." (Ajakirjast "Meie Tee".)

3.4. EUROOPA

3.4.1. ROOTSI EESTLASED

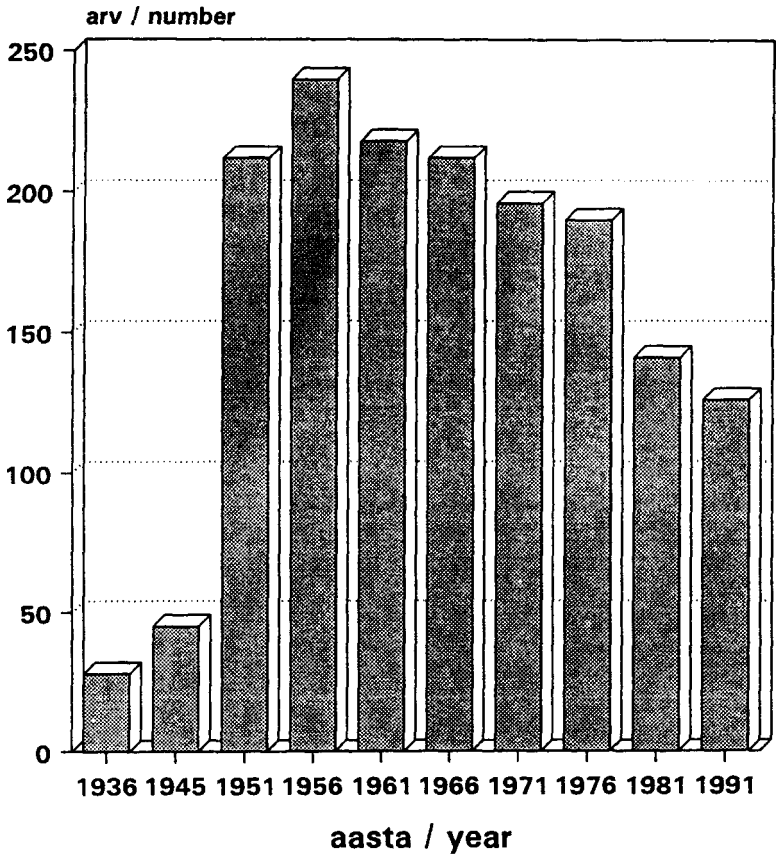
Kahtlemata on Rootsi tänapäeval üks suurimaid eestlaste keskusi väljaspool kodumaad. Erinevalt Kanadast, Austraaliast ja eriti Ameerika Ühendriikidest elas enne II maailmasõja algust Rootsis eestlasi vähe. Esimesed teadaolevad andmed Eestis sündinud inimeste kohta Rootsis pärinevad aastast 1920. Siis loetleti neid seal 327 inimest. 1930. aasta rahvaloendus andis Rootsi eestlaste arvuks 492 inimest. Tõenäoliselt ei olnud eestlaste osakaal nendegi väheste Eestist pärit

Joonis 30. Uus-Meremaa eestlaste vanuspüramiid 1955.
 Figure 30. The age-specific structure of Estonians in New Zealand in 1955.

Joonis 31. Eestis sündinud inimeste arvukuse muutumine Uus-Meremaal 1936-1991.

Figure 31. The changes in the number of Estonian-born people in New Zealand between 1936 and 1991.

inimeste hulgas kuigi suur. Eesti Vabariigi ametliku statistika andmetel moodustasid suure osa Rootsi siirdunute eestirootslased. Nii võibki arvata, et enne II maailmasõja algust elas Rootsis umbes paar-kolmsada eestlast.

Esimene arvukam eestlaste grupp suundus Rootsi 1943. aastal, kui suurem osa eestirootslastest Eestist lahkus. Massiline eestlaste põgenemine Rootsi leidis aset aga 1944. aasta augustis-septembris (Raag 1989). Rootsi ametliku statistika kohaselt asus 1945. aasta alguses riigis 22 099 Eestist pärit inimest. See arv ei hõlmanud aga alla 16-aastaseid lapsi - nende arvu on hinnatud 3500-le (Raag 1989) -, mistõttu tegelikkuses küündis Eestist pärit inimeste arv tol ajal Rootsis 25-26 tuhande inimeseni. Siiski on küsimuseks jäänud see, kas viimane arv sisaldas ka eestirootslasi või mitte. Üldlevinud on arvamus, et eestlasi siirdus Rootsi umbes 25 000 ning eestirootslasi kuni 7000 inimest (Vernant 1953, Kangro 1976). Viimasel ajal on siiski juurduma hakanud teadmine, et sellesse 25-tuhandelisse põgenikegruppi kuulusid nii eestlased kui ka eestirootslased (Reinans 1979, Raag 1989). Tõenäoliselt see nii oligi. Ekholm (1984) on arhiivimaterjalidele toetudes leidnud, et 1945. aastal viibis Rootsis eestlasi, lätlasi ja leedulasi kokku 25 000 inimest ning lisaks 6500 eestirootslast. Teades, et lätlasi ja leedulasi oli kokku pisut üle 4000 inimese, saame eestlaste arvuks kuni 21 000. Rootsi 1950. aasta rahvaloenduse kohaselt oli riigis 25 062 Eestis sündinud inimest. Viimane arv sisaldas aga nii eestlasi kui ka eestirootslasi. Selle arvu põhjal - arvestades, et eestirootslasi oli umbes 6500 - saaksime Rootsis 1950. aastal ligi 19-tuhandelise eestlaskonna. Sel ajal oli aga osa Rootsi põgenenud eestlastest juba teistesse riikidesse (näiteks Lõuna-Aafrika Uniooni) siirdunud. Rootsist mujale ümberasunud eestlaste arv ei saanud siiski olla veel kuigi suur: põhiline osa 4-5 tuhandest ülemeremaadesse siirdunud eestlasest lahkus riigist tõenäoliselt 1951. aastal (Ekholm 1984). Eelnevast arutlusest järeldubki, et Rootsi jõudis Eestist umbes 25-26 000 inimest, kellest ligi 20 000 oli eestlasi. (Varem on sellele arvule tähelepanu juhtinud A. Reinans (1979)). Eraldi küsimus on muidugi see, kui paljud ennast eestirootslastena ülesandnutest olid eestlased.

Rootsi saabunud eestlaste arvu juures viibisin pikemalt seetõttu, et sellel on olnud oluline roll nii Eestist Lääneriikidesse jõudnud sõjapõgenike kui ka tänase väliseestlaskonna arvukuse kindlaksmääramisel.

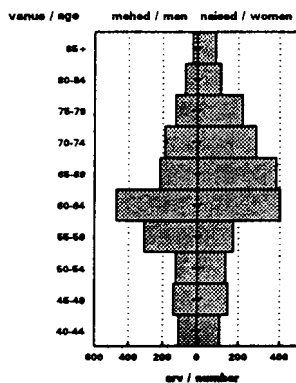
Ka Rootsi põgenenute hulgas domineerisid noored, 20-30-aastased inimesed. Arvukalt oli aga ka vanemaid inimesi ning lapsi, seega olid kõik vanusrühmad esindatud. Võrreldes 1986. aastal Rootsis elanud Eestis sündinud inimeste vanuspüramiidi Kanada ja Austraalia eestlaste omaga näeme (vt. joonis 32), et Rootsi eestlaskonna üks eripärasid ongi seisnenud selle vanuselise koosseisu suuremas ühtluses, samal ajal kui Austraalia ja Kanada eestlaskonnas on aegade jooksul arvuliselt domineerinud inimesed, kes põgenemisel olid keskeltläbi 20-30-aastased. See erinevus on ka mõistetav: enamik Eestist lahkunud lastega perekondi ning vanemaid inimesi jäi olude sunnil Rootsi (samuti Saksamaale), nooremad võtsid aga ette teekonna ülemeremaadesse, kuhu just üksikute tööealiste inimeste sisserännet soositi. Selline suhteliselt ühtlasem vanuseline jaotumine on soodustanud Rootsi eestlaskonna pikaajalisemat ja tasakaalukamat aktiivsust, sest säilinud on põlvkondade järjepidev vaheldumine. Kanada ja Austraalia (tõenäoliselt ka Ameerika Ühendriikide) eestlaskond oli väga aktiivne küll 1950-ndatel ja 1960-ndatel, mil pärast sõda sinna asunud eestlaskond oli oma "parimates aastates", samas tekkis aga selle grupi aktiivsest elust tagasitõmbumisega 1970-ndatel tühimik, sest lihtsalt puudus noorem eestlaskond, kes vahetust oleks pakkunud (Kreem 1975). Alles 1980-ndatel, kui aktiivselt sekkusid ellu 1950-ndatel sündinud noored, muutus olukord sealsetele eestlusele jälle pisut soodsamaks. Niisiis on Kanada ja Austraalia (ja ka Ameerika Ühendriikide) eestlaskonna elujõulisusele olnud omane lainekujuline rütmilisus - kord on see tõusnud kõrgele, siis langenud, et jälle tõusta, saavutamata aga eelneva tõusu kõrgust. Rootsi eestlaskond on samal ajal elanud tunduvalt "tasakaalukamat" elu.

Tasapisi on küll Rootsi siirdunud eestlasi vähemaks jäänud, kuid samas on arvukalt eestlasi Rootsis juurde sündinud. Kuna Eestis sündinud inimeste arvu muutumine on Rootsi rahvaloenduste põhjal üsnagi hästi jälgitav (vt. joonis 33), siis jääb vaid üle

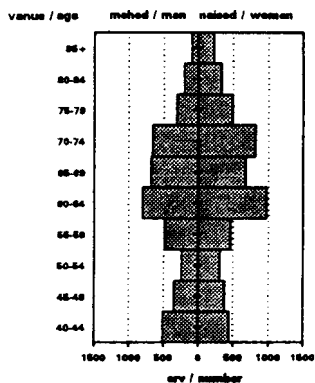
Joonis 32. Kanadas, Austraalias ja Rootsis elavate Eestis sündinud inimeste vanuselise koosseisu võrdlus 1986.

Figure 32. The comparison of Estonian-born people by age-specific structure in Canada, Australia and Sweden in 1986.

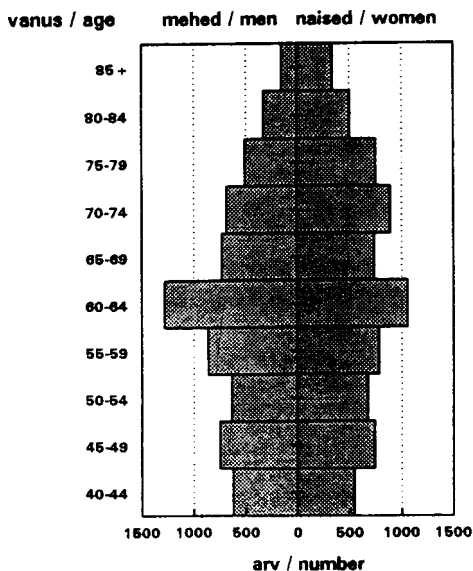
Austraalia eestlased
Australian Estonians

Kanada eestlased
Canadian Estonians

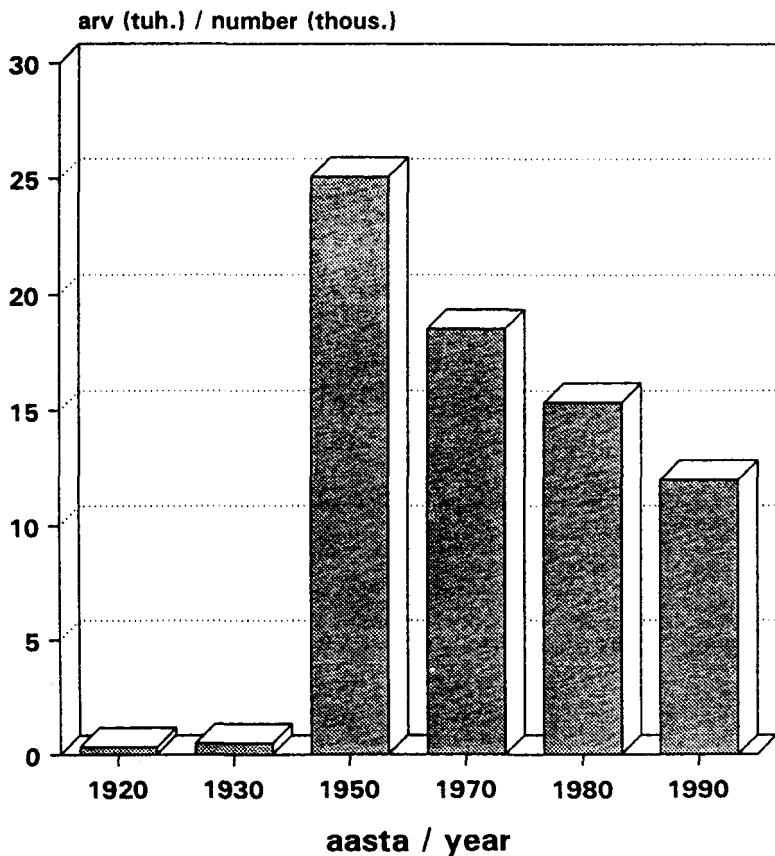

Rootsi eestlased
Swedish Estonians

Joonis 33. Eestis sündinud inimeste arvukuse muutumine Rootsis 1920-1990.

Figure 33. The changes in the number of Estonian-born people in Sweden between 1920 and 1990.

esitada küsimus, kui palju on praegu Rootsis elavate Eestis sündinud inimeste hulgas eestlasi ning kui palju on Rootsis sündinud eestlasi?

Aastast 1979 on pärit A.Reinansi (1979) poolt tehtud arvestused Rootsi eestlaste arvukuse kohta. Siis elas seal 15 700 Eestis sündinud inimest, kellest umbes 10-11 tuhat võis olla eestlasi. Teise põlvkonna suuruse hindas Reinans 15 000 inimesele, kellest umbes 4000 eestlast oli sündinud Rootsis eesti peredes, ülejäänud põlvnesid aga eesti-rootsi segaabielludest.

TABEL 14. EESTIS SÜNDINUD INIMESTE REGIONAALNE
PAIKNEMINE ROOTSIS 1990.

TABEL 14. THE REGIONAL DISTRIBUTION OF ESTONIAN-BORN
PEOPLE IN SWEDEN IN 1990.

LÄÄN COUNTY	ARV NUMBER	OSATÄHTSUS (%) PERCENTAGE
Stockholm	5409	44.1
Göteborg	1691	13.8
Södermanland	748	6.1
Älvsborg	710	5.8
Malmöhus	632	5.1
Östergötland	579	4.7
Uppsala	424	3.5
Västmanland	291	2.4
Örebro	262	2.1
Halland	221	1.8
Kalmar	214	1.7
Jönköping	158	1.3
Skaraborg	150	1.2
Värmland	130	1.1
Gotland	125	1.0
Gävleborg	120	1.0
Kristianstad	86	0.7
Kopparberg	82	0.7
Blekinge	66	0.5
Västernorrland	65	0.5
Kronoberg	49	0.4
Norbotten	23	0.2
Jämtland	20	0.2
Västerbotten	20	0.2
Kokku/Total	12275	100.0

Allikad: Sveriges officiella statistik. Folkmängd 31 dec 1989. - Stockholm.

Niisiis oli eestlaste arv kahe põlvkonna peale kokku 25-26 tuhat inimest, kellest - eeldades, et enamik Eestis sündinud eestlasi oli pärit eesti peredest - umbes 14-15 tuhat eestlast oli ainupäritoluga, ülejäänud 11 tuhat aga segapäritoluga. Lisaks olid Rootsis siis juba olemas ka kolmanda põlve eestlased, kelle arvukuse kohta aga teave puudub, kuid kes tõenäoliselt olid suuremas osas segapäritoluga inimesed.

Rootsi saabudes asustati eestlased põgenikelaagritesse, mis paiknesid Kesk-Rootsi ida- ja lääneosas, hiljem siirdusid viimased juba omal käel ümbruskonna väikelinnadesse, seejärel aga suurematesse keskustesse: Ida-Rootsis Stockholmi ning Lääne-Rootsis Göteborgi (Raag 1989). Need kaks linna on jäänud Rootsi eestlaste peamisteks keskusteks tänapäevani. 1990. aastal elas 44% Eestis sündinud inimestest (eestlastest) Stockholmi, ligi 14 % Göteborgi läänis (vt. tabel 14). Arvukamalt oli eestlasi veel Stockholmi lääniga piirnevas Södermanlandi läänis, samuti Göteborgi läänist idas paiknevas Älvsborgi läänis. Niisiis Kesk-Rootsi idaosa ja Lääne-Rootsi ongi alad, kuhu on koondunud suurem osa Rootsi eestlaskonnast (vt. joonis 34).

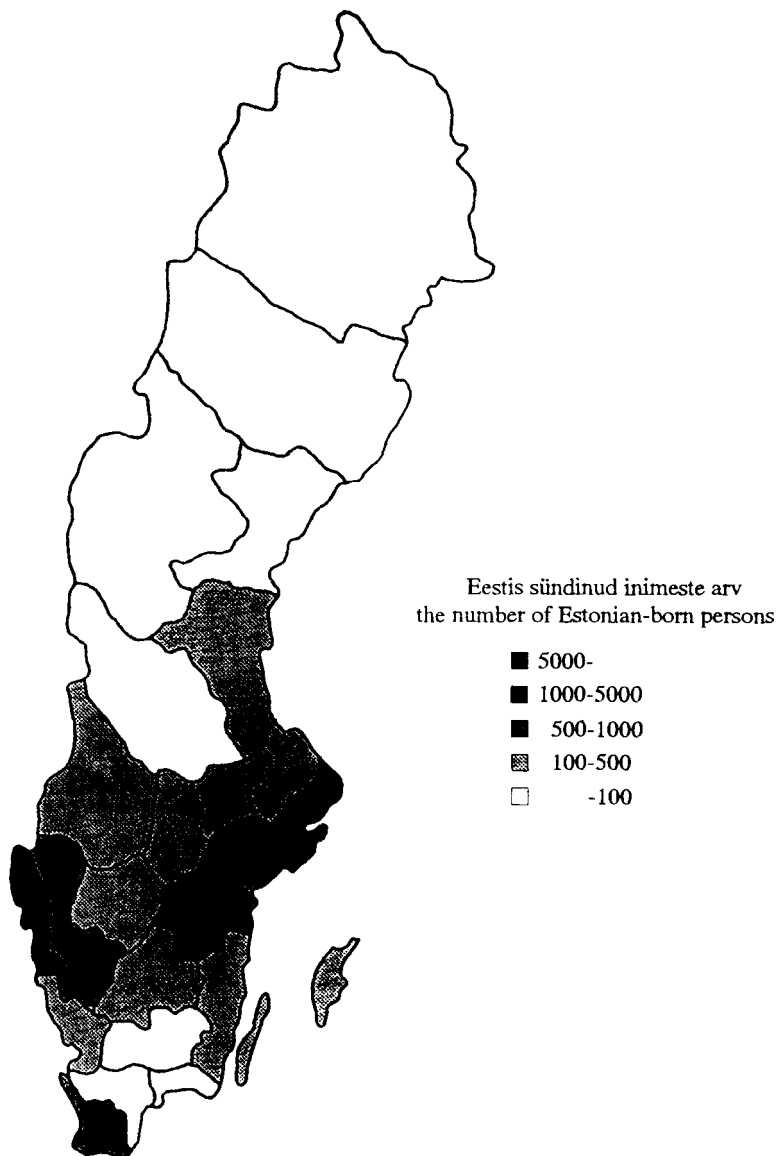
3.4.2. SUURBRITANNIA EESTLASED

Suurbritannia eestlaste arv piirdus enne II maailmasõda umbes poole tuhande inimesega, kellest enamik elas pealinnas Londonis. II maailmasõja ajal siirdus Suurbritanniasse üle tuhande eesti meremehe, kes sõjakeerises olid kodumaalt lahkunud. Sõja lõppedes saadeti aga Saksamaalt üle 5000 eestlase Suurbritanniasse tööle. 1950. aastal asuski Eesti suursaadiku Torma andmetel Suurbritannias kokku 7458 eestlast. See arv jäigi sealse eestlaskonna sõjajärgseks maksimumiks. Järgnevatel aastatel lahkusid paljud algsest Suurbritanniasse läinud noored inimesed ülemeremaadesse. Arvatakse, et neid võis olla umbes 3500, nii et maha jäi kuni 4000 inimest (Eestlased maailmas 1991).

Tänaseks on Eestis sündinud eestlasi Suurbritannias veel umbes poolteist tuhat, lisandunud on aga seal sündinud teise ja kolmanda põlvkonna eesti

Joonis 34. Eestis sündinud inimeste regionaalne paiknemine Rootsis 1990.

Figure 34. The regional distribution of Estonian-born people in Sweden in 1990.

päritoluga inimesed. Inglismaa Eestlaste Ühingu ja A.Ojasoo poolt edastatud andmete kohaselt elas 1991. aastal Suurbritannias pisut üle 2700 eesti päritoluga inimese. Lõviosa (83%) sealsetest eestlastest paiknes Inglismaal, kus põhilisteks keskusteks olid London, Bradford, Leicester, Leeds ja Nottingham. Vähem oli eestlasi (14%) Walesis (keskuseks Cardiff), Šotimaal asus aga ainult 3% Suurbritannia eestlaskonnast.

3.4.3. SAKSAMAA EESTLASED

Saksamaal enne II maailmasõda elanud eestlaste kohta andmed puuduvad. Tõenäoliselt ei olnud seal eestlaste arv tol ajal kuigi suur, küündides ehk mõnesajani (Välis-Eesti Almanak 1933).

Sõja käigus sattus Saksamaale erinevate autorite hinnangute kohaselt 30-50 tuhat eestlast (Parming 1970), kellest suurem osa asus pärast sõda Lääneriikide poolt okupeeritud maa-alal paiknenud põgenikelaagrites. Ametlikult on teada, et laagrites viibis 1946. aasta lõpus 31 221 eestlast, kellest üle poole (53%) paiknes Ameerika Ühendriikide haldusalal. Suurbritannia poolt hõivatud aladel asus 43%, Prantsuse tsoonis 4% Saksamaal viibinud eestlastest. Lisaks oli hulk eestlasi leidnud endale varjupaiga väljaspool põgenikelaagreid. Neid võis arvestuste kohaselt olla üle 10 000 inimese (Ernits 1966).

Alates 1947. aasta teisest poolest kuni 1952. aastani lahkus enamik sõjaajal Saksamaale sattunud eestlasi IRO egiidi all teistesse riikidesse. Paljud - eriti need, kes asusid väljaspool laagreid - läksid oma kulu ja kirjadega. Saksamaale jäi järele suhteliselt väike eestlaste pere, kellest suure osa moodustasid vanurid, sõjainvaliidid ning lapsed. Lääne-Saksamaa ametlike andmete kohaselt elas 1954. aasta alguses Saksamaal 4167 eestlast (Meie Tee 1954). Arvukaim eestlaskond (35% üldarvust) paiknes Baieris, samuti oli eestlasi vähemal või rohkemal määral kõigis teistes piirkondades (vt. tabel 15). Eestlaste ühtlane jaotumine paljude liidumaade vahel ning suuremate keskuste puudumine sai aga üheks takistavaks asjaoluks Saksamaa eestluse organiseerimisel ning seega selle elujõu säilitamisel.

Tänaseks on eestlaste arv Saksamaal veelgi

väiksemaks jäänud. Sealse eesti organisatsiooni andmetel elab praegu Saksamaal kokku umbes 2400 eestlast, kellest 2/3 moodustavad üle 60-aastased inimesed, noorem generatsioon aga praktiliselt puudub (Eestlased maailmas 1991). Viimane asjaolu ei luba paraku Saksamaa eestlusele enam pikka eluiga ennustada.

TABEL 15. EESTLASTE REGIONAALNE PAIKNEMINE LÄÄNE-SAKSAMAAL 1954.

TABEL 15. THE REGIONAL DISTRIBUTION OF ESTONIANS IN WEST-GERMANY IN 1954.

LIIDUMAA REGION	ARV NUMBER	OSATÄHTSUS (%) PERCENTAGE
Baier	1456	34.9
Baden-Württemberg	762	18.3
Nordrhein-Westfalen	668	16.0
Niedersachsen	447	10.7
Schleswig-Holstein	272	6.5
Hamburg	216	5.2
Hessen	202	4.8
Rheinland-Pfalz	97	2.3
Lääne-Berliin	39	0.9
Bremen	8	0.2
Kokku/Total	4167	100.0

Allikad: Meie Tee 1955.

3.4.4. BELGIA EESTLASED

1920-ndate aastate lõpus, mil majanduskriis Eestis teravaks muutus, suundus üks osa Eestist väljarännanud inimesi Belgia Kuningriiki. Arvataksegi, et sel ajal tekkis Belgias eesti kogukond, mille suuruseks loeti umbes 100 inimest (Välis-Eesti Almanak 1938).

Pärast II maailmasõda oli Belgia üks esimesi riike, kes Saksamaal asunud eesti sõjapõgenikke vastu hakkas võtma. Aastal 1947 siirdus ligi 1000 eesti meest Belgia söekaevandustesse tööle. Enamik ei jäänud sinna aga kauaks - suhteliselt kehvade tingimuste tõttu pöördus suurem osa mõne aja möödudes Saksamaale tagasi. Ametlikult jäi Belgiasse 270 eesti päritoluga inimest, kusjuures neistki rändas osa hiljem Kanadasse ja

Ameerika Ühendriikidesse (Meie Tee 1955, Holborn 1956). Praegu elab Belgias veel umbes 100 eestlast, suuremateks keskusteks on Brüssel, Liege ja Antwerpen (Eestlased maailmas 1991).

3.4.5. HOLLANDI EESTLASED

Enne II maailmasõda eestlasi Hollandis peaaegu ei olnud. Teada on, et 1930-ndatel aastatel lõpus elas seal paarkümmend eesti päritoluga inimest (Eesti Hõim 1929). Sõjasündmustest põhjustatuna sai aga Holland kodumaaks umbes 200 eestlasele, kusjuures 110 neist saabus sinna IRO vahendusel (Meie Tee 1955, Holborn 1956). Enamik eestlasi asus elama riigi suurematesse linnadesse: Haagi, Rotterdami, Amsterdami ja Eindhovenisse. Tänapäevani Hollandi eestlaste arvu võib hinnata umbes 35-40 inimese peale (Eestlased maailmas 1991).

3.4.6. PRANTSUSMAA EESTLASED

1920-ndate aastate jooksul oli paarsada eestlast endale uue kodumaa leidnud Prantsusmaal (Eesti Hõim 1928). Pärast II maailmasõja lõppu kasvas sealne eestlaskond veel umbes paarisaja inimese võrra: ametlikult asustati Prantsusmaale IRO vahendusel 179 eesti päritoluga inimest (Holborn 1956). Nii nagu mitmest teisest Euroopa riigist, siirdus suur osa Prantsusmaa eestlastestki mõne aja möödudes Kanadasse, Ameerika Ühendriikidesse, samuti Austraaliasse. Lahkusid eelkõige nooremad inimesed, järele jäi ainult vanem generatsioon.

Praegu elab Prantsusmaa eestlaste endi andmetel seal veel umbes 100-120 eesti päritoluga inimest, kellest lõviosa paikneb Pariisis (Eestlased maailmas 1991).

3.4.7. TAANI EESTLASED

Enne II maailmasõda elas Kopenhaagenis mõnikümmend eestlast. Ka mujal Taanis oli eestlasi mõnikümmend, nii et Taani eestlaste tolleaegset üldarvu on hinnatud kuni saja inimeseni (Eesti Hõim 1928). Sõja lõppedes viibis Taanis ametlikult 1010 eesti sõjapõgenikku (United

Nations 1951). Enamik eestlastest aga ümberasustati 1940-ndate lõpus Taanist IRO vahendusel teistesse riikidesse, mistõttu Taani jäi umbes sadakond inimest (Eestlased maailmas 1991).

Aastast 1951 on pärit sealse eesti organisatsiooni poolt koostatud Taani eestlaste vanuspüramiid. Näeme (vt. joonis 35), et Taani jäänud umbes saja eestlase hulgas domineerisid arvukuselt inimesed, kes olid sündinud aastatel 1919-26 - seega need, kes Eestist põgenemisel olid olnud keskmiselt 20-25-aastased. Suhteliselt vähem oli vanemaid inimesi, veelgi vähem aga lapsi. Taani eestlaste vanuspüramiid annab veel korra selge pildi sellest, et valdav enamik II maailmasõja käigus kodumaalt lahkunud eestlastest olid noored, 20-30-aastased inimesed.

Nüüdseks on Taanis eestlasi veel umbes poolesaja ringis, neist suurem osa paikneb pealinnas Kopenhaagenis või selle vahetus läheduses (Eestlased maailmas 1991).

3.4.8. SOOME EESTLASED

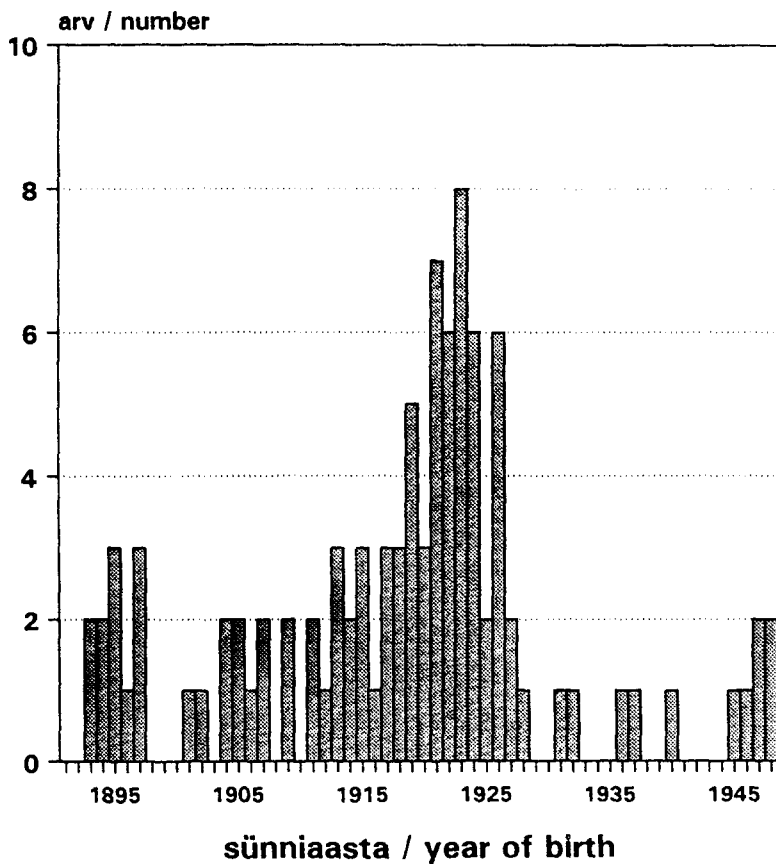
Soome ja Eesti kui naaberriikide vahel on alati tihe rändeline side valitsenud. Arvatakse, et juba XVIII sajandi alguses asus põhjaeestlasi Soome, peamiselt Kirkkonummi lähisteale. Samuti on tollest ajast teada soomlaste ümberasumised Põhja-Eesti rannikualadele (Nigol 1918, Kallas 1903, Liiva 1936).

Esimene arvukam eestlaste siirdumine Soome leidis aset käesoleva sajandi esimesel kümnendil, kui Vene Impeeriumis valitsenud terava poliitilise õhkonna tõttu paljud eesti tuntud ühiskonna- ja kultuuritegelased Soomemaale asusid. Sajandi teise kümnendi lõpus hindaski A.Nigol (1918) Soomes asunud eestlaste arvu 2000 inimesele. Eestlaste põhiliseks keskuseks oli kahtlemata Helsingi - oli ju paljude tegevus seotud sealse ülikooliga. 1930-ndate aastate alguses elas Helsingis umbes 500, Soomes kokku ligi 1500 eestlast (Välis-Eesti Almanak 1933, Meie Tee 1934). Seega oli osa endistest Soome eestlastest, eelkõige poliitilised põgenikud, koos Eesti Vabariigi tekkimisega kodumaale tagasi pöördunud.

II maailmasõja ajal sattus eestlasi Soome arvukalt: ainuüksi umbes 3000 eesti meest osales Talve-

Joonis 35. Taanis 1951. aastal asunud eestlaste sünniaastad.

Figure 35. The years of birth of Estonians in Denmark in 1951.

ja Jätkusõjas. Siiski lahkus aastal 1944 enamik sõjasündmuste tõttu Soome läinud eestlasi kas kodumaale või siis Rootsi, nii et järele jäid ainult üksikud eesti päritoluga inimesed (Eestlased maailmas 1991).

Soomes elavate eestlaste sõjajärgse arvukuse kohta on teavet saada üsnagi keeruline, sest eelkõige poliitilisest oludest tingituna on sealne eestlaskond kuni tänaseni olnud suhteliselt vähe organiseerunud. Küll võib aga julgesti lähtuda eeldusest, et pärast sõda jäi Soome ainult üksikuid eestlasi. Viimaste aastakümnete jooksul on aga Soome siirdunud hulgaliselt eestlasi nii kodumaalt kui ka ülemeremaadest. Eestist on eriti arvukalt inimesi Soome asunud just viimaste aastate jooksul. Ehkki paljud neist on Soome läinud mõneks ajaks õppima või tööle, on suhteliselt suur ka nende hulk, kes alalist elamisluba on taotlenud.

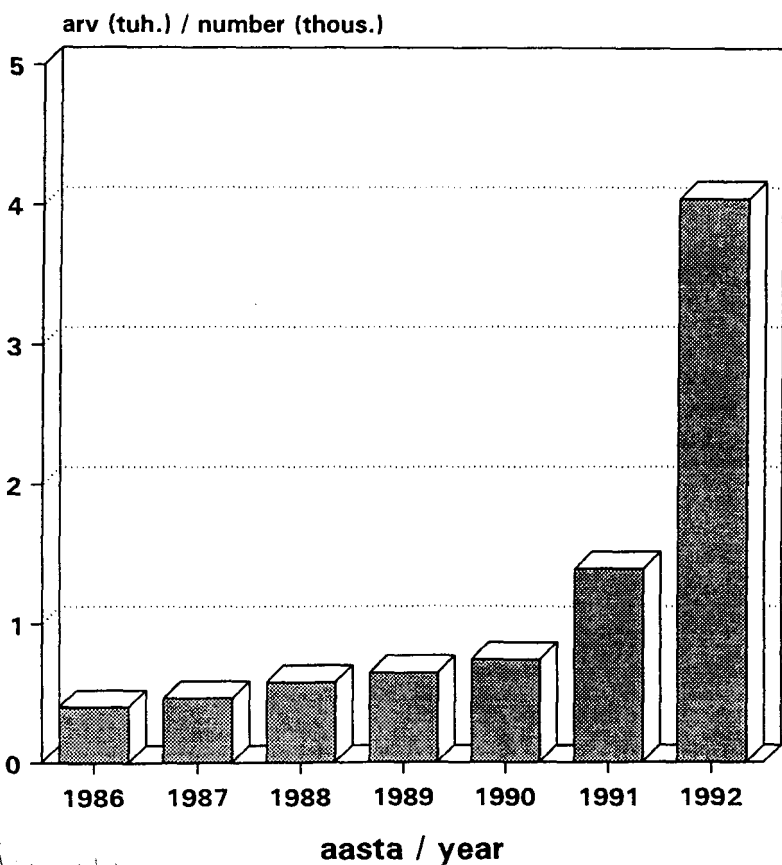
Esimesed ametlikud andmed eesti emakeelega inimeste arvu kohta Soomes pärinevad aastast 1986. Siis oli seal kokku 465 eestikeelset inimest. (Andmestikku kaasati kõik need, kes olid Soomes püsivalt viibinud vähemalt ühe aasta.) Järgnevatel viie aasta jooksul kasvas aga Soome eestikeelne elanikkond lausa eksponentsaalselt ning 1991. aasta lõpus oli Soomes 4045 eesti emakeelega inimest (vt. joonis 36). Siiski tuleb mainida, et viimane arv sisaldas nii eestlasi kui ka neid Eestist pärit ingerisoomlasi, kellel oli emakeeleks eesti keel. Eestikeelseid ingerisoomlasi on aga Eestist Soome läinud üpris arvukalt. Võib arvata, et tõenäoliselt moodustasidki suurema osa 4-tuhandelisest Soome eestikeelsest elanikkonnast 1991. aastal ingerisoomlased.

1992. aasta algusest pärit eesti emakeelega inimeste vanuspüramiidi vaadates näeme (vt. joonis 37), et valdava enamiku Soome "eestlastest" moodustavad 20-45 aasta vanused inimesed. Võib öelda, et suhteliselt arvukalt on ka lapsi. Viimane asjaolu viitab eelkõige sellele, et tõenäoliselt on üsna arvukalt noori, äsja perekonna loonud inimesi (eriti just ingerisoomlaste hulgas), kes pikemaks ajaks kavatsevad Soome jääda.

Huvitav näib olevat ka see, et näiteks 1986. aastal (seega enne suuremat Soome siirdumist) moodustasid ligi 80% Soome "eestlastest" naised. Neist oli enamik Soome elama asunud abiellumise teel. Viimaste aastate jooksul on küll meeste osakaal

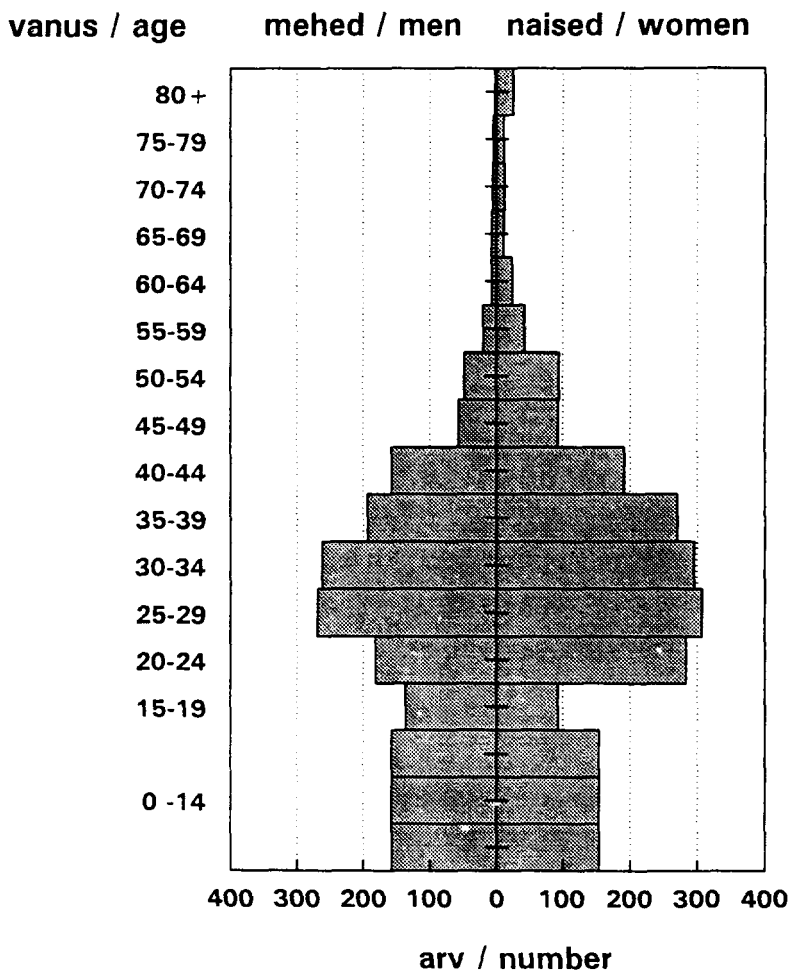
Joonis 36. Eesti emakeelega inimeste arvukuse muutumine Soomes 1986-1992.

Figure 36. The changes in the number of people by Estonian as their mother tongue in Finland between 1986 and 1992.

Joonis 37. Eesti emakeelega inimeste vanuspüramiid Soomes 1992.

Figure 37. The age-specific structure of people by Estonian as their mother tongue in Finland in 1992.

suurenenud, kuid siiski on naised tänaseni Soome "eestlaste" hulgas olulises ülekaalus (1991. aasta lõpus oli naisi 55%, mehi 45%).

Umbes 3/4 Soome eestikeelsest elanikkonnast elab linnades. Regionaalselt paikneb valdav enamik Soome "eestlastest" maa lõunaosas: Uusimaa (51% eestikeelsete inimeste üldarvust), Turu ja Pori (12%), Häme (12%) ning Kymi (7%) läänis.

Lõpetuseks võib öelda, et Soomes on üle 4000 eesti emakeelega inimese, kellest tõenäoliselt suurema osa moodustavad ingerisoomlased. Enamik eestlasi/ingerisoomlasi on Soome asunud viimaste aastate jooksul, sõjaajal sinna jäänuid ja nende järeltulijaid on aga üpris vähe.

3.4.9. EESTLASED MUJAL EUROOPAS

Peale eespool mainitud maade sattus II maailmasõja keerises eestlasi mõnekümne ringis veel Norrasse (IRO andmetel 37 inimest) ja Šveitsi (32 inimest). Seega paikneb nii Norras kui ka Šveitsis tänapäeval väike eesti kogukond, suurusega kuni poolsada inimest.

Üksikuid eestlasi on aegade jooksul siirdunud ka teistesse Euroopa riikidesse, kuid suuremaid eesti kogukondi nad arvatavasti praegu ei moodusta, vähemalt pole nendest midagi kuulda olnud.

3.5. AASIA

3.5.1. HIINA EESTLASED

Koos eestlaste siirdumisega Siberisse ja Kaug-Idasse XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses asusid mõned kodumaalt väljarännanutest elama Hiinasse (Nigol 1918). Hiina eestlaskonna tekkest võib kõnelda siiski alates aastatest 1918-19, kui hulk Venemaa eestlasi Harbiini rändas ja hiljem sealt Hiina lõunapoolsematele aladele valgus. Arvataksegi, et tol ajal elas Hiinas ligi 500 eestlast. Veidi hiljem, 1920-ndate alguses, hakkasid aga eestlased Hiina rasketest majandusoludest tingituna Ameerikasse ja Austraaliasse, samuti kodumaale tagasi minema. 1930-ndateks oli Hiinasse jäänud veel umbes 150 inimest, kes peaaesjalikult paiknesid Harbiinis ja Šanghais (Täht 1930, Sutt 1932, Rumberg 1935).

Edasised teated eestlastest Hiinas puuduvad. Siiski võib arvata, et nüüdsel ajal neid seal enam kuigipalju ei tohiks olla, sest viimase poole sajandi vältel ei ole teadaolevalt eestlasi sinna enam läinud. Sajandi teisel kümnendil Hiinasse asunute järeltulijad on aga tõenäoliselt ammugi mujale siirdunud või siis assimileerunud.

3.5.2. EESTLASED MUJAL AASIAS

Teistes Aasia riikides ei ole arvukamaid eestlaste kolooniaid olnud (erandiks on Türgi eestlased, kelle arengulugu käsitlesin peatükis "Venemaa eestlased"). Teateid üksikute eestlaste olemasolust on tulnud mitmest riigist: Jaapanist, Filipiinidelt, Pakistanist jm. (Täht 1930, Holborn 1956).

3.6. AAFRIKA

3.6.1. LÕUNA-AAFRIKA EESTLASED

Aastatel 1924-26, mil Eestist suurem väljarändamine toimus, lahkus eestlasi ka Aafrika ja Aasia suunas, kusjuures osa väljarännanutest valis endale sihtmaaks Lõuna-Aafrika Uniooni. 1930-ndatel aastatel arvatigi sealse eestlaskonna suuruseks umbes veerandsada inimest, kellest osa tegutses väikefarmeritena, osa oli tööl kullakaevandustes (Muna 1933).

Arvukamalt siirdus eestlasi Lõuna-Aafrikasse pärast II maailmasõda, täpsemalt aastatel 1947-49, kui 70 eestlasest sõjapõgenikku poliitilistel kaalutlusel Rootsist Lõuna-Aafrikasse asus. Nii tekkis Lõuna-Aafrikasse väike eesti kogukond, mille sõjajärgseks suuruseks on hinnatud 100-150 inimest. Põhiosa Lõuna-Aafrikasse läinud eestlastest asus elama Kaplinna, osa siirdus aga Johannesburgi (Meie Tee 1957, Kadak 1973). Arvestades Rootsist Lõuna-Aafrikasse läinud eestlaste suurt elujõulisust (enamik neistki olid noored inimesed), võib sealse eestlaskonna tänasegi suuruse hinnata umbes 100 inimeseni.

"Mõnikord on täheldatud, et paar peotäit eestlasi suurele ja võõrale maale on kui peotäis lehti tuulde. Tuul viib nad laiali ja mõnekümne aasta järele ei ole neist järel jälgegi. Võib olla, kuid meie püüame vastu

pidada neil positsioonidel, mis on jäetud meie kaitsta. Meie oleme siin hästi organiseeritud ning meie omavaheline kokkuvõidmine on kõva. Meie tahame siin vastu pidada vähemalt selle päevani, mil meie kodupind on jälle vaba. Tehku siis igauks, mida ta õigeks peab. Kuigi läheme ka siin - maailma parimas kliimas - vanemaks iga päevaga, on meil heameel kinnitada, et meie siin pealekasvav noorus on töökas ja püüdlik ning sama rahvuslikult meelestatud kui nende isad ja emad. Seda fakti peame meie Lõuna-Aafrika eestlaste kõige suuremaks saavutuseks. (Ajakirjast "Meie Tee".)

3.6.2. EESTLASED MUJAL AAFRIKAS

II maailmasõja järgsetel aastatel suundus eestlasi ka teistesse Aafrika riikidesse. Nii on teada, et ametlikult ümberasustati kümme tuhat inimest nii Marokosse, Alžeeriasse kui ka Etioopiasse (Holborn 1956), samuti oli parkümmend eestlast endale elukohaks valinud Rodeesia (Zimbabwe) pealinna Salisbury (Harare) (Meie Tee 1957).

III EESTLASED MAAILMAS

1. KUI PALJU ON EESTLASI MAAILMAS? ✓

See on küsimus, millega oma uurimistööd alustasin ning mille juurde olen paratamatult sunnitud selle lõpus tagasi pöörduma. Vaatamata paljudele "täpsetele" arvudele, mida eelnevates peatükkides erinevate riikide eestlaskonna suuruse kohta esile tõin, jääb üldistuste tegemine siiski üsna vaevarikkaks ja riskantseks tegevuseks. Isegi juhul, kui arvandmeid oleks piisavalt, on viimaste kokkuliitmine ebakorrektnene, seda lihtsalt nende erinevate saamisviiside tõttu. Siinkohal peitub probleem eelkõige eestluse määratlemises. Kui mõiste *eestlane* on kodumaal elava eestlaskonna puhul üsna üheselt arusaadav, vähemalt demograafiliste üldistuste tegemiseks, siis väljaspool Eestit elavate rahvuskaaslaste juures on see probleemiks number üks.¹⁾ Kuna oma uurimistöös olen toetunud erinevate riikide rahvaloenduste, samuti Välis-Eesti organisatsioonide andmestikule, siis paratamatult olen sunnitud tegema üldistusi nende andmete põhjal, mida minule on lähetatud ja mida kätte olen saanud, ehkki eri allikatele rajanevate andmete võrdluskõlblikkus jätab, nagu juba mainisin, soovida.

Järgnevalt tehtud üldistused tuginevad peamiselt kolmele erinevale eestluse kontseptsioonile: 1) Ameerika Ühendriikide, Kanada ja Austraalia eestlaste juures on määravaks teguriks olnud nende riikide rahvaloenduste andmestikus sisalduv teave isiku etnilise päritolu kohta (s.t. millise etnilise grupiga antud isik ennast kõige rohkem samastas), ka Rootsi eestlaste arvukust olen püüdnud kohandada selle definitsiooni järgi; 2) paljude teiste Lääneriikide (näiteks Suurbritannia, Saksamaa, Belgia, Prantsusmaa jt.) eestlaskonna on aga ära määratlenud sealsed eesti organisatsioonid, kellelt pärinevad andmed mainitud

riikide eestlaste arvukuse kohta; 3) endise Nõukogude Liidu rahvaloendustega hõlmatud territooriumil on eestluse määramise aluseks olnud rahvaloendustel esitatud küsimus isiku rahvuskuuluvuse kohta. Usun siiski, et parema puudumisel on nendele kolmele veidi erinevale eestluse kontseptsioonile rajanevad andmed üldistuste tegemise huvides kokkusobitavad ja seega võimaldavad anda pisut ülevaatlikuma pildi tänase eestlaskonna suurusest nii väljaspool kodumaad kui ka maailmas üldse.

Siinkohal on ka teine võimalus eestlusele lähenemiseks - emakeel. On väidetud, et eesti keel on eestlaste kui väikerahvuse esindajate juures üks olulisemaid identiteedikomponente (Laar 1990). Kuid probleemiks on see, et väliseestlaste keelekasutuse kohta on üpris vähe algandmeid; üldistuste tegemine on tõenäoliselt võimalik ainult Kanada eestlaste keelekasutuse mudeli ülekandmisel teiste riikide eestlastele. Siiski ei piirdu eestlus ainult eesti keele kasutamisega, eriti nüüd, mil Eesti on taas jalule tõusmas ja eestlaseks olemine võib Eesti ühiskonna eduka arengu korral järjest prestiižikamaks muutuda. Seega võib just päritolu/rahvus panna inimest huvi tundma oma esiisade maa ja kultuuri ning viimaks paratamatult ka keele vastu.

Ja lõpuks veel ühest eestlaste üldarvu leidmisega seonduvast probleemist. Nimelt ei ole andmed erinevate riikide eestlaste kohta pärit ühest aastast, vaid pigem ajavahemikust, mistõttu seegi avaldab otsest mõju saadud lõpptulemusele. Viimane probleem on siiski vist ainuke, mis lähitulevikus (siis kui ilmuvad publikatsioonid mitmes riigis aastatel 1990-91 läbiviidud rahvaloenduste tulemuste kohta) on suhteliselt kergesti kõrvaldatav.

1980-ndate aastate teisel poolel oli (peamiselt) sõjaajal Lääneriikidesse lahkunud eestlasi ja nende järeltulijaid kokku üle 86 000 inimese (neist pisut vähem kui poole moodustasid Eestis sündinud eestlased), endise Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Eesti alad) paiknes aga pisut üle 63 000 eestlase (vt. tabel 16). Niisiis elas väljaspool Eestit ligi 150 000 eesti päritoluga/rahvusest inimest. Samal ajal oli Eestis 963 281 eestlast, mis kokkuvõttes annaks eestlaste

üldarvuks maailmas umbes 1 113 000 inimest.

TABEL 16. EESTLASTE SUUREMAD KESKUSED VÄLJASPOOL EESTIT 1986-91.

TABEL 16. THE MAIN COUNTRIES OF LOCATION OF ESTONIANS OUTSIDE ESTONIA BETWEEN 1986 AND 1991.

VÄLISEESTLASED 1986-91
WESTERN ESTONIANS

VENEMAA EESTLASED 1989*
RUSSIAN ESTONIANS

RIIK STATE	ARV NUMBER	RIIK STATE	ARV NUMBER
Ameerika Ühendriigid	25760	Venemaa	46390
Rootsi	25500**	Ukraina	4208
Kanada	20530	Kasahstan	3397
Austraalia	6330	Läti	3312
Suurbritannia	2730	Gruusia	2316
Lääne-Saksamaa	2400	Usbekistan	854
Soome	640***	Valgevene	804
Brasiilia	350	Leedu	598
Argentiina	200	Kirgiisia	430
Venetsueela	150	Aserbaidžaan	324
Üus-Meremaa	130	Moldaavia	282
Prantsusmaa	110	Turkmeenia	217
Lõuna-Aafrika Vabariik	100	Tadžikistan	147
Belgia	100	Armeenia	89
Šveits	60		
Taani	50	Kokku/Total	63368
Norra	50		
Holland	40		
mujal	100		
Kokku/Total	86330		

*- siinkohal käsitlet Venemaa eestlaste all kõiki Nõukogude Liidu 1989. aasta rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Eesti) elanud eestlasi.

**- tabelis välja toodud Rootsi eestlaste arv kajaneb A.Reinansi (1979) hinnangutele ning hõlmab ainult esimese ja teise põlvkonna eestlasi. Välja on jäetud kolmanda põlvkonna eesti päritoluga inimesed (sõidusel, et nende hulgas on ennast eestlasena pidavaid inimesi vähe), keda A.Reinansi arvuste põhjal võis tol ajal olla mõni tuhat. Kuna Rootsi rahvaloendusel etnilise päritolu kohta küsimusi ei esitata, siis on raske öelda, kui palju on tegelikult Rootsis inimesi, kes ennast eesti rahvusrühpiga seastaksid.

***. Soomes viibivate eestlaste pärit inimeste (põhiliselt eestlaste ja ingerisoomlaste) arv kündis 1991. aasta lõpu 4-5 tuhandeni. Siiski on tabelis Soome "eestlaste" arvaks jäetud 640, mis pärineb 1989. aasta algusest. Viimane on seletatav asjaoluga, et suurem osa praegu Soomes viibivatest eestlast pärit inimestest arvestati 1989. aasta alguses tosinud Nõukogude Liidu rahvaloendusel Eesti rahvastiku hulka. Niisiis on eelnev mõendus tehtud eelkõige eestlaste üldarvu maailmas silmas pidades.

Allikad: Census of Canada in 1986. - Ottawa.; Eestlased maailmas. Ankeetküsitlus 1991.; Haas, Ö. ja Siska, V. 1988. Eestlased Austraalias. - Adelaide.; Reinansi, A. 1979. Eestlaskond Rootsis - mõned arvud. METROO teine raamat. - Stockholm.; US Census of Population in 1990. - Washington.; Vsesojuznaja perepis' naselenija 1989 goda. - Moskva.

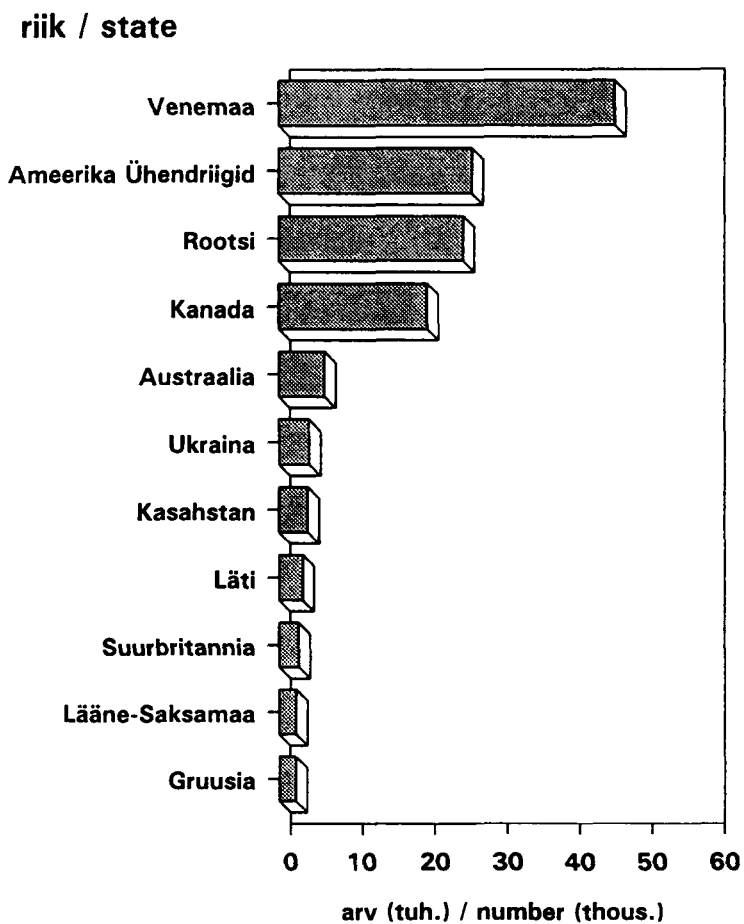
Nii võime öelda, et tänapäeval elab umbes 13% eestlastest väljaspool kodumaad. Teatavasti moodustasid sajandi teise kümnendi lõpus väljaspool Eesti alasid asunud eestlased umbes 19% eestlaste üldarvust, enne II maailmasõda oli nende osakaal kahanenud 15%-ni, II maailmasõda lõppedes aga tõusnud 17%-ni. Seega elab praegu eestlasi väljaspool kodumaad suhteliselt vähem kui varem selle sajandi jooksul, kuid siiski märkimisväärselt.

Suurim eesti kogukond asub tänapäeval kahtlemata Venemaal. Seal loetleti 1989. aastal üle 46 000 eesti rahvusest inimese. Samuti on arvukas, umbes paarikümnetuhandeline eestlaste pere nii Ameerika Ühendriikides, Rootsis kui ka Kanadas. Nendes 4 riigis elaski 1980-ndate aastate teisel poolel kokku ligi 80% väljaspool Eestit paiknenud eestlastest. Üle tuhande eestlase elas kokkuvõttes 11 riigis, moodustades 96% väljaspool kodumaad elanud eestlaskonnast (vt. joonis 38). Veel asus 100-1000-liikmeline eestlaste pere 16 riigis, nii et kokku koos Eestiga peaks praegusel ajal vähemalt sajaliikmeline eestlaskond paiknema 28 maailma riigis.

Ka eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste arvukuse kohta maailmas on võimalik üht-teist teada saada. Nii elas 1980-ndate lõpus endise Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (välja arvatud Eestis) 27 001 eesti emakeelega eestlast. Mujal võis eesti emakeelega eestlaste arv olla umbes 50 000, seda eeldusel, et Kanada eestlaste eesti keele kasutamiseiga seotud andmestik on rakenduskõlblik ka teiste riikide eestlastele. Liites viimased kaks arvu selgub, et keskmiselt umbes pooled ligi 150-tuhandelisest eestlaskonnast väljaspool kodumaad kasutasid eesti keelt emakeelena. Kokku küündis aga eesti emakeelega eestlaste arv - arvestades, et Eestis oli 953 032 eestikeelset eestlast - 1 030 000 isikuni. Siia võime aga julgesti lisada veel kuni 20 000 mitte-eestlast Eestis (see arv on tuletatud 1979. aasta Nõukogude Liidu rahvaloenduse andmetest), kes kõnelesid eesti keelt emakeelena, nii et eestikeelsete inimeste arv tõuseb 1 050 000 isikuni. Veel on teada, et Nõukogude Liidu rahvaloendusega hõlmatud territooriumil (sealhulgas ka Eestis) elas 1980-ndate aastate lõpus kuni 75 000 inimest, kes kasutasid eesti keelt teise

Joonis 38. Väljaspool Eestit elavate eestlaste peamised asukohamaad 1986-1991.

Figure 38. The main countries of location of Estonians outside Estonia between 1986 and 1991.

keelena. See tõstaks eesti keelt kõnelevate inimeste arvu veelgi, kokku umbes 1 125 000 isikuni. Nii saaksime tänapäeval eesti keelt oskavate inimeste üldarvu suuremgi kui eesti päritoluga/rahvusest inimeste arvu, osalt tänu just Eestis elavate mitte-eestlaste eesti keele oskusele. Eesti keelt rääkivate inimeste arv võiks olla veelgi suurem, sest ei ole teada, kui palju mujal elavatest nii eestlastest kui ka mitte-eestlastest oskab eesti keelt piisavalt, ehkki see ei ole neile emakeeleks.

Läbi aegade on eestlaste arvukuse senine maksimum langenud II maailmasõjale eelnevatele aastatele (vt. joonis 39). Arvestuste kohaselt elas siis maailmas kokku umbes 1 175 000 eestlast. II maailmasõda kahandas eestlaste arvu ligi 9% võrra. Siiski on viimaste aastakümnete jooksul eesti päritoluga/rahvusest inimeste arvukus tasapisi tõusnud, moodustades praegu ligi 95% sõjaeelset tasemest. Kurvemad on lood eesti emakeelega eestlaste arvu muutumisega. Viimane on aastate jooksul järjest pisemaks jäänud ning on praegu umbes 10% väiksem kui enne II maailmasõda. Vähenemine on tingitud nii Venemaa kui ka väliseestlaste järjest kasvavast keelelisest assimileerumisest.

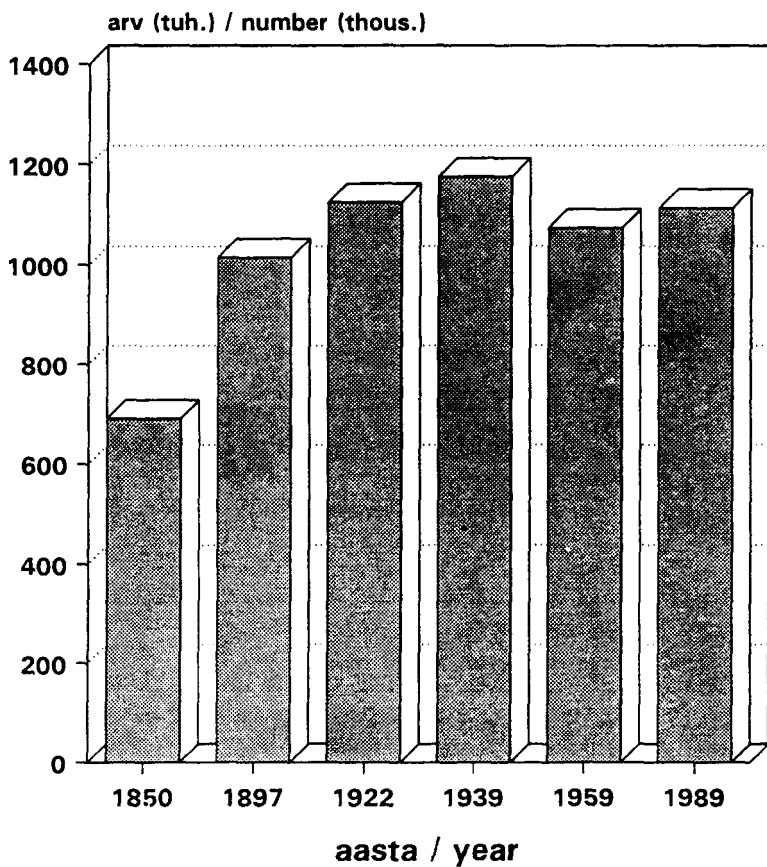
2. MIS SAAB EDASI?

See küsimus kerkib meist igaühel paratamatult üles siis, kui mõtleme kodumaalt väljarännanud eestlaste tulevikule. Tavaliselt suudab võõrasse keskkonda sattunud väiksem rahvakild ennast mõne inimpõlve jooksul taastoota, enne kui uue keskkonnaga ühte sulab. Ainult suurem grupp inimesi võib ümbritsevale märgatavat mõju avaldada. Ehkki eestlasi on nende üldarvuga võrreldes viimase sajandi jooksul kodumaalt üsnagi arvukalt välja rännanud, on nad oma väiksearvulisusest tingituna jäänud siiski vaid piisaks rahvustemeres. Nii näib tagasiränne kodumaale olevat väljarännanud eestlastele ja nende järeltulijatele ainukeseks võimaluseks oma etnilist kuuluvust pikema aja vältel säilitada, kuid ka selle võimaluse kasutamise osa ei tasuks üle hinnata.

Järgnevalt vaataksin seda, missugune võiks senise arengusuuna jätkudes olla nii Venemaa kui ka väliseestlaste demoareng lähitulevikus. Lihtsuse mõttes

Joonis 39. Eestlaste arvukuse muutumine maailmas 1850-1989.

Figure 39. The changes in the number of Estonians in the world between 1850 and 1989.

käsitleksin nende kahe erineva tekke- ja arengulooga eesti rahva killu võimalikku saatust eraldi.

2.1. VÄLISEESTLASED

Kuna väliseestlased elavad paljudes riikides ja enamikus maades detailsem demograafiline läbilõige eestlaskonnast puudub, siis paratamatult on ainus võimalus väliseestlaste edasise võimaliku demoarengu üldistamiseks toetuda ühe riigi eestlaskonna näitele. Viimane variant paistab üpris sobiv olevat, sest teatavasti moodustavad väliseestlased oma demograafilise ajaloo ja läbilõike poolest üsnagi homogeense inimrühma. Andmete kättesaadavusest tulenevalt võiks üldistuste aluseks olla Kanada eestlaskond. Lisaks paikneb praegu kuni 1/4 väliseestlastest Kanadas, mistõttu Kanada eestlaste edasise saatuse jälgimine ilmestaks kindlasti ka suhtarviliselt kogu väliseestlaskonna tulevikupilti.

Tuginedes Kanada 1986. aasta rahvaloenduse andmetele, sooritasime¹ sealsete eestlaste demograafilise prognoosi aastani 2031. Lihtsuse mõttes võtsime eelduseks järgmised algtingimused: 1) edasist assimileerumist Kanada eestlaste hulgas enam ei toimu; 2) Kanada eestlaste sündimuse üldkordaja vastab taastootmiseks vajalikule tasemele; 3) eestlaste keskmine eluiga Kanadas on samastatav sealse rahvastiku keskmise elueaga; 4) eestlaste sisse- ja väljaränne Kanadas on tühine. Niisiis näeme, et tegemist on lihtsalt nn. vanusnihke sooritamisega, s.t. kuidas mõjutab ainuüksi aastaks 1986 kujunenud vanuspüramiid Kanada eestlaste arvukuse edasist muutumist.

Vastavalt prognoosile kahaneb järgneva poole sajandi jooksul eesti päritoluga inimeste arv Kanadas 20% võrra, kusjuures ainupäritoluga eestlasi saab olema üle 60% vähem kui aastal 1986. Veel kurvem pilt tuleb ilmsiks eesti emakeelega inimeste edasise saatuse kohta: aastal 2031 moodustavad nad ainult 1/3 1986. aastal Kanadas elanud eestikeelsete inimeste arvest. Seega oleks senise arengusuuna jätkudes aastal 2031 Kanadas küll veel hulk eesti päritoluga inimesi, kellest aga ainupäritoluga ning eesti emakeelega

¹ - järgnev demoprognosis on sooritatud koos diplomitöö juhendaja K. Katusega

eestlased moodustaksid tühise osa (vt. joonis 40).

Tegelikkuses võib 40 aasta pärast olukord olla veelgi drastilisem, sest kindlasti jätkub eestlaste hulgas edasine assimileerumine, samuti saab eestlaste sündimus tõenäoliselt olema väiksem, kui me eeldasime ennustuses. Ainult väga arvukas eestlaste sisseränne Kanadasse võiks olukorda muuta, kuid see kahandaks eestlaste arvu juba kusagil mujal.

Kanada eestlaste demoarengu põhjal võib öelda, et senise arengusuuna jätkudes kahaneks sõjaajal Lääneriikidesse siirdunudest ja nende järeltulijatest moodustuv tänane väliseestlaskond järgneva poole sajandi vältel kiiresti. Nii elaks XXI sajandi kolmanda kümnendi alguses Välis-Eestis veel mõnevõrra inimesi, kes samastaksid ennast eesti etnilise grupiga, kuid eesti ainupäritoluga ja emakeelega isikuid oleks nende hulgas väga vähe.

Niisiis sulavad väliseestlased tasapisi ümbritsevasse keskkonda, nii et mõnekümne aasta jooksul võib neist jääda ainult mälestus, ja seda juhul, kui kõik nii nagu siiani edasi läheb. Lootused selle rahvusrühma säilimisele võivad aga peituda Estimaa edasises arengus: kui meil hästi läheb, siis saame ehk mõnegi esivanemate keele ja meele unustanud inimese veel eestlaskonnale tagasi.

2.2. VENEMAA EESTLASED

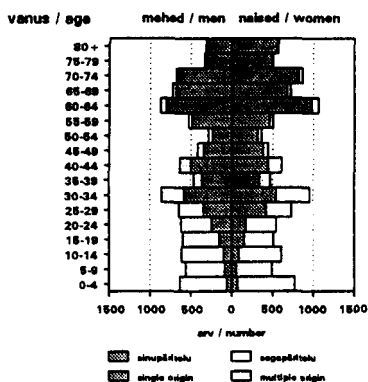
See viimase sajandi jooksul paljukannatanud väljaspool kodumaad elav rahvakild on veel tänaseni elujõus, vaatamata oma arvukuse mitmekordsele kahanemisele viimase poole sajandi vältel. Kuid ka Venemaa eestlaskonna püsijäämine selgesti eraldatava etnilise rühmana on küsitav.

Üsnagi hea pildi Venemaa eestluse edasise võimaliku demoarengu kohta saame, kui vaatame sealsete eestlaste vanuspüramiidi aastast 1979 (vt. joonis 41). Nii on selge, et sealnegi eestlaskond koosneb praegu põhiliselt vanemast, enne 1930-ndaid sündinud põlvkonnast, ja suuremas osas naistest, sest sõda ja repressioonid olid enamiku eesti meestest endaga kaasa viinud. Viimase poole sajandi jooksul on aga iga järgnev põlvkond olnud väiksem kui eelmine (välja arvatud pärast sõda, 1950-ndatel sündinud

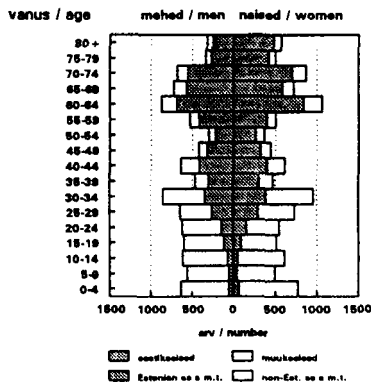
Joonis 40. Kanada eestlaste demograafiline prognoos aastani 2031.

Figure 40. The demographic projection of the Canadian Estonians till the year 2031.

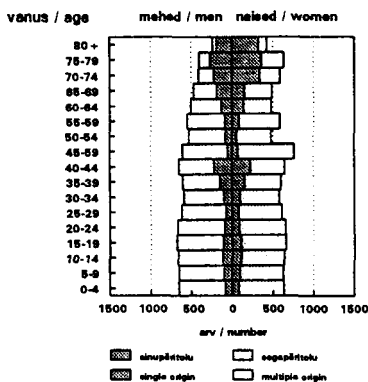
Kanada eestlased 1986 Canadian Estonians 1986

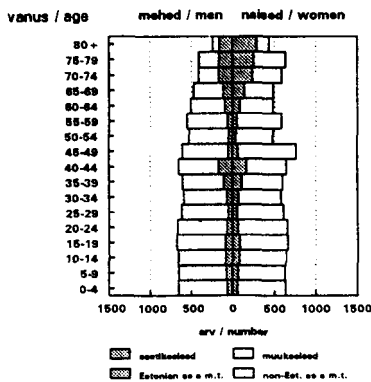
Kanada eestlased 1986 Canadian Estonians 1986

Kanada eestlased 2031 Canadian Estonians 2031

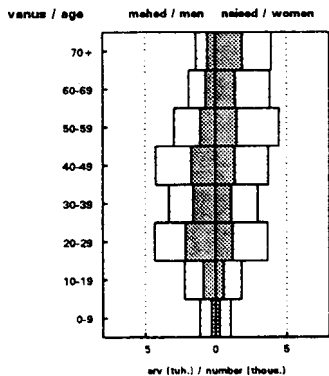

Kanada eestlased 2031 Canadian Estonians 2031

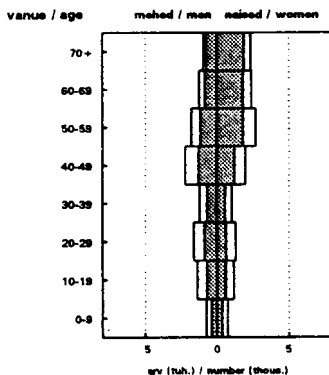

Joonis 41. Venemaa eestlaste vanuspüramiid 1979.
 Figure 41. The age-specific structure of Russian Estonians in 1979.

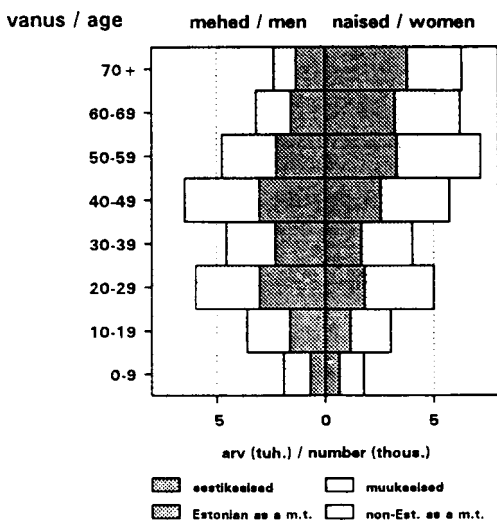
linnarahvastik
 urban population

maarahvastik
 rural population

kokku
 total

generatsioon). Selline trend on paratamatult viinud Venemaa eestlaste arvukuse jätkuvale vähenemisele. Veel suhteliselt arvuka vanema põlvkonna lahkudes lähimate aastakümnete jooksul kahaneb aga Venemaa eestlaste arv järsult, sest eesti lapsi on juurde sündimas väga vähe.

Ka eesti keelt rääkivate inimeste arvukus langeb koos eestlaste arvu kahanemisega. Eriti kiiresti toimub see tõenäoliselt lähitulevikus, sest ka Venemaa eestlaste juures on eestikeelse keskkonna peamiseks kandjaks jäänud vanem põlvkond, ehkki põlvkondade vahelised erinevused eesti keele kasutamises ei ole neil olnud nii suured kui väliseestlastel. Keelelist assimileerumist on oluliselt soodustanud Venemaa eestlaste järjest suurenev linnastumine: paljud noored on asunud linna, kus nad üpris kiiresti ümbritsevate oludega ühte sulavad, maale on jäänud põhiliselt vanemad inimesed.

Lõpetuseks võib öelda, et ka Venemaa eestlaskonda eesootav tulevikupilt on eestluse seisukohalt üsnagi kurb: lähima poole sajandi jooksul võivad nemadki meile kadunud rahvakilluks muutuda, vähemalt senise arengusuuna jätkudes.

"Tüvi ja oksad, nad on loodud koos elama, olema, muidu ei pääse juurte rammu okstele ligi ja kasutatavast kevadisest mahlast nad jäävad ilma. Veel mõni aeg toidab ennast mahalõigatud oks endisest tagavarast, kuid siis ta kuivab, kaob." (O.Kallas.)

KOKKUVÕTE

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on jälgida muutusi, mis on aset leidnud väljaspool kodumaad elavate eestlaste arvukuses ja paiknemises viimase poolteise sajandi jooksul. Lisaks on uurimistöös esile toodud eestlaste üldarvu muutumise suunad maailmas käesoleva sajandi vältel. Samuti olen juhtinud tähelepanu võimalikele muutustele väljaspool kodumaad elavate eestlaste arvukuses lähimate aastakümnete jooksul, seda peamiselt senisele arengusuunale tuginedes.

Enne XIX sajandi keskpaika elas eestlasi väljaspool kodumaad suhteliselt vähe, umbes paar-kolm protsenti eestlaste tolleaegsest üldarvust maailmas. Needki, selleks ajaks veel elujõus olnud, peamiselt Liivi ja Põhjasõja ajal tekkinud eesti asundused paiknesid eestlaste etniliste alade vahetus läheduses: Peterburi, Pihkva ja Vitebski kubermangus ning Lõuna-Liivimaal.

XIX sajandil toimusid olulised muutused eestlaste demograafilises arengus. Suremus oli hakanud kahanema juba sajandi esimesel poolel, samal ajal kui sündimus püsis veel mõnda aega endisel tasemel, enne kui järgis suremuse kulgu. Viimane protsess sai põhjuseks eesti rahva tormilisele juurdekasvule XIX sajandi teisel poolel. See lõi omakorda eeldused eestlaste suuremaks lahkumiseks kodumaalt. Väljarännet soodustavaks teguriks said aga tsaarivalitsuse ukaasid nii talupoegade liikumisvabaduse suurendamise kui ka tasuta (või suhteliselt väikese tasu eest) riigi- ja kroonumaade jagamise kohta Vene Impeeriumi väheasustatud aladel.

Massiline eestlaste väljaränne Venemaale sai alguse 1850-ndate aastate teisel poolel, kui esimesed eesti asunikud Samaara kubermangu ja Krimmi suundusid. Järgneva poole sajandi jooksul tekkis arvukalt eesti asundusi Loode-, Põhja- ja Kesk-Venemaale, Siberisse,

Kaug-Idasse, Kaukaasiasse, Krimmi, Volgamaale ja mujale. Suure väljarände (1858-1918) lõppedes elaski Vene Impeeriumis väljaspool Balti alasid kuni 200 000 inimese suurune eesti kogukond, mis moodustas umbes 1/6 eestlaste tolleaegsest üldarvust maailmas. XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses Vene Impeeriumi väheasustatud aladele väljarännanud eestlasi ja nende järeltulijaid tunneme kui Venemaa eestlasi.

Sajandivahetusel suundus eestlasi ka Eestist lääne suunas: XX sajandi alguses loodi Ameerika Ühendriikidesse ja Kanadasse mõned eesti asundused, loojateks peamiselt need eestlased, kes olid esialgu kodumaalt Venemaaale välja rännanud. Siiski oli ülemeremaadesse väljarännanud eestlasi suhteliselt vähe: XX sajandi teise kümnendi lõpus küündis eestlaste arv Põhja-Ameerikas kuni 10 000 inimeseni, mis oli aga tühine võrreldes ligi 200-tuhandelise eestlaskonnaga Venemaal. Väiksemal määral elas eestlasi siis veel Austraalias ja Soomes.

Pärast Suurt väljarännet lahkus suhteliselt rohkem inimesi Eestist 1920-ndate aastate teisel poolel, kui noore Eesti riigi poliitiline ja majanduslik olukord oli üsnagi ebastabiilne. Siis siirdusid eestlased pea kõikidesse maailmajagudesse, seejuures arvukamalt Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse, Austraaliasse ja samuti Euroopasse. Sellesse ajajärku ulatuvad näiteks tänase Argentiina, Brasiilia ja Austraalia eestlaskonna juured.

Enne II maailmasõda, mil eestlaste arvukus maailmas oli suurem kui kunagi varem (siis elas maailmas kokku umbes 1 175 000 eesti päritoluga inimest), asus väljaspool Eestit umbes 15% eestlastest, kellest valdava enamiku moodustasid Venemaa eestlased.

II maailmasõda tegi olulisi korrekture nii eestlaste arvukusse kui ka paiknemisse. Sõja ajal ning sellele järgnenud kümnendil kahanes eestlaste üldarv maailmas vähemalt 9% võrra. Kuni 65 000 enne II maailmasõda Eestis elanud eestlast oli sõja lõppedes endale varjupaiga leidnud peamiselt kahes riigis: Saksamaal ja Rootsis. Hiljem ümberasustati suur osa Saksamaal asunud eestlastest Rahvusvahelise Põgenike Organisatsiooni kaasabil mitmesse riiki, kusjuures arvukamad eesti kogukonnad peale Saksamaa ja Rootsi tekkisid sõjajärgsetel aastatel veel Ameerika

Ühendriikidesse, Kanadasse, Austraaliasse ja Suurbritanniasse. Nii moodustasid pärast II maailmasõda väljaspool kodumaad elanud eestlased umbes 17% eestlaste tolleaegsest üldarvust maailmas, kusjuures ligi pooled neist paiknesid Eestist lääne pool. II maailmasõja ajal Lääneriikidesse sattunud inimesed ja nende järeltulijad moodustavad tänaste väliseestlaste tuumiku.

Viimase poole sajandi jooksul ei ole eestlasi kodumaalt kuigi arvukalt välja rännanud, pigem on üpris palju Venemaa eestlasi Eestisse tagasi pöördunud. Lääneriikides elavate eestlastega on aga kodueestlastel kuni viimase ajani rändeline side puudunud, misõttu väliseestlased on paratamatult eksisteerinud omaette suletud eesti ühiskonnana.

Alates 1920-ndatest aastatest, mil Venemaa eestlaste arvukus oli suurem kui kunagi varem, on selle rahvakillu suurus vähenenud ligi kolm korda, küündides praegu 63 000 inimeseni. Kuni 65 000 Lääneriikidesse sattunud eestlasest on praegu elujõus ligi 40 000 inimest. Lisaks võime eesti rahvusgrupi alla lugeda veel pisut üle 46 000 inimese, need on viimatinimetatud ja juba varem Eesti aladelt lääne suunas väljarännanud inimeste järeltulijad. Kokkuvõttes elab tänapäeval väljaspool kodumaad ligi 150 000 eesti päritoluga/rahvusest inimest, mis moodustab 13% eestlaste tänasest üldarvust maailmas (1 113 000). Suuremad eesti kogukonnad paiknevad Venemaal, Ameerika Ühendriikides, Rootsis ja Kanadas. Üle saja eestlase elab tänapäeval aga vähemalt 28 riigis.

Eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste arv väljaspool kodumaa piire on aga tunduvalt väiksem: tõenäoliselt kasutavad umbes pooled väljaspool Eestit paiknevast 150 000 inimese suurusest eestlaskonnast eesti keelt emakeelena. See hõlmab ainult 7% eesti emakeelega inimeste üldarvust maailmas (umbes 1 050 000).

Eestluse edasine võimalik areng väljaspool kodumaad pole aga kuigi lootustäratav. Nii Venemaa kui ka väliseestlaste puhul on eesti rahvuse, eriti eesti keele kandjateks peamiselt vanemad, üle 60-aastased inimesed. Senise arengusuuna jätkudes kahaneb lähitulevikus eestlaste arv väljaspool kodumaad kiiresti, nii et mõnekümne aasta pärast jääb Eestist

nii lääne kui ka ida poole veel hulk inimesi, kes küll pärinevad eestlastest, kuid kes ise on selle rahvusgrupiga juba sideme kaotanud.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Arens, I., 1943. Materjalikogu Peipsi-taguste eesti asunduste kohta. Käsikiri. - Tartu Ülikooli raamatukogu.
- Arens, I., 1958. Eestluse tekkest Peipsi taga ning ta hävitamisest kommunistliku režiimi ajal 1917-1941. // R.Maasing, E.Blumfeldt, H.Kauri, V.Pekomäe (toim.), Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas VI. - Stockholm, lk.113-134.
- Arens, I., 1966. Eine estnische Umsiedlung im Jahre 1943. // Baltische Hefte, N°12, S.28-32.
- γ Atholl, K., 1947. Baltic Refugees and Displaced Persons. - London.
- ✓ Aun, K., 1985. The Political Refugees: a History of the Estonians in Canada. - Toronto.
- Australian Bureau of Statistics. Census of Commonwealth of Australia, 1933-1986. - Canberra.
- * CPOIR (Commission Preparatoire OIR), 1948. Compte Rendu Statistique de fin d'annee. - Geneve.
- Eesti Hõim, 1928-1932. Ajakiri. - Tartu.
- Eesti Statistika Kuukiri, 1924-1938. Väljaränd. - Tallinn.
- Eestlased Kanadas, 1975. Koguteos I, A.Kurlents (peatoim.). - Toronto.
- Eestlased maailmas, 1991. Ankeetküsitlus.
- Ekholm, C., 1984. Balt- och tyskutlämningen 1945-1946. - Uppsala.
- Engman, R., 1932. Eesti asuniku kiri Brasiliast. // Meie Tee, nr.10, lk.9-10.
- γ Ernits, E., 1966. Põgenikud sõjaaegsel Saksamaal. // R.Maasing, H.Kauri, A.Purre, E.Ernits, Ü.Jürima, M.Üürke (toim.), Eesti saatusaastad 1945-1960. - Stockholm, lk.7-19.
- Haas, Ö. ja Siska, V., 1988. Eestlased Austraalias. - Adelaide.
- * Holborn, L., 1956. The International Refugee Organization: Its History and Work 1946-1952. - New York.

- Hurt, J., 1904. Setukeste laulud I. - Helsingi.
- Ise, R., 1934. Eestlaste elu Lõuna-Ameerikas. // Välis-Eesti Almanak V, lk.4-9.
- Kadak, K., 1973. Musta mandri eestlasist. // Meie Tee, nr.5-6, lk.78-83.
- Kallas, O., 1894. Lutsi Maarahwas. - Helsingi.
- Kallas, O., 1903. Kraasna Maarahwas. - Helsingi.
- Kangro, B., 1976. Eesti Rootsisis. - Lund.
- Katus, K., 1989. Eesti rahvastiku areng läbi sajandite. // Rahvastiku-uuringud, nr.7. - Tallinn.
- Kreem, R., 1975. Lähtekohti meie rahvuslikuks enesemõistmiseks. // A.Kurlents (peatoim.), Eestlased Kanadas I. - Toronto, lk.235-244.
- Laaman, O., 1971. Eesti asundused Kanadas. // Meie Tee, nr.7-8, lk.108-112; nr.9-10, lk.153-157; nr.11-12, lk.173-177.
- Laaman, O., 1981. Mälestusi Krimmist. - Toronto.
- Laar, K-A., 1990. Estonian Ethnic Identity: Language Maintenance and Shift. // Journal of Baltic Studies XXI, no.3, pp.239-258.
- Latvijas Republikas Valsts Statistikas Komiteja. 1989. gada tautas skaitišanas rezultati Latvija. - Riga.
- Lepasaar, K., 1975. Eesti asundused Volgamaal. Diplomitöö. - Tartu Ülikooli geograafiaosakonna raamatukogu.
- Lewet, M., 1938. Eestlaste väljarändamine Brasiiliasse peale Vene-Jaapani sõda. // Välis-Eesti Almanak II, lk.36-39.
- Liiva, O., 1936. Eestlaste asumisest Soome 18. sajandil. // Välis-Eesti Almanak X, lk.277-278.
- Lindsaar, P., 1961. Eestlased Austraalias ja Uus-Meremaal. - Sydney.
- Lorents, V., 1971. Eestlased Läti NSV Aluksne rajoonis. Diplomitöö. - Tartu Ülikooli geograafiaosakonna raamatukogu.
- Maamägi, V., 1980. Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917-1940). - Tallinn.
- Marx, K., 1974. Pääoma I. - Moskova.
- Meie Tee, 1932-1972. Ameerika eestlaste ajakiri. - New York.
- Meomuttel, J., 1900. Eesti asunikud laialises Wene riigis. - Jurjev.
- Mereste, U. ja Saarepera, M., 1978. Keeledemograafilisi

- etüüde I-IV. // Keel ja Kirjandus, nr.4, lk.200-206; nr.6, lk.336-341; nr.9, lk.540-545; nr.10, lk.588-592.
- Muna,E., 1933. Eestlased Lõuna-Aafrikas. // Välis-Eesti Almanak II, lk.36.
- Mutt,E., 1928. Ameerika eestlased. // Eesti Hõim, nr.4, lk.152-165.
- Nigol,A., 1918. Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal. - Tartu.
- Nilus,V., 1935. Leivu rahvas. // Eesti Kirjandus, lk.365-381.
- Norrak,L., 1933. Eestlaste seltsielu Sydneys, Austraalias. // Välis-Eesti Almanak IV, lk.17-19.
- Pallo,K., 1897. Esimesed Eesti väljarändajad ehk 40 aastat Samaras. - Jurjev
- Parming,T., 1970. Eestlaste überrahvustumine Põhja-Ameerika Ühendriikides. // Mana 13, nr.1, lk.14-38.
- Pennar,J., 1975. The Estonians in America 1627-1975. - New York.
- Pruuli,T., 1990. Raamat Brasiilia eestlastest. // Edasi, 29.12.1990.
- Pullat,R., 1981. Peterburi eestlased. Ajaloolis-demograafiline käsitlus. - Tallinn.
- * Raag,R., 1989. Eestlased Rootsisis. // Looming, nr.6, lk.786-802.
- Raun,T., 1986. Estonian Emigration within the Russian Empire 1860-1917. // Journal of Baltic Studies XVII, no.4, pp.350-363.
- * Reinans,A., 1979. Eestlaskond Rootsisis - mõned arvud. // E.Klaar, J.Maandi, A.Reinson, J.Seim, J.Seim (toim.), METROO teine raamat. - Stockholm, lk.54-61.
- Rekk-Lebedev,A., 1989. Dal'nevostotšnaja Lifljandija. - Tallinn.
- Riisman,E., 1936. Rändur Uus-Meremaal I. // Välis-Eesti Almanak I, lk.3-8.
- Roos,A., 1975. Jumalaga, Kars ja Erzurum. - Rooma.
- Rumberg,P., 1935. Eestlaste elu-olu Hiinas. // Välis-Eesti Almanak II, lk.1-6.
- Saaber,K., 1982 ja 1986. Kaimude raamat I, II. - Tallinn.
- Sandluk,A., 1932. Ülevaade Ameerika eestlastest. // Meie Tee, nr.8, lk.2-5.
- Sandluk,A., 1933. Eestlased Põhja-Ameerikas. //

- Meie Tee, nr.5, lk.6-13.
- Sang, J., 1982. Valged laigud eesti keelekaardil. // Keel ja Kirjandus, nr.8, lk.422-428.
- Silver, B., 1986. The Ethnic and Language Dimensions in Russian and Soviet Censuses. // R.Clem (ed.), Research guide to the Russian and Soviet Censuses - Ithaca, pp.70-97.
- Speek, P., 1930. Eestlaste arv Ühendriikides. // Välis-Eesti Almanak IV, lk.32-33.
- Statistics Canada. Census of Canada, 1951-1986. - Ottawa.
- Statistics of New Zealand. Census of Population, 1936-1981. - Wellington.
- Sveriges officiella statistik. Folkmängd, 1980-1989. - Stockholm.
- Sveriges officiella statistik. Folk- och bostadsräkningen, 1920-1985. - Stockholm.
- Sutt, E., 1932. Kauge-Ida eestlaste elu. // Välis-Eesti Almanak X, lk.12-13.
- Teder, E., 1960. A.H.Tammsaare jalajälgi otsimas. // Keel ja Kirjandus, nr.7, lk.174-178.
- Tepp, L., 1991. Eestis elava rahvastiku eesti keele oskus ja sünnikohajärgne päritolu. Käsikiri. - Eesti Statistika.
- Tilastokeskus. Väestörakenne ja väestönuuutokset, 1986-1992. - Helsinki.
- Tiro, E., 1931. Lätimaa eestlasi ähvardab lätistumine. // Välis-Eesti Almanak VII, lk.2-5.
- Tsentral'noje Statistitšeskoje Upravlenije SSSR. Vsesojuznõi perepis' naselenija, 1926-1989. - Moskva.
- Tsentral'nõi Statistitšeskii Komitet. Pervaja vseobščaia perepis' naselenija Rossiiskoi Imperii 1897 goda. - Sankt-Peterburg.
- Täht, H., 1930. Eestlased Kauges-Idas. // Välis-Eesti Almanak IV, lk.36-37.
- United Nations, 1951. The Refugees in the Post-War World. - Geneva.
- United States Bureau of the Census. United States Census of Population, 1930-1980. - Washington.
- USDP (United States Displaced Persons Commission), 1952. The DP Commission Semiannual Report to the President and the Congress, 1-6. - Washington.
- Vaba, L. ja Viikberg, J., 1984. Siberi põhjaeestlasi

- kõnetamas. // Keel ja Kirjandus , nr.3, lk.145-156;
nr.4, lk.210-222.
- Vassar,A., 1975. Uut maad otsimas. Agraarne
ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. -
Tallinn.
- Vernant,J., 1953. The Refugee in the Post-War
World. - London.
- Viikberg,J., 1988. Vanematest eesti asundustest
Siberis. // Keel ja Kirjandus, nr.5, lk.284-288.
- Vilde,E., 1985. Prohvet Maltsvet. - Tallinn.
- Välis-Eesti Almanak, 1929-1939. Ajakiri. - Tallinn.
- Vääri,E., 1960. Kaukaasia eestlaste keelest. //
Keel ja Kirjandus, nr.7, lk.425-429.
- Zelinsky,W., 1971. The Hypothesis of the Mobility
Transition. // Geographical Review 61, no.2, pp.219-
249.

ESTONIANS IN THE WORLD AN OVERVIEW OF QUANTITY AND LOCALIZATION SUMMARY

The aim of the present diploma thesis is to follow the changes that have taken place in the number and location of Estonians living outside homeland during the last one and a half centuries. Besides, the main trends in the changes of the total number of Estonians in the world in the present century have been brought out in this work. I have also given attention to possible changes in the number of Estonians living outside their homeland in the nearest decades, mainly basing on the trends up to now.

Before the middle of the 19th century relatively few Estonians lived outside their homeland, only about 2-3% of all the Estonians in the whole world at that time. The settlements still viable at that time, which had mostly came into being during the Livonian War and the Great Northern War, were situated near to the ethnical areas of the Estonians: in the provinces of Sankt-Peterburg, Pskov and Vitebsk and in Southern Livonia (see table 1).

In the 19th century important changes took place in the demographic development of the Estonians. Mortality had began to grow smaller already at the beginning of the century, at the same time fertility remained the same for some time before it also started to grow smaller. This process was the main reason for great growth in the number of Estonians in the second half of the 19th century. This in its turn created preconditions for more Estonians leaving their homeland. The laws of the czarist government on widening the peasants' freedom to move about and on giving state lands in scarcely inhabited regions to people going there free of charge (or for very little sums)

became a promoting factor for emigration.

Massive emigration of Estonians to Russia began in the second half of the 1850s when the first Estonian peasants settled in the Samara province and the Crimea. During the following half-century a lot of Estonian settlements sprang up on North-Western, Northern and Inner Russia, Siberia, the Far East, Caucasia, the Crimea, on the Volga River, etc (see figure 1). After the end of the Great Emigration (1858-1918) a commune of about 200,000 Estonians could be found in the Russian Empire outside the Baltic areas, which constituted nearly one sixth of the total number of Estonians in the world at that time (see figure 2). The Estonians emigrated to the scarcely inhabited areas of the Russian Empire at the end of the 19th and the beginning of the 20th century and their successors are known as *Russian Estonians*.

At the turn of the century Estonians also moved westward, at the beginning of the 20th century some Estonian settlements were established in the USA and Canada, mostly by Estonians who had moved to Russia at first. Still, the number of Estonians who had emigrated to overseas countries was relatively small: at the end of the second decade of the 20th century the number of Estonians in North-America was about 10,000 persons, but this is quite few as compared to the 200,000 in Russia. A smaller amount of Estonians were living in Australia and Finland.

After the Great Emigration relatively great amount of people left Estonia in the second half of the 1920s when the political and economical situation in the young Estonian Republic was quite unstable. Then Estonians went to all the continents, especially the North and South America, Australia and also Europe (see figure 20). The roots of the Estonian settlements in the Argentina, Brazil and Australia reach to that period. Before World War II, when the number of Estonians in the world was bigger than ever before, reaching about 1,175,000, about 15% of Estonians lived outside their homeland, most of them still being Russian Estonians.

World War II made great corrections both in the number and location of Estonians in the World. During the war and after it the number of Estonians in the world

diminished by one tenth. Up to 65,000 who had lived in Estonia before World War II had found refuge after it mainly in two states: Germany and Sweden. Later most of the Estonians in Germany were resettled to several countries with the help of the International Refugee Organization (see table 9). Bigger Estonian communes besides Germany and Sweden formed in these post-war years in the USA, Canada, Australia and Great Britain. Thus after World War II the Estonians living outside their homeland constituted about 17% of the total number of Estonians in the world, and more than half of them were living west of Estonia. The people who had went to the western countries during World War II and their successors form main group of the present *Western Estonians*.

During the last half-century Estonians have not emigrated much, a relatively great amount of Russian Estonians have returned to Estonia. Up to the later years the migration-link between Western Estonians and Estonians living in their native land has been scarce and so Western Estonians have existed as a closed Estonian society in itself.

Beginning from 1920s, when the number of Russian Estonians was at its greatest, the number has diminished almost three times, being about 63,000 at the present time (see figure 8). From the 65,000 gone to the West about 40,000 are still alive, besides we can count as Estonians nearly 46,000 people of successors of the people who have emigrated from Estonia. Altogether about 150,000 persons with Estonian origin are living outside their native land, forming 13% of the total number of Estonians in the world (1,113,000). Bigger Estonian communes can nowadays be found in Russia, USA, Sweden and Canada. More than a hundred Estonians live in at least thirty states, counting Estonia (see table 16, figure 38).

The number of people using Estonian as their mother tongue outside Estonia is much smaller: evidently about half of the 150,000 Estonians outside Estonia use Estonian as their mother tongue. But this is only 7% of all the people in the world who use Estonian as their mother tongue (1,050,000).

The possible future development of "Estonianity"

outside the borders of the native land is not very hopeful. In the case of both Russian and Western Estonians the preservers of Estonian nationality, and specially users of the Estonian language are people older than sixty years of age mostly (see figure 40, 41). If the existing trends are continued, the number of Estonians outside their native land will decrease quickly, so that in some decades both east and west of Estonia we can find a lot of people who descend from Estonians but have lost all the ties with this ethnic group.

Hill Kulu
EESTLASED MAAILMAS. ÜLEVADE ARVUKUSEST
JA PAJKNEMISEST
Tartu Ülikool
EE2400 Tartu, Ülikooli 18
10.26. 9.75. T. 550. 1000
TÜ trükitoda. EE2400 Tartu, Tiigi 78